

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 48/49, година XIV, април – септембар, 2016.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Бдење

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Оперативни уредник
Милица Миленковић

Уредништво
Злата Коцић, Душан Стојковић, др Горан Максимовић, Обрен Ристић, Русомир Д. Арсић, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миливојевић и Зоран Гавриловић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић-Басарић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Зоран Гавриловић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 е-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис излази четири пута годишње, цена примерка 250 динара, годишња претплата 1000 динара, за иностранство двоструко.
Претплату уплаћивати на жиро рачун: 840-563664-40

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Министарство културе и информисања и Општина Сврљиг

Техничка припрема
Млађан Ранђеловић

Дизајн корица
Simple Look

Штампа
Галаксија Луково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

Бдења

Димитрије Миленковић

ДУБОКИ ДАМАРИ ЗЕМЉЕ

ТАВНИ ПУТ

Врати ми ружу из песка тавни пут
Над гором цвет пламена
Врати бол и име из камена

Врати ми сен сунце прогледало
Врати моћ да неутешним рукама
Тражим те по свету слеп још трен

Врати ноћ да у пољупцу нађем
Лик нерођеног детета
Врати име излишно из камена

ВЕКОВИТА ПОДНЕБЉА

Брату Слободану

Два су се наша суочила света
На твојој жеравици језик поднева
И онај потоњи брате мој
Трагове одваја
Магли их препушта
Студеној и сигурној ноћи

Ако их разгони време
Сабира их источник
Тајновит глас твој

Корак по земним стазама
Поднебља твоја вековита

Два су се наша суочила света
Никад се не зна брате мој
Када ће понад брегова
Твој насушни дозив
Озарен да се јави
Бездану мом проклетству саге

Два наша света брате
Сазвежђе једно сажима

ДУБОКИ ДАМАРИ ЗЕМЉЕ

Од крхотина света
Од небеских твари
Овај живопис
Плен завичаја
Вучијих трагова
Дубоких дамара земље
Дарујеш му влати траве
Јутарње магле над Калетинцем
Шапате сопота
Уткиваш звезду источну
Самотно стабло на брегу
Лист који доноси ветар

Од крхотина света
Скрајнутих даљина
Шапата о шапата
Што их у Калетинцу
Самоћом послушкујеш
Започињеш живот
Трајније од планине горе
Спокојно као талас
Који се коначно зауставио
После свих бура
Подно животне стене

САГА О КОРЕНУ

Живот је корен
Што продире дубоко
Кроз црницу
Кроз хумус и глину
До животодајних сокова

Живот је корен
Доле у мраку
Упија снагу
Да пружи светлост
И најтањом жилицом
Цветовима и плоду
Раскоши пролетњих мириса
Трајност семењу

Живот је корен
Учи од корена
Од тмасте мрклине
Да начини светлост
Учи тајну од цветова
Како се до плода досеже
Гради дубоке темеље
Сине мој далеки
Да велику светлост
Досегнеш кроз таму
Учи од корена
Да твоје трајање
Не остане само нада
Већ велико свитање дана
У коме ће се догодити
И твој стварни живот

У СТУДЕНОМ КАМЕНУ

На Атос смо се пели свети
Ходом осамљеника уморним
Преко громадног стења
Трагом рисова и монаха
Доле у бездану
Море нам руке пружа
Келије монашке у стењу
Ланци оковани врвине стрмене

У пукотинама камена
 Благословене капи водене
 Да грло се окваси
 Корен вреска и повијуше самотне
 Благо нама птицама небеским

Света Гора сва под нама
 Степеник стрм да висост
 Докучи сморене ноге

Без даха винусмо се
 Тамо где богови дозивају
 Молитвени пламичци људског духа
 Благословене нек су очи наше
 Што очас угледају на пешчаној обали
 Рањени сунцем купачи
 Исоходе на таласе из соба
 Са звезде четири радосни
 Чух ходочаснике атоске
 Кад докучише врх свештене планине:
 – Обитавалиште је наше богатије
 Са хиљаду звезда крај изби монашких
 У студеном камену

ТАЛОГ И ТРАГ

Бранку Миљковићу

На прагу седме деценије
 (где минуше године?!)
 У дну животног пртљага
 Весна Сад открива талог љубави
 Писма небесници
 Младеначком сну,
 Неузвраћеном заносу.

Ледом окована окна
 Студ позна
 И памћење дотиче;
 Пред вратима Кербер
 Позајмљује поноћни стих
 Мртвог срца,
 Али остају дубине.

Из потонулих светова
Песников поглед
Над свим стварима.
(Занос младих година, мој боже)
Запаливши ватре
Заходио је песник
Рушећи срушиво све,
Додиривао космичку студен.
Сазнајући како се постаје голем
Остављао тргове без споменика,
Дарован сав песми
Која вапи његову главу,
Од магме, од опомена,
Знакова далеких светова.

Песму љубави, мој боже, дотиче бледа рука,
Студена рука жене.

ВРЕМЕ ЗА ЗАВЕШТАЊА

Време је да из срца самог
Ишчупа огњени завичај
Време је за завештања

У измаглице године заходе
Планине и мора хрид вековита
Зарасле стазе сеновити путеви

На твом је прагу Океан
Пустиња Гоби Андалузијски пас
Сигналистички дозив жарког
Мирољуба Тодоровића
О Монде Милене шаљеш му
Већ заборављена писма о срећи

Време је за завештања
Песнику мртвом пријатељу
Узалудном буђењу Бранка
У неком сну или чудној речи
Време је за повратак маина
Тихе ватре година студени

Односи вал века брегове успомена
Време је за завештања
„IT’S TIME THAT I WROTE MY WILL”

Бошко Ломовић

О ГЛУВЕНИЈЕМОМ, ОЦУ АРИСТИДУ И ТАБАКЕРИ

Док је на дрвљанику плео нови котобањ, Драгош Скоко се присјећао свога дјетињства. Тако му је вријеме неосјетно текло, а руке, свикнуте на врбову шибу, чиниле што је требало да чине.

*

Пете или седме године – ко ће се тачно сјетити – од убојства краља и краљице, послје јулске провале облака, кад је киша пљуштала и из дрвета и из камена, а бујице односиле купушњаке, цио Мазгит је говорио о Венијамину Крстином. Момчића је непогода затекла код оваца у Доњем брду. Овце су се сјуриле под врбе и јошике крај потока, а чобанин потражио заклон под крошњом повелике такише усред покошене ливаде; под њом су, само мјесец прије, косачи откивали косе и ужинали заклоњени од несносне припеке.

Муње су цијепале небеса, громови помјерали и небо и земљу. Киша није падала него млазевима текла, дибидуз се расушила огромна небеска каца на вишедневној несносној јари, па је пишало између дуга и утора на све стране. Венијамин се бјеше склупчао уз дебло крушке и само је закратко био заштићен лишћем крошње које је убрзо попустило под кишним водопадом, па је, сав мокар, дрхтурио и бивао све мањи. У једном тренутку блеснула је муња, бјеља него што ју је дјечак икад видео, и спојила се са громом у истој секунди, затресла се и крушка, и ливада, и цијело Доње брдо.

Венијамина је нашао отац Крста који је дојурио по највећој алауци. Нашао га је тридесет корака даље од такише, заглибљеног у блато, онесвијешћеног и промрзлог. Овце није нашао, нагли поводањ их је однио са пластовима сијена, прасићима, катовима тараба и свакојаким стварима које је вода поотимала из авлија и са имања дробњачких кућа са обје стране потока.

– Не видим и не чујем – причали су, сутрадан, Крстини да је говорио Венијамин кад је дошао свијести. – Осјећам ваше руке, ваш дах на лицу, осећам ватру са огњишта, знам да ме питате, али не видим вас и не чујем. Бљесак ми је спржио зјенице, а гром пробио ушне опне.

Довозио је Крста у чезама, неколико пута, доктора Херцога из вароши, старчића шиљасте јеврејске брадице и дебелих стакала на очима, али – ништа. Дјечак је здрав, није ниједну кост поломио, мало се угрувао, срећа да је од крушке одбачен далеко у блато, још већа што га гром није са крушком запалио – сваки пут би констатовао Херцог вадећи стетоскоп из ушију и спремајући га у торбу, заједно са здјелом сира и застругом кајмака. Мати Крстина га је водила свим врачарама за које је чула: гасиле му угљевље и бацале у хладну воду врело, истопљено олово, справљале црне и горке водице које је пио уз уштап, на мјесечини, и преко тоцила, завачивале и мазале смрдљивим мастима – узалуд сир, кајмак, јаја и пршуте што су их гаталице појеле, узалуд вунене чарапе са везом на ранфлама што су их се наносиле. У тој години, облетјели су три манастира, даривали их ћилимима на којима је обневидјела покојна Крстина родитељка Павлина; извађени из сехаре послјије тридесет љета дугог тамновања, запахњивали су мирисом нафталина, ораховим лишћем које се крунило при додиру, и устајалашћу. Није се било лако Крстини растати са свекрвиним рукарадом, потајно намијењеним да, на волујској запрези, крене са ћеркицом Павлином (понијела је, на крштењу, бабино име) у њен нови дом кад за то, Бог ће дати, дође вакат.

Венијамин се, оставши једном са мајком Крстином насамо, распричао:

– Не видим те и не чујем, али видим тату, чичу Радака, Аристиду Скока, видим све мушкарце из Мазгита у црквеној порти. И Љуба са гулама, и попа како им, живима, чита опијело. Видим Аристиду како се, са лулом у зубима, пење на коња и чујем га где Дафини и дјеци каже: „Чувајте се. Збогом.“ Ено га, јаше узбрдо, одлази далеко и неће се дуго вратити, али он ће се вратити. Отићи ће, а никада више неће видјети наш Мазгит Рашко Мурга; стриц Радак ће доћи, поново отићи и више...

– Умукни, дијете, немој свашта трућати, будибокснама! – вриснула је мати и запрепаштено се загледала у глувог и слијепог сина, добро уплашена оним што је чула.

– Све их видим – махао је рукама Венијамин не чувши мајчину заповијест. – Видим их какви ће тек бити и чујем оно што ће, кад прође неколико година, говорити.

– Умукни кад кажем! Ухватила те вруница, бунцаш! – вриснула је Крстина, дотакла му шаком чело и изјурила из куће да потражи Крсту. Испричала му је шта је све Венијамин

булазнио. – Можда и није бунцао, хладно му чело – додала је у недоумици.

Крста и Крстина су дуго шапатом вијећали шта да чине. Прогласиће им кућу вјештичином јазбином, уклетом, Венијамин ће их отуђити од села, а јадан је дом у који нико не свраћа. Боже, шта их је снашло!

И...

Венијамин се нашао у старом вајату, остављен и закључан. Селом су, опрезно, отац и мати пустили вијест да је момчић „скренуо”, да свашта прича, најбоље да га одвоје од свијета, хране и воде му неће недостајати.

Венијамин је, у почетку, врискао да га је пола Мазгита чуло, тражио да га пуне напоље, пријетио да ће запалити вајат, све са кудељама вуне и тежине, са креветом и разбојем за ткање. Три дана тако, па се смирио и заћутао. Није одговарао на позиве родитеља, храну је некад јео, понекад земљане ћасе и дрвене кашике бацао на њих без иједне ријечи. Из вајата би, кад год би отворили врата, заударало на мокраћу и измет.

Послије неког времена, Венијаминови вршњаци су се, ноћу и кришом, кад би Крста и Крстина утулили гашару у кући, прикрадали до вајатских врата и тихо дозивали заточеника. Било је узалуд док га – случај је тако хтио – нису прихватили за руку коју је Венијамин, повремено, протурао кроз рупу у брвну из које је давно испао чвор, да би осјетио вјетар или топлоту сунца. Тако су открили чудо: прихватајући шаку која му се нудила споља, Венијамин је могао да чује или погоди питање друга чију је шаку држао у својој. У његовој руци смјењивале су се руке другара из мрака напољу, разговарали су шапатом, питали га свашта, а потом би, из њихових уста, Мазгићани дознавали шта их чека, шта им се спрема, и докле ће који од њих. Неки су то називали баљезгањем, други одбијали да чују шта им је Венијамин прорекао, а трећи отворених уста упијали пророчанства, а онда се кајали: шта им треба да знају, нека буде што ће бити, има ко о киши и њиховим судбинама да води рачуна.

– Знаш ли, Венијамине, кад ћу ја умријети? – питао је Драгош.

– Видим те како плетеш котован. Плетеш га вјешто и размишљаш. О свему и свачему размишљаш. Године пролазе кроз твоју главу... Али, не бој се, неће то бити скоро. Наживићеш се. Многе сњегове ћеш дочекати и испратити овдје, у брдо-

витом Мазгиту, и у једној великој равници, и опет у Мазгиту – одговорио је Венијамин кроз пукотине на вајатским брвнима.

*

Првих дана у мјесецу у којем шуме преливају тишина и руј, године 1912, у Мазгиту је врело. Аристид Скоко, Лека Кокин, вамилијаз Цвјетко, Јорданов и Виторев отац Максим, Крста, отац Драгошевог друга Венијамина и разроки удовац Димитрије свакодневно су, пред кафаном у црквеној порти, пили ракију и пјевали, повремено испаљујући увис из пушака. Други су им се, кад је ко доспијевао, придруживали на смјену. Одјевени у нове антерије, са новим опанцима и везеним вуненим чарапама затегнутим до под кољена, пријетили су Османлијама. Црногорци су већ јуришали на Скадар, али шта ће та „шака јадова” против толико Турака, ништа док се Србија не дигне. (Драгош је, касније, прочитао у књизи да је мала Србија дигла све мушко – 365 хиљада пушака је отишло на југ, једва да су више имали Црногорци, Бугари и Грци заједно. За обрачун са Бугарима још 84 хиљаде Срба се придружило идуће године). Сијено је било здјенуто у котарима, пшеница и зоб збринути у пресјецима магаза и у амбарима, пасуљ почупан и омлаћен, али је још било њива са дозрелим кукурузом и нетакнутим кромпириштима. Очеви, стричеви и ујаци ће отићи на југ, Драгошеви вршњаци ће, тек са покојом мањом под носем, узети да, уз помоћ женске чељади и волова, до краја сраде љетину.

Гуслар Љубо Дробњак је, насред порте, гудио и пјевао, поп Вељко је читао опијело живим Мазгићанима; оне који ће остати на Куманову или Брегалници, препоручивао је Богу, онима који се у Мазгит поврате, неће шкодити. Сјатили се у порту мазгитске цркве друго и трећепозивци, мобилисани и драговољци из још три околна села у којима није било ни цркве ни попа. Дошле жене и мајке, сестре и снаје. Једна бјеше задигла кошуљу и појила из бијеле дојке сина регрута.

– Нека те, синко, мајчино млијеко сачува од куршума – благосиљала је док се, шапатом, проносио глас да је, прије три дана, родила мртво.

– Која мајка шаље јединца, нека јој га Бог врати. Мени, Боже, од двојице једнога сачувај – молила се, ослоњена о звонару, једна од Кулашевих.

– Пођите сретно, дјело моја! – мицала је уснама Василија, удовица Аристидовог старијег брата. – Ако се макар једној мазгитској мајци јединац не врати, умријећу од срама дођу ли сва тројица мојих!

Или су луде или несхватљиво велике биле те рано остарјеле, тамним марамама забрађене жене, мазгитске мајке, помислио је Драгош одвезујући нови сноп прућа.

*

Сви су, врло орни за ратовање, отишли из Мазгита, много их се није вратило. Нису се вратили остарјели Цвјетко и Максим Кораћ, на Куманову је куршум просвирао шајкачу разроком Димитрију, откинуо му вршак десног ува и изронио изнад лијевог. Завијорили су се црни барјаци на штапцима укљештеним између рогова и ћерамиде на кући Крстиног брата Радака, који преживје Турке, али погину у борби са Бугарима, и на још седам кућа. Лека Кокин је дошао, тек ујесен 1913. године, без пола ноге: у нишкој болници су му направили дрвену која му, увезана каишима за патрљак изнад кољена, није сметала да долази на вечерња прела и да се надлајава са женама.

Цијеви се још нису ваљано охладиле, а ваљало је на Колубару. Усред љета, по врућини, опет су се дигли Мазгићани на оружје, мање орни него прије двије године, али шта је – ту је. Са Колубаре се није вратио Танасков отац Рашко Мурга; његова Ленка је, идућег прољећа, седам мјесеци по Рашковој погибији, родила посмрче Јевдокију и седми дан га сахранила. На једној суворорској коси шрапнел је просуо цријева Јагликином човјеку. Аристид је Богдана препознао сутрадан пошто су мртвозорници сакупили изгинуле у првом дану противудара ђенерала Мишића. Тако је мртав Богдан избјегао судбину хиљаде и хиљаде других чије ће безимене кости, кад се лудница рата оконча, завршити помијешане са хиљадама и хиљадама швапских костура у лазаревачкој гробници. Јаглика је, на мазгитском гробљу, усправила скроман пешчар над оним што је од Богдана „земља било и у земљу отишло” и постала четворма нејачи и мајка и отац.

Таман Мазгит огодини у миру, а ваљало је поново притезати опанке. Све чешће су се чуле пушке – Мазгићани су их вадили из буцака, извлачили испод кревета, саносили са тавана, чистили, подмазивали и испробавали. Поп Вељко је опет опајао живе, молио се за упокој њихових душа у царству небеском. Очеви су пртили торбе са сланином, сиром, погачом и шљивицом, са по два-три пара кошуља, гаћа и чарапа, заповиједали шта да се уради док се не врате, љубили чељад и одмицали кроз опустјеле новембарске шљивике не осврћући се на авлије из којих су их испраћале бројне очи.

– Драгоше, оседлај ми Пашу! Дафина, не заборави да ми у упртачу замоташ дувана, тамо је у оцаклији, суши се. Убади и литру ракије. Драгиња, склони ту дјецу украј, не могу од њих да прођем, видиш да журим! – говорио је узаврели Аристид.

Драгош бјеше прекорачио двадесету, онизак и мршав, изгледало је да му је тек петнаеста. На првој регрутацији су га одбили, другу није ни дочекао. Тек ће се разрасти послје рата. Извео је из штале Пашу, сивог, издржљивог пастува. Привезао га је за чезе на којима је, давно, први пут са оцем сишао у град. Сокола нема, пре пет година га је затекао у штали непомичног, угинуо бјеше од старости. Оседлао је пастува, узео из мајчиних руку упртачу и окачио о ункаш. Отац Аристид је, строг и са лулом у зубима, помиловао Озрена по коси, закорачио у узенгију и винуо се у седло.

– Дафина, пази ми на дјецу. Чувајте се. Збогом!

Мајка Дафина је заустављала сузе, уз њу су се привијали Олга и Озрен, Радмила и Драгош су стајали без ријечи, Драгиња, најстарија сестра, испратила је, рано ујутру, свог човјека Трифуна и, са тек проходамом близанади, дошла из Дробњака, носећи их, да испрати и оца у рат. Кад се испео на врх брда изнад куће, Паша је стао; Аристиду се учинило да се није довољно присно поздравио са укућанима, па је скинуо шубару и махнуо два-три пута, погледао по Мазгиту, а онда потјерао у кас. Најприје коњ, онда и јахач, потонули су у брдо. Посљедња је нестала шубара на глави високог и усправног Аристида Скока.

Из касније очеве приче ће Драгош дознати како је протицала албанска голгота, како је убитачно грувала, дан и ноћ, артиљерија француских тобџија пред пробој Солунског фронта. Док је Аристид причао, а причао је у свакој прилици, често понављао исту причу, Драгошу се урезивале слике у памћење, остајале свјеже и доцније кад оца више није било и кад су слушаоци постали Аристидови унуци. Још види вијугаву колону људи и коња како се серпентинама помиче сњежном бјелином ка високим, замагљеним превојима.

– Вучемо се као стрвине, гладни, са испалим палчевима из опанака. Давно сам појео што сам од куће понио, не јашем јер Паша једва носи седло, и пушку о ункашу, и ћебе смотано и привезано уз седло. Пењем се ногу пред ногу, заобилазим с муком оне који су пали на пртину и издишу тихо, без ропца, а пред очима ми јасна само авлија и сви ви у њој онога дана кад сам отишао. Видим: ближи се крај. Наједном, изнад мене, ви-

дим, ваља се нешто снијегом, иде на мене. Привиђали ми се или сањам? Застанем, устукнем да ме не збрише, и добро сам урадио. Бјеше се спотакао коњ и, све са јахачем, котрљао се низ литицу са које је вјетар однио снијег. Пређе преко пртине, повукавши за собом још двојицу испред мене и сви завршише доље у јарузи. На пртини, пред мојим ногама, оста врећица и у њој два-три кила кукурузног брашна. Подигнем је и окачим о ункаш. Да је и она завршила у јарузи, не бисте имали од кога чути ово што вам причам.

А кад је превалио последњи превој и почео да се спушта ка Драчу, Аристид је клецнуо, пао у снијег, а да није знао зашто га је лијева издала, зашто сад кад се у даљини видјело море, а он себе већ видио на палуби француске лађе. Да не би нагазио газду, нагло је застао и Паша и оклизнувши се и сам се стровалио, гурнувши босим предњим копитом Аристиду у ребра. Аристиду су подигли на каре и поцијепали му ногавицу: зрно испаљено из албанског шумарка погодило га је у поткољеницу, а да није чуо пуцањ нити у промрзлој нози осјетио бол. Шта је било с Пашом и преосталим брашном у врећици, никад није дознао. Обрео се у француској болници, у Бизерти, окружен бијелим мантилима, неразумљивим говором и прекрасним љетњим даном који је улазио кроз отворене прозоре.

– У прољеће, 1917. године, из Туниса су све који су могли да ходају одвезли на Крф. Моја лијева је остала краћа, ћопав сам, али сам стигао у Солун и на Кајмакчалан и слушао, дан и ноћ, грмљаву на стотине француских топова који су разарали бугарске шанчеве. Онда је грмљава наједном стала, а од тишине која је настала, неко вријеме, просто су бољеле уши. Онда смо искочили из заклона и проломило се „ура, Срби!” и потекла ријека шајкача низ македонске врлети. Онако ћопав сам сустигао једног Бугарина: иде човјек без капе и без пушке, полудио од топовске канонаде, не зна ни ко је, ни шта је, ни куда ће.

Ни ово отац Аристид не би стигао да исприча да Бог није, још раније, одлучио да га врати у Мазгит. Швапско тане му је, док је газио воду Вардара, нагњечило лијеву сису. Пробило гајтан на зубуну и зацепак антерије, пробило поклопац месингане табакере и зауставило се у њој, у неспретно бајонетом сјецканом лишћу жутог македонског дувана.

Табакера, са рупом на поклопцу, почива са очевим костима на мазгитском гробљу већ седамнаест година. И орахова лула је крај ње, ако није иструлила. Табакера није, јак је месинг.

*

„Да ли је мој Аристид само оно што смо закопали и што више није ни људски облик, ни ријеч, ни мисао?“ – питао је Драгош самога себе и свакога ко је кадар да његово немушто питање чује. – „Није изгледно да се у ништа прометне човјек чији је живот голем роман. Била би поголема неправда Творца праведнога, који је Аристида давно, још у Адаму, створио према свом лику, да га, последије кратког живота, пусти низ воду, у нигдину и ништину. Јесте, Аристид је наставио Ивана, ја живим Аристида, мене ће мој насљедник. Свестворитељ је намјестио да се тако продужава и крава, и керуша, и дуд, и аптовина, и овај мој Крестоња што ће, прије Петровдана, замастити чорбицу? И овај котобањ, ако се ствар тако узме и ако ме надживи, некакав је мој продужетак, а тек држалице за мотике и јармови за волујске вратове – колико сам их само досад издељао! Не, не може то бити утјеха за отишлог. Не може се нестати као пелуд у вјетру...”

Јесте, сједио је ту ноћ у соби крај очевог мејита. Сам, јер су се комшије разишле, а уморна мати приспала обучена на кревету у кухињи. Сркнуо би, каткад, ракију из чашице и охлађену кафу из шољице, замотавао и палио цигарету о цигарету. Загледан у кошчато Аристидово лице обрубљено пешкиром чији су крајеви завршавали у чвору на тјемени, снажно притискујући доњу о горњу вилицу „да не проговори, да некога прерано не позове“. У једном трену, мислима је питао оца: „Аристиде, ако ме видиш, ако знаш да сам овдје поред тебе, покажи ми то нечим?“. Истог трена се, сама од себе, преврнула чашица и из ње пролила ракија по столу.

(Одломак из романа у рукопису *Дан дужи од живота*)

Саша Јеленковић

КАО ШТО ЋЕШ КАСНИЈЕ ПРОВЕРИТИ

СЕЋАЊА ПОЧИЊУ

Сећања почињу после смрти. Бог се понекад уплаши за своје војске, за своје отупеле мачеве. И клекне на безимени гроб. Једем кувани кукуруз и гледам на степениште. Чекам да се укрсте возови. Путујем по врућини, људи гледају у мене, не разумеју како се може скратити раздаљина између континената. Кад то пожелим, онда не видим и не чујем.

ЧЕКАОНИЦА

Видећемо се за двадесет година, или четрдесет, свеједно. Знам шта треба. Довешћу црно и довешћу зелено. Тело ми је закључано, звуци весело круже. У углу кафеа гради се прекоокеански брод, периферије тугују за промењеном климом, ко зна где су њихови сунцокрети. Знам шта треба. Променићу новчанице, сакупити прашину из које су настали тело и душа. Унутра и напољу, најјаче је оно невидљиво. Непозната вештина.

ЈЕДНОМ

Био једном један замишљени,
један збуњени, један пре ручка поспан,
након вечере чист и уредан,
сасвим урачунљив који доноси вести,
затвара магацин, и стоји усред пејсажа,
између сугласника и самогласника,
као један размажени,
као један изгубљени,
као један сиромашни,
коме се помоле пред спавање
они уморни,
они луди којих се стидимо,
они нестварни.

ГОДИШЊА ДОБА

Онај који се успављује
спреман је да удахне
као да више неће бити
ни ваздуха ни сунца,
онај који се успављује
трпи као мост преко којег
прелазе разочарани, прелазе
опрезни и падају у слепило,
несигурни, као да је то нешто
чега се не можеш сећати,
од чега можеш полудети.

ТЕСКОБА

Говорио сам старогрчки,
кад био сам похлепан
и сањао само дубоку, округлу
и напуштену слободу.
Премештајући се с ноге на ногу,
имао сам јаке руке и тескобу у глави.
Рано је било за отпор.
Рано за јутарње амнезије.
Пожелио сам да купим прозор,
да се оденем у рухо луде,
некој светлости да пронађем обред
у који стану туга и залуђеност,
равнодушност и изгубљени датуми.

КАО ШТО ЋЕШ КАСНИЈЕ ПРОВЕРИТИ

Лик у прозору нестаје, без најаве и знака,
губи се у детаљима, нестаје му ваздуха.
Ко може издржати слепило, чија ће рука ухватити
оковратник непознатог пролазника као да је
у питању загонетка, као да ће се свет распасти
на комаде, као да је лудило сабирање
и одузимање истовремено, нека тамна граматика,
скривени сугласници, место које се истовремено
шири и скупља, док не изгори оно Ја чији смо пртљак
изгубили.

Мирослав Радовановић

ГРБАВИЧКИ НОКТУРНО

Генерација Милановог оца Николе ушла је у послератни живот кораком „левог марша”, носећи осећање рађања једне нове домовине, слободе, епохе за коју се веровало да ће у њој свако бити у стању остварити свој лични живот, радовати се малом стварима. Пламен велике светске утопије, храњен реториком правичности, етиком одрицања, носиће ту генерацију његовог оца и даће им грубост у поступцима, самовољу партијских силника, наивни фанатизам којим ће насрнути на све што им није сличило. Заварани утопијом једнакости, светске револуције, они су јуришали за успоном на друштвеној лествици, борили су се да мало раде, а више примају, слободно улазили у туђ посед, карактерисао их је страх и понизност пред вишим и јачим, а суровост према нижима.

Никола је вртоглаво напредовао на друштвеној лествици, дигао се до неслућених висина, постао високи официр ОЗНЕ. Он ће каријеру цементирати као иследник на Голом отоку који је станао у “Жици”, руководио радовима, контролисао собне старешине, правио листе оних који су се одrekli Стаљина и Резолуције. Николин изум био је да међу окореле комунисте и инфонбировце убацује криминалце, манијаке, патолошке типове, чланове усташких и четничких формација којима је пружена прилика да се под заштитом УДБ-е сурово обрачунавају са омрженим политичким непријатељима. Успео је да оставри атмосферу и пакао какав није виђан у ранијем логорском животу – шпалир придошлица, свакодневно батињање, дављење, пљување, трчање по товаром камена, изнуривање неспавањем и глађу, бесмислено преношење камена (пре подне праве Килиманџаро, а после подне преносе исто камење на другу гомилу и чине Монт Еверест), ужасно и сабласно ткз. ревидирање у коме се до дубоко у ноћ затвореници терају да пљују сами себе и вређају своје најближе променом става.

У време најжешћих напада из лагерских земаља због бруталности поступака према инфонбировцима, Никола смишља маневар да пусти већу групу „ревидираца” са Голог отока као омладинску бригаду шаљући их на градилиште аутопута. Својом идејом заувек придобија свог шефа Александра Ранковића и политичку врхушку бескрупулозних монструма као човек са

великим и плодноним идејама. Никола је био мајстор сценографије и ревидирце ће опремити пароллама, транспарентима, сликама партијских руководиоца, из њихових грла, приликом упловљавања брода у Ријеку, ориће се песма у славу Броза и његове узвишене политичке визије. Ревидирци су били, по Николиној идеји, обучени у нова одела, препланули личили су на туристе и заувек су зачепили уста свима који су дизали глас против суровости на Голом отоку. Сви су у пристаништу, а доведено је пола града, видели слободне људе, не са тегобом и пустоши у срцу, већ оне којима се повратила вера у нови живот с великом истином за коју се бори Југославија и њена партија. Захваљујући широкогрудости партијског руководства ревидирци су изашли из мрака сопствених заблуда на светли пут правде и истине, на пут јединог исправног марксистичко-лењинистичког учења. Препорођени људи, нових схватања, вратили су се међу своје, а Николина идеја прокрчила је пут свом аутору у сами врх и срце Партије.

Никола ће после затварања Голог отока бити произведен у директора моћне фирме „Југоагента“ да би као доказани и проверени кадар Партије надзирао југословенску спољну трговину и потчињене апартчике „држао на оку“. Милиони долара из разних трансакција ишли су у посебан „црни фонд“ УДБ-е, али и омогућавали свемоћном Николи да води лагодан, слadak живот, да упозна „трули Запад“ и развије бројне везе. Упознаће, сасвим случајно, Милицу Прњатовић, балерину у озбиљним годинама, из богате српске сарајевске трговачке породице у којој ће се безглаво заљубити и везати свој живот за Сарајево. Заволео је ту жену дечачки наивно, савршено невино, као човек без сурове прошлости. Живећи са фаталном балерином Никола ће све више улазити у круг њеног утицаја и потпуне опчињености. По великом броју њених фотографија из ранијег живота, натписа у новинама, указивао му се буран и необичан живот жене огромне унутарње снаге. Војник револуције и истакнути члан Партије почео је лагано да занемарује пословне обавезе, да бива опседнут сенком своје изабранице. Све више је клонуо под теретом стварности и са осмехом на лицу дочекао да буде обележен као Ранковићев човек (у време обрачуна Броза са првим човеком полиције) и по наговору својих бивших другова „поднео је захтев за преверему пензију“. Желео је да се посвети свом млађаном сину, да ужива у изгледу и шарму своје супруге, уметничког директора тек оформљеног балета у Сарајеву, да узгаја голубове писмоноше и високолетаче на две велике терасе конфорног стана на Грбавици. Никола је лагано одбацивао ре-

волуцију, добио је складну породицу, велики стан, завидну пензију, сачувао позамашни конто из ранијег времена, редовно читао „Политику”, повремено путовао са супругом, пратио лет својих голубова и њихово надметање да у ваздуху преживе нападе соколова и јастребова са Требевића.

Његов син Милан одувек је био више везан за мајку и њен грађански свет, баку и деду, њихов стан преко пута православне Саборне цркве у Сарајеву који је доживљавао као свој истински дом. Од ране младости и почетака школовања приближио се грађанском и градском свету сарајевских Срба захваљујући мајци и њеним родитељима. Били су му много ближи, непосреднији од тајанственог оца који је све више тонуо у изолованост, медитацију и самоћу. Тај грађански свет са манирима, који је кришом славио славу, памтио корене, био опрезан и уздржан много више је привлачио Милана. Очев свет, од кога се и Никола временом благо дистанцирао, чинио му се бахат, осيون, лишен Бога и морала, видео је моћнике без мозга и савести. Осећао је гађење пред најездом комунистичких празноглаваца.

Бака му је причала другачије приче од оних које је учио на часовима историје у школи. Године 1941. Београд је сравњен са земљом, у Сарајеву Срби су занемели од несреће и слутње шта их чека сутра. Павелићеве лукаве присталице су чекале и вагале када да у Сарајеву заиграју смртоносно коло. Муслиманске жене преко ноћи обукле су фереце, а факир фукара меркала српску и јеврејску имовину чекајући долазак Немаца. Бака му је рекла да је са доласком Немаца у граду настао пакао, погром Срба и Јевреја у режији сарајевских муслимана и Хрвата. Комшије су се претвориле у црне катиле, плачкаше и силоватеље. Све српско и јеврејско у Сарајеву је опустошено. Чудом њихова породица је преживела, а многи њихови рођаци и комшије нису имали ту срећу.

Бака Катарина умела је да прича занимљиво и њене приче Милану су се стално враћале, оне никада нису биле заборављене. И када се заљубљивао, раскидао, полагао досадне и тешке испите, имао главобоље или уживао са друштвом у проводу, оне су га заплускивале, врло често и сасвим преплавиле. Није могао из сећања да избрише причу о скели што броди између Јасеновца и Градине Савом, а на њој бакин брат го до паса, окружен мученицима и усташким кољачима. Месечина је, вода је сабласно тамна. Цигани возе скелу до средине реке где је вода дубља како би усташе поклале мученике и гурнуле у дубљу воду. Бакин брат Коста јасно види на месечини усташке кољаче

како пију из флаше, до њега допире испрекидани смех целата и заплъскивање воде, осећа гола тела како дрхте око њега, напреже руке и види како канап на рукама слаби. Затвара очи и удише мирис воде која га опија, мирис га спушта у неке тамне дубине и изненада добија жељу да буде жив. Затим настаје граја, метеж, усташки кољачи залазе међу полуголе људе и кољу зналачки и прецизно прелазећи камама преко незаштићених вратова. Коста све јасно види, чује око себе кркљање, додирују га умирућа тела која крволоци гурају ногама у воду, а он лагано клизи и пада у хладну воду, руке су му слободне и чудом остаје жив.

Милену ће Милан упознати на факултету током студирања и за њу се заувек везати. Њена коса нагињала је ка риђој, увојци су повремено прелазили у коврџе. Имала је изразито белу пут са ретким пегама. Очи су јој биле зеленкасто-плаве са дугим трепавицама. Била је необична, неставрна, имала је у изгледу нешто магично што плени. Са њом ће Милан досегнути испуњеност и срећу брачног живота (у складном браку добиће ћерку и сина који су у потпуности изгледом повукли на мајку).

Сарајево ће почетком деведесетих година двадесетог века поново утонати у страшни верски рат у режији ЕУ и САД. Милан је, како су му отишли и породица у Србију, ухваћен у мрежу тескобе и умора. Осећа умножени страх, удаљеност од живота, нелагоду од градских плочника. Када се Никола спремао за одлазак у Београд, Милан је јасно видео уморног и пораженог човека коме је све свеједно. Никола је увек водио рачуна о себи и свом изгледу на који је неизмерно полагао, сада је у ходнику стана, окружен коферима, деловао као неко трапав и запуштен, два дугмета кошуље била су раскопчана негде на средини стомака, сало се преливало преко каиша. Длановима је зализивао влажне остатке косе и зурио празно испред себе ништа не примећујући. Увече, палећи стону лампу на нахтасни, Милан запажа заједничку фотографију родитеља, лепи и срећни у неком другом времену, а сада само празнина, чини му се да су људи које је испратио из стана неки други, замењени. На нахтасни Милан види неколико безвредних ситница, очев сат којим је испраћен из службе, дугмад за манжетне, сунчане наочаре, качкет и хвата га туга. Ситнице, беспотребна имовина која ће се временом губити као и успомене, слике. Још само живеће у његовим сећањима, нека страшна меланхолија преплављује га и стеже у грлу.

„Памћење нас или оплемени или баца у очај” – помислио је Милан. Угасио је лампу и чинило му се да се очев лик разбија у

стотине комада, његов свет одавно је престао да постоји. Толико суровости наталожене у времену, следе вере, а онда црта за подвлачење и ништа. Све јалово и промашено, боље да свој свет никада нису ни градили. Утопија са лицем суровог и злог дечака. Стварност је победила веру Николе и његових истомишљеника. То у шта су веровали није се остварило, будућност коју су ковали није се разликовала од већ виђеног. Његов отац заправо је био верник чија се вера распала, жути лист који јесењи ветар неконтролисано носи и баца. Милан би желео да верује да извориште зла није у људском бићу већ да је људска егзистенција многоструко условљена. Све је сплет неких неконтролисаних догађаја, условности на које се није могло утицати.

Мучи га осећање узалудности које ничим не може одагнати. Тоне у празнину, надире нека сета која се веже за њега као окови. Желео би да изађе из себе, види априлски дан 1992. укљештен у рам прозора. Притиснут је свим око себе, устајалим ваздухом. Како је мама мислила три корака унапред продајући родитељски стан у центру Сарајева и везујући се за Београд. Захваљујући мами, увек је говорила да ће овде доћи до рата и ужаса, сви су могли на време да се преселе у нови стан у Београду, а он је остао са својим народом на српској земљи.

Милан бежи у поезију, пише неке љубавне стихове о дрвеном трему, двома старим столицама за љуљање, види праменове Миленине косе на цветном дезену јастука. Обнажена бела колена, широки деколте, узбуђује га прорез међу дојкама, небо тегетплаво и слуги златну јесен. Слика доколице, љубави, идиличног сањарења. Око њега је поружнели град у коме одјекују експлозије и потмула пушчана паљба, али то није тема поезије. Освежење долази са српском војском која долази са Враца и ослобађа Грбавицу. Милан осећа усухићење, нестаје страх и неизвесност, са обе ноге је на земљи, пушта из крлетки татине голубове и они се над Требевићем претварају у тачке и губе у плавичастом своду.

Нешто нас увек подстакне да у неком трену поживимо прошли живот и тада осетимо онај снажни укус меланхолије. Оно што је наизглед било изгубљено остало је негде скривено у нама, у сликама различитих формата и сада је са уласком српске војске у урбани део града постало тако јасно. Видео је старе Прњатовиће, баку и деду, покопане на кошевском гробљу, обасјане априлским сунцем, како седе заваљени у удобној плетеној гарнитурџи испред хотела „Србија” на Илици и осмехују се.

Слободан Лазовић

СТАРАТЕЉКА СЕНКА ЧЕКАЈУЋЕ ТЛО

ЖИЧА СЕЋАЊЕ

Што претекне из стварног, таложи у сећању.
Ту премишља: вишак ли је, мањак ли је.
Преврће се, зноји – тешко је назад, горе напред.
Најмучније бивати одан, бавити се собом,
о своме трошку и грејати се својом ватром.
Опстајати по мери свога: не заостајати
и не претицати речи које говори тело,
и оне што их замишља глава. Мора се некуд,
вајка се сећање. Опет на пут, под видним
и невидним кошуљама стајања нема, одмора
још и мање. Кад се од Жиче крене
уз жичку реку, коритом и плитком водом,
стиснут обалама надохват и небом већем
од свега што се понети може, преко белутака
и огризина стенских, ходом, видом
празних шака и са мрвицама памћеног
у устима, ка извору и према ушћу, свом
и заиста свом, оживе у манастиру и они
делови икона заклоњени бојама и давним
у сећањима. И, одједном, све је ту: у тишини
и равнотежи ништа не преостаје нити недостаје.
Осим воде у реци, риба у њој, и крви у њима.

БОЛЕСТ, ПО СЕБИ ЧЕКАЈУЋИ ДАН

Звиждањем ветар буди уснулу терасу,
простаклуком лупа на прозор. Зрнца прашину
разносе као накнадне доказе о сненом свету
који се незауставиво дроби, и ситни потрагу
за собом. Овим, и сличним, насрће ноћ
на таме у размишљању. Усамљеност се повија

у рубљу, обешеном на вечној жици праног.
 Моћ нестајања и поновног сплитања
 паукових и иних мрежа држи трајање у шаци.
 У упитнике свијене, сенке промичу зидовима.
 На колац набијено сећање окреће се око себе.
 Ка далеком по свету отиче светлост са екрана.
 Из крвотока одјекују напеви чекића срчаног.
 Умотан у чекајућа платна болујем блиско, по себи.

СПРУД ЖИЖАК

Нека од светлости, из предела злокобних,
 што извирују каткад из шума мојих,
 наноси ме на спруд: одузетог кретања лежим
 у своме остатку, недовољно жив и мртав.
 Такви плускови временски задесе тело
 и његове врле састојке, уливене у опипљиво
 и замишљено. Видим, осталим и верујем,
 како се трупцем хране мрави и самци црви,
 на чвор слетела сврака кљуца слепоочницу.
 Док увиђам, нисам потпуно на песку,
 нити на језику, у кљуну, у вољци упосленој.
 Влага којом спруд обилато хлади,
 троши нештедимице топлоту и бујање:
 зачиње изнова могућност у занављање
 и опстанак. Кад призор почне да жуљи,
 устанем и подигнем ролетне. Прхне сјај,
 кревет се промешкољи под кладом и у речи
 недовољно тачној тихо се огласи жижак.

ВАТРА ИМАЊЕ

Ватром, приручним паклом, чистим коров.
 Изгорело нестаје у црним рупама
 којима стављам тачке на делове дворишта,
 бившу башту, међу проређене власи воћњаку:
 белим степеницама димним силази свето
 у кретању и одмерава моје тело, одмиче

и приближава се игри са ватром у њему.
Мало је све што сам имао, више је у томе
онога што сам забринут призивао као моје.
Немилосрднијим спаљујем то, и туђе.
Ни ватра није моја – ближа ми је кад топи
преостали облик осушеног биља, мрска
кад ми близином опрљи део кожног ткива.
Можда се ту и њих две, унутрашња и спољна
топлота, гложе при сусретању, и тај наук
нештедимице распростиру преосталом у нама,
што пролази кроз жар, тече и кроз себе.
Моме бившем одазивам се још немоћнији,
друга власништва имају своје посвећене
обожаваоце. Храм ватре у којој сагорева свет
изнова се зида малим и невидљивим. Одлазеће
из околног ноћни су угарци из којих свиће сутра.

КЛИНОВИ СТАРАТЕЉКА СЕНКА

Јутро се забија клином светлим
под нокте дану; сутон ће га тамним
избити на другу страну. Понављање
ових клин-чорби мења се јединим
у протицању времена нашим телом.
Клин рођења истискује се клином одласка.
Удисање издисањем. Зенице капцима.
Привлачност у клину долажења одбојним
у одласцима. И обратно: привлачно
у одлажењу прекриће туге супротног.
Ћутњу избија звук, говор речи, речено
прећутано. Глад се изгони хлебом,
вид замишљеним, снови, слепи путници
у глави, камичком у бубрезима.
Зној са чела ветрићем, умор чашом
хладне воде, обичан кашаљ биљчицом
из ливаде у суседству. Клин једног
клиновима многог. Овај трен наредним.
И подрхтавање овог тела стаменошћу
стене, која гони своју старатељку сенку.

МОГУЋИ САДРЖАЈ ПОГЛЕДА НАБОР НА РАВНОМ

Додајем ономе што принесу очи
и друге пределе похођене: крошњи
јабуковој добегли рој мишљеног
у самоћи, сетви капи кишних земљу
влажну, кликтању орла кружећег
призиве грому. Равницом екрана
промакну и други отисци искуства,
резбарије умног и прозраност крхког
у разумевању. Раст собних уобразиља
и привида који гмижу из главе пуне
окружујуће и домишљено. На чеоној
бори седи роболовац-страх и баца своје
струне себи у уста и гле: вади накот
брижни и задовољно га враћа води-току
– жив сам, жив сам. Дршће будуће под
слепим оком сунчевим, нехај је бољи,
за другим и собом се не осврће. У шумама
веће крче уске путиће, љубавнице усне
шапћу: полако, времена и тако нема.
Овом погледу недостајем, и ником више,
као мали набор на равном тишине... ине.

ИЗА ВЕТАР, РАЗНОСАЧ ВАЗДУХА

Замичем дању иза светлости: прозора,
цвета, ваздуха, ноћу иза таме: страха,
снова, невидљивог. Наизменично у ходу
спречава ме да достигнем једино што носим
– за корак, тренутак, сан, измиче живот,
испред, устрану, иза. Уличне светиљке
своје трајање чувају у мојим очима: спуштени
капци убијају их, отворени оживе. Вози ме
аутомобил од једне до друге неопходности:
забаве су заблуде запослене у јавним кућама.
Не пружа ми довољно стварност и зато је
држим стрпану у сопственим зин-данима,
у вечитом дармару. Што промакне између

прстију сведочи о демократији и другим добротама које ме жуље. Кљуцка преостало из прошлости онај врабац, уредно присутан иза стакла. Представа упорним дизањем и спуштањем завеса виду поставља нервозна питања о преосталом. Иза магле може бити и сунца и тмуше и опет магле. Иза другим се не може до сенком својом измерити пређено. Једноставно је: ваздуха ће бити, али ветар може да лута иза онога што само бејаш ја.

Зоран М. Мандић

НИСАМ УСПЕО

НИСАМ УСПЕО

Чак ни позив из
 Штохолма није стигао
 А птице гласници одлетеше
 Некада некуда
 Можда су привремено слетеле на
 Гроб Алфреда Нобела
 Можда су заборавиле и да лете
 Остадох тако сам без вести и сазнања
 Као маринач у
 Зеленој вијетнамки пред
 Постројбама многих који тражише да говорим
 О сликарству као занату слепца
 Који не слика оно што види оно што
 Сам себи каже шта је видео и о
 Другим мислима Пикаса уроњеног у
 Задоцнеле одговоре љубави и то све
 Пред вратима амбара опалог лишћа
 Узвик – Нисам успео
 Личи на изјаву с којом сам
 Започео последње писмо упокојеној мајци
 Не знам да ли су јој га уручили
 Анђели чувари и хранитељи
 Тамо одакле допиру њени дозови препуни
 Љутње за Штохолм и његове књижевне и
 Друге пијане Деда Мразове
 Љута је и на мене што сам се препуштао
 Испуњавањима жеља амбициозних скоројевића
 Незналица, лаика, аутсајдера, аматера и других лупежа
 А тражили су подршке и за своје љубавнице за
 Којекаква њихова признања
 Из дана вртића и омладинских домова
 Љута је с правом мајка на моја ћутања и
 Нереаговања на недела
 Свих оних који су света места и разна друга

Невладина удружења претворили у своја предузећа
Што све од свих као предводници
Својатају, отимају, плачкају, просе и камче
Отварају нове школе и институте за бројање речи
За преваре и преваранства
Нисам успео да напишем књигу о неком новом
Хари Потеру рецимо како је из Београда
Отерао Вондера из Берлина и
Исмејао иследника Воликића из Малог Белића
Нисам успео да се запослим у
Најновијим велеградским информативним новинама
А ни постао члан управе неког БСК-а
Ваљда свестан обавезе одржавања угледа
Усамљеног Маринца који не иде на славу код
Бећовића и Негрошића из Новог Места
И не клања се у црквама
Матице језичке која добре читаоце све више закида
Бројем карактера у салатарама својих анала
Нисам успео да постанем члан ниједне савремене
Комунистичке партије из које је непроветрени
Реконструктивни издајнички дух
Прешао у редове новкомпонованих страначких
Фотокопија на копну и на води
Нисам успео
Иако је успех, како је то неко лепо рекао
Састављен од низа неуспеха

НЕСТВАРНОСТ

Ја поуздано знам да
Нестварност постоји у границама
Стварности
Њена хипотетика наликује
Дисању јеретика наспрам
Христоса
Који је изрекама прописно намучио
Своје целате и њихове хушкаче
Нестварност подсећа на песму
Опкољену римама стварности
Да ли је реч о близнакињама или се пак
Ембрион располатио на два себична дела
Нестварност има своју аутономну лирику

Као Бог Афродиту
 Одисеј Пенелопу
 Јесењин Исидору Данкан
 А сви они као клишеи поредбених парова
 Стварности дишу на сламку
 Усред нестварности из чијег крвотока
 Кисеоник се извози у замену за непрскано
 Поврће стварности
 Ја поуздано знам да је песма клише
 А песници заговорници теорије по којој је
 Поезија само респективни технички
 Простору у коме песник као службеник
 Министрства цвркута
 Слуша једино свој глас и не плаћа порез
 У недостатку олако злоупотребљеног
 Кисеоника

ПРЕЦЕЊЕНА ВОЈВОДИНА

На тренутак са М. Коњовићем

Сликара не воле сваки пут када са
 Ружне слике прети лепотом
 Позајмљеном из другог времена
 Из околности измишљених под притиском
 Самоодбране од самог себе
 Откуда Коњовић у твом песмовном тексту
 Питао ме је извесни читалац Дина Буцатија
 Затичући ме у њему са архитектом Антонијем Доригом
 Када је имао четрдесет и девет година
 У коме је можда тражио госпођу Ермелини
 Док је премеравао земљиште за градњу
 Песничке слике једне љубави
 Овај текст нисам намеравао да објавим
 Јер нисам сигуран да сам га написао
 Једноставно набасао сам на његово тело
 Док ми је један сомборски песник
 Причао о могућности да један други сомборски
 Песник намерава да окупи „песме“ инспирисане
 Животом и делом дуговечног сомборског сликара
 Милана Коњовића
 У први мах ми је то личило на ону врсту немоћи

Коју осећају песници-антологичари када им
Понестане кондиција за писање и
Немају одговор на питање да ли је
Велики час сликања јединствено сличан са „Великим
Часом Живота“ Дина Буцатија и ко то неће да
Подигне поглед да би га видео док „Град спава“
Онако како је Милан Коњовић дремао на трошним креветима
У паузама између његових разнобојних фаза
Сумњиве лепоте колорита
Црвене, Плаве, Сиве
Неки људи, Лазар Трифуновић, критичари и просјаци, знају да
Много примитивних зидова одваја сликара од њега самог
Од дубине у чијој тами је скривао прекројену историју
Породице свог сликарства
Неретко јој додавајући и одузимајући одређене
Апокрифне детаље
Сликари лажу говорио ми је велики филозоф
Милорад Бата Михаиловић
Несвесни колико им је у недостатку истине
Потребна брутална лаж као дрога као
Пас спреман да нападне жртву
Неспремну да му се супростави
Милан Коњовић није знао да наслика агресивног пса
Сликао је питоме пејзаже у којима је наступао као
Глумац без улоге
Волео бих да му овај текст неко дотури
Неко од оних који су му се непотребно удварали
Волео бих чујем његов глас док чита текстове
Окупљене око стожине насађене наред безбојеног
Празног пејзажа прецењене Војводине

ВЕЧНОСТ СРПСКИХ МОНАХА

Вечност је живот српских монаха
Ма где била њихова зочишта
Манастири, испоснице и ћелије
Капеле и крипте
Чудотворци и подвижници
Павле
Макарије, Порфирије, Артемије
Именима светим сви побројани и
Пребројани у праху судбе и

Магли живота
Гоњени, спаљивани, на колац набијани
Разапињани и разчеречивани као
Јав искона васкрсавали су и враћали се
На прагове и потписе уништених огњишта
Нема тог прогона преко кога они нису
Умом узлетели и
Мудрошћу напојили у греху
Заведене празноглавце, изроде и
Исукане бодеже зла
Оне што никада не посташе људи
Чак ни и у својој вери
Прогонитељи су умирали од налета
Страха док су сумануто давили и
Клали часне
Српске монахе
Од стравичних слика обневидели
У лудилу клањали се злодухој казни
Неприкосновеног Творца
На зочишта свирепог прогнаних и
Погубљених српских монаха
Жедне убице и
Сатрапи кријући долазе да се напију воде са
Лековитих извора
Залуђени слепилом мржње моле се за
Опрост од својих жртава
И нестају и без прогона као да никада
Нису ни били од разума овог света

СРЧАНИ УДАР

(Есеј о обнови пропалог времена)

Он долази изненадно и
Неповратно
Треба ухватити тај звук
Који се са чулима магле
Обрушава у невид
У стање када рецимо не знаш
Зашто те цепајуће боле руке и
Када кроз крвне судове
Утрнулог тела не провлаче жице наде

Нема ту поделе на главне и
Споредне чињенице живота
На главне и споредне кардио-хирурге
На распуштену интерпункцију прозе
У причи о фаталној револуцији
Запањујући отпуштеног ритма из редова
Мелодије синапси домалог укоченог прста
На шапи леве руке
Треба ухватити тај звук испод вида
Изнад воде која не уме са распамећеним
Налетима таласа изнутра
Из неопеване средине која је
Напустила ребром оковани затвор
Грудног коша
Хан само за једно срце доле на
Југу Србије
Где се реалне удварају песничким
Сликама у црним официрским чизмама
Оца и сина који још увек преврће по
Његовој архиви
Лепо је сетити се тренутка вожње у
Колицима спаса
Лепше него се упустити у расправу о лепоти
Или сликати фрушкогорски пејзаж
Усред кога је саграђена
Болница
Лепо је у ружном писати одбрану лепоте
А затим пред ружноћом потписати
Уговор са самим собом за селидбу у
Хан само за једно срце доле на
Југу Србије
Усред огорченог супарништва прозе и
Есеја у поезији која личи на рат ветрова
На пролаз кроз реп комете у коме се
Рачвају запушени крвни судови
Угруване Цивилизације под ињекцијама
Кортизона
Шта радиш овде питао ме је Бог док су ме
Разапињали на столу кардиохирургије у
Сремској Каменици
Скроз је све у реду одговорио сам срећан
Што зна где сам и што ме неко тамо чека као
Последња обнова пропалог времена

Стана Динић Скочајић

ДВЕ КРАТКЕ ПРИЧЕ

ЖИВА БОЛЕСТ

Птице су летећи пацови, рекао је и прстом описао невидљиви лук изнад врта, спустивши га до самог валова чесме.

Долазе ту... да пију. Ноћу се каче на гране... Кад се наместе, одмах се посеру. Зором креште, разбацују погано перје. Биште се. Цика их стане. Кад се очисте, прхну. Одоше. За њима оспе се сува вејавица. Кад сунце поново изађе иза њиховог перја, на стази појави се острвце ноћашњег измета. И засмрди.

То је жива болест, сваки дан јављају. А шта има ко и да ми каже што и сам не знам. Ево ме, свезнајућег, на кужном имању. Призетко! Код мојих ћемо, ја сам јединица, говорила је Рада кад смо се узимали. Оно јес', и ја сам то 'тео. Своје ништа не имадох. Мајка нас деветоро изродила, а једино ја сам, ето, жив. Оде и Рада, бог душу да јој прости. Деца куд који, по бел' свет.

Да не грешим душу, живело се овде и како ваља. Кућа на спрат, усред воћњака. Трешње, вишње, кајсије, јабуке брескве, крушке. Јели смо и продавали. Еее, ама све дође на наплату. Нема ништа цабе, знао сам. Остареше стабла, тек негде нека воћка. А и то птице позобају, нема кој да се качи, да до'вати плод. Све за њих. Бадава сам ту. Вичем да их поплашим, али то се осилило. Кад падну на крошње, не мрдају док се не засите. Небо ми заклоне. Ту једу, ту серу, ту ми се митаре. Зато кашљем, гушим се, живот губим. Понекад ми се учини да дуже траје ово овакво време, него што је оно онакво трајало. Имао сам шеснаест година кад сам овде дош'о. Више се и не сећам родне куће. Овде сам, изгледа ми, одувек. Могу слободно да кажем, откад сам сазнао за себе. А има томе... неких... осамдесет година.

А ваздан дан је овде, на имању, или онамо у касарни, било некаквих стабала и крошњи. Дрвеће 'вамо, дрвеће 'намо. И птица, бели свет.

Прхутања и срања на све стране. Жива болест узростала је и претила.

Ево... аааааааа! Кахк, кахк! Маааа птице, маааа!

Птице су летећи пацови, рече тихо, нагињући се према капији, као да новог пролазника уводи у истину о казамату у којем се обрео.

МАЧКА

Не знам како сам могао тако да се занесем. Осим у дворишту, светла су свуда по кући била погашена кад сам излазио. Био сам убеђен да је мајка већ заспала. Вратио сам се био по фото-апарат. Сања ме чекала у колима. Стигли смо били до самог Амера, ресторана у коме је Дракса организовао ту прославу. Још на поласку, док сам облачио мантил, у цепу ми zazvoni телефон. Дракса ме пожуривао. 'Де си б'е, Боки, што се мајеш, да те питам ја овако нишкобуџетски, шалио се. Стижем, Драксо, јавио сам се, стојећи у ходнику. Стижем са Сањом, како си инсистирао. Само да знаш, не очекујте од мене слично славље. Немам намере да свој успех славим чак ни у кругу породице, а немоли у миксу, са фамилијом, пријатељима и колегама. Мајка ће ми замерити, али, отрпећу. А, бре, није мој стил да организујем масовно славље поводом сопственог постигнућа. Немам ја жваку за такве ситуације. Можемо да попијемо у ту част, можемо да поједемо, да се ождеремо на мој рачун, али само ми, ти, Бојке, Ранца, Гмија и ја. Тако ћемо, ако бог да, кад ја докторирам. Прославићемо нас петорица. Без моје родбине и ширег круга пријатеља, комшија, познаника. На твоје евентуално Зашто, добићеш моје Зато. Што бих ја глобио неким поклонима и бакшишима сав тај народ, извини? Зар није довољан успех, сам по себи као главни ћар. А и то колективно усређивање не трпим. Довољно је да се скупимо нас петорица и да наручимо пиће и песму.

Све сам то удувао у телефон усред предсобља, верујући да је мајка утонула у дубок сан. Пред кафаном Сања се досети и цикну, апарат. И ја се вратих. Утрчах у двориште. Откључавао сам врата и мислио на вас како се нервирате што ме још нема. Упалио сам светло у предсобљу. Већ сам био затворио улазна врата са унутрашње стране, кад сам зачуо мачку. Није ми ваљда промакла кад сам излазио и увукла се у кућу, освртао сам се. И угледах је кроз бочни прозор, како дрема на тераси. Да, дремала је. Тад ми је синуло. Врата дневне собе била су одшкринута. Ушао сам, упалио светло и покајао се. Седела је уз сточић испред угашеног компјутера и плакала... моја мајка. Лактови су

јој почивали на плочи стола. Изгледала је збуњено и постиђено. Као да сам је затекао у загрљају љубавника.

Шта је било, мама, пришао сам јој.

Ти мени реци шта је то било малочас, у предсобљу, сине.

Не разумем, покушао сам да се снађем.

Чула сам, све сам чула. Хвалиш се тиме што одбијаш да прославиш свој успех. Добро, нека ти буде. Али о мом успеху нећеш одлучивати. Када мој син докторира, ја ћу ту срећу да поделим са пријатељима и родбином, као што сам бол за покојним Богољубом са њима делила.

Извини, мајко, рекао сам и дохватио се врата, да ми не опазе сузе у очима.

Раиша Перић

ОСУНЧАНИ ПЕСНИК

СЕНКА ПТИЦЕ

Сенка птице по пољу ме води –
осунчан сам.
Песник у слободи!

ЛУТАРЊИ ПОЉУБАЦ

Ја и моја жена осветљавамо ноћ –
чувамо светлост, божанску, високу...

Она Месец диже из вечери у поноћ
ја – из поноћи спуштам Сунце у зору

Она свице призива на свој длан
ја – свице крадем са длана њеног

Она ми доноси бубамару са Гостом
ја – себе стављам Госту на трпезу

Она увече броји звезде угашене
ја – ујутру збирам оне тек рођене

И све их живим пољупцем množимо
јер – и пољубац је жива светлост

„ДАМ-ДАШ“ ВАГА

Ви би ме у еснаф, у шићар... са вама
на ту „дам-даш“ вагу. И за вашим царем
Па вас је и Христос истеро из Храма
Зато ћу под зраку. Ил под дугу, барем

Сад награде земне гађају ко меци

у сујетне душе... Ко једнорог рогом
Зато ћу са Словом (у ком су ми преци)
у пећински заклон, са сламеним логом

Нећу вашим пртом, стазом непознатом
нит' у грмушане – нисам њима вичан –
нити ћу у честар са муцавим јатом

да се истоветим, да му будем сличан
да се тровом гушим и ђавољим смогом...
Ја ћу ка свом Храму и са својим Богом

Верољуб Вукашиновић

ПРИЈЕЗДИН СКОК

Док смо били господа и браћа
Имали смо кулу сред Сталаћа

У њој беше Пријезда војвода
Чувар блага образа и свода

Поред њега Јелица у свили
Живели су и у Христу били

Витезови са Косова преци
Светлели су у Морави реци

Са неба су свеци их кумили
Због тога се нису двоумили

Једно друго држећи за руку
Нестали су у воденом хуку

Морава је и данас дубока
Али нема Пријездиног скока

Ни јунака таквих нема где су
Живели су и у Христу јесу

ПОД ОСТРОГОМ

Нико ме тако дочекао није
Као под Острогом Свети Василије

Дао ми струњачу јастуче и ћебе
И звездано небо да упознам себе

Склонио облаке упалио свице
И од светског гара опрао ми лице

Уз хор зрикаваца што брује у стиху
У слух ми кануо молитвицу тиху

Окрпио ране окрепио биће
И принео души и храну и пиће

МИТКЕ

Није ми ништа а много сам болан
Мада мним да близу још није ми смрт
Послујем живим седам и за волан
Али кад попијем тад падам у дерт

Прости матерњи због те турске притке
Којом подупирем крхког стабла стас
Кад вино пијем са мном пије Митке
Ионако нико не хаје за нас

Неком већ душа интернетом лута
Некоме уз техно ноћ је што и дан
Ми у тој крчми балканској крај пута
Наздрављамо Бори... а ти пој, Коштан

ЗЕЛТИНЛИК

На солунском сунцу кипариси пламте
Хиљаде крстова од камена белог
Тихују и страшну историју памте
Ђорђе чувар гробља служи им опело

„Незнани туђинче кад случајно минеш...“
Казује стихове Војислава Млађег
У оку му светле с Мораве и Дрине
Зраци сунца славе што одавно зађе

Незнани путник сам што случајно мину
На то свето место где шапућу сени
Оних што пролише крв за отаџбину
Да пред њима ћутим дрхтим и црвеним

Затечен у шетњи у мегамаркету
Где упаковани сви су идеали
Данашњег доба а они у цвету
За будућност своје животе су дали

РАДОСТИ МОЈА

Долази доба свеопштег кроја
Живота људских и неспокоја
Ближи се топот нечистог соја
А ти још певаш радости моја

Мирише цвеће отровних боја
И виртуелна сја параноја
У врту лажи нема им броја
А ти још певаш радости моја

Долази доба великог боја
Рат стршљенова и пчелног роја
Христос воскресе нада је твоја
Што рече светац радости моја

Светац Саровски из руског строја
Становник небеског перивоја
Који је певао и грашки гноја
Христос воскресе радости моја

Јер Васкрс јесте смисао споја
Молитве с песмом и лирског поја
Душе у грашки крвавој која
Још увек пева радости моја

Радош Ракуш

КЕРОНИКА

Са гитаром, прислушним уређајем и омчом око врата, ја, Власта Седи, полицијски доушник, седим у кафани „Гугутка“, и погледам на часовник са једном казаљком. Од када је будућност изгубила адресу, а кафана се препунила насмејаним очајницима, без икаквог елана ослушкујем шапутање из мрака. Сумњам и даље на сваког, и у сну, али са осећањем тешког губитка. Ревностан као оседлани талас, после толиких издајстава, сам себи сам грубо и неотклоњиво присуство.

У мом животу нема ни величине ни части. Неке речи нисам научио када је требало, рано сам оглувео и ослепео за ситнице које су добит за душу, али сам веровао да је жртва темељ сваке заједнице. Откада се лаж вратила кући, од мог живота је остао црни и густ талог.

Служио сам верно, као парни број, онима који су ме највише презирали. Од мене се тражило да унапред доживим срамоту која ме чека на крају, да припремим надгробни облак сведока, који ће на Страшном суду учествовати у цепању простора под мојим ногама.

Сада, када себе видим онаквог какав јесам, самог у глувој чистини, сам бих да се разапнем на крсту. Јер он, крст, нагнут на смртну страну још једини нуди аутентичност у пропадању. Остављен сам на дну касне јесени, посивеле каљуге, као освета порицаног света који вапијет на ме.

Стегнути зуби, лоше варење, неомалтерисане куће, нос у блату, кључеви у гробу, низак затамњени хоризонт са рупом на средини, мртво време у тексту, обележавају амбијент отпадника од бивства, изузетог од накнадне поправке света, која је следила одмах по његовом стварању, и још траје.

А слутим где се шта налази. Додирујем пулсирајуће средиште где се зачињу разменљивости. Осећам предности неуспеха. Опипавам обим круга.

Упркос свему, у мени се и даље ништа не разгорева. Згађеност није довољна. Осуђен на себе, повећавам сумњу да се због мене, нико неће поново наћи под дрветом живота.

Још увек налазим усхит и спокој у робовању и понижењу. Узбуђује ме груба и намргођена сила, која ме обезвређује онда

кад сам јој најоданији и најкориснији. У сваком мом одбаченом, и великом труду, зачиње се клица чежње за самоуништењем. Оно што се прелије преко њених ивица, преобликује се у стање ишчекивања коначне сигурности, коју поседује једино смрт.

Ја сам усамљеник кога чува оно што га поништава, пустињак који пева пре подне, прикривајући тупи бол коме се не зна узрок.

И за кафанским столом осећам да над нама нешто кружи, и позива ме да будем риба у Мраморном мору. Ирационални остатак лица, које је могло да означава и друга два.

И даље, иако то од мене више нико не очекује, правим попис исказа, лозинки и покрета. Опремљен мачијом главом, као малокрвном маском, ослушкујем ветровите обале душа, којима у сну губим траг. Лебдећи у некаквој белини, без икаквих захтева, као мост који је остао без обала, бележим разговор за суседним столом, и немам више коме да пријавим. Газде не праштају љубав према њима, а држава над којим су некада бдили, постмодернистичким дизајном, претворена је у осумњиченог.

Моје дописе, попут овога, сада прослеђују сатиричним часописима:

- Ели камандорф суфле, дорма!
- Ели, памирос кама уфу, суфле дорма ерму!
- Уфи, бели газмо, уфи!
- Екон, фурма сандо петир го умакон, беригас. Белинај уфи екатрон, пури евро. Се, мејос тратон кури.
- Мејос, калуметрон, фелозадорф уканеја Брисел.
- Брисел, коризмој Брисел?
- Замакури Брисел! Евро калимас баргадо оф 30%, тумери-ге.
- Укасиме орхидеја Меркел, кани ескон евро. Србија каракосими куделон парми, меци Косово парми, милион евро.
- Е, Београди. Кој ка?
- Београди, кукурику Ђурђа!
- Кукурику! Е, морда, морда. Касиме бороками боте Шиптари, Срби едулон долари, маркони, магнетофони, машине гер белис, ехи тумарен материјал, емериг со згудбај учкаптари.
- Заматрун учкаптари. Амери, Гали, Немчани, Барбадоси, Турчини, Замбези, ели кешани: Хрчки, Негрини, Бошкани, Попеуци, ели мучкани, закомбише Србија.
- Ароке мези Русија, ели мачосјан Путин?

– Русија јока кемерин Косово, ели пропта мармелада ке лонда Митровица. Путин ели орхидеја коразими танго аргентино, еркаму гасол, еркаму евро.

– Екој, Тачићи згломбај мегамаркет „Жутнер +“. Сари Европа, сари Америка ели черма: бубрези кори ванила кардиа.

Касаму, касаму вугло?

– Вугло! Европа : просерај караван, евро : тоалет карбон, Србија : тутумишон кандидати!

– Гозго пачез еак трумеклон. Холи ичко шчи цкла. Мазлу Талибандур орек клуберај, ибер есемо кркет:

Нуклеарбелај 12 ек.

ТНТРООП 460 т.

Хемоусрај 1260 кг. густагрегат

– Пери , бонсаи Борисаи, полим мегатрон конвој ух 34 тракторк ебели кумај: целер, корнишони, мелегуз сарма, ћуфте, ели алева паприка оргинал.

Опа, Мурко, опа! Историја екстра формат. Еунион е тмасу каубој, меркали јежа. Анорексибли екран, ливе еказуме Амаргедон, екли 12 септембри плус, реприза. Стара сам ја сова са једним оком на врху главе. Кртица класичног нихилизма која је век провела на злом путу, али ово нисам разумео. А знам некако да је важно,и ако се објавило под небом, у коме се раскомотило неразумевање.

Конобар, човек људског порекла, мисли да се нисам суочио са судбином по модерним мерилима. Проневером смисла, до заметања трагова несрећи! Не претеривати са вапајима, већ побеђивати самом беспомоћношћу! Највећи ће бити онај који је најупорније очекивао, немогуће!

По савету, сада покушавам смехом да одузmem тежину стварима, да се римујем са карираним кафанским прекривачем, и да увежбавам одржавање равнотеже у мраку.

Сажет у немости, у помрчини крајњих закључака, који су навратили да ми осмотре кости, мислим да ми преостаје једино Кероника.

Јован Младеновић

СОКОЛ ЗЛАТНИХ КРИЛА

СОКОЛ ЗЛАТНИХ КРИЛА, НИЗ ЖЕТВЕНО ПОЉЕ, НА
УЗВИСИНЕ САМО, НА ЗЛАТНУ ЗВЕЗДИЦУ...

Ено их тамо, Ти без имена, а род си Соколу, грдној тици,
ено их тамо, у заседи скрити, челик леденица из мрака сикти,
трооки и тророгљасте засечених веца, посред лица,
рањени од давнина, сакате сенке вију се, очи пукотине, вир
босооком крунисан, жупане миомирисни, девоћа ти Крсјана
класјем
крила златна Соколу тка, молитвеници служинчад је,
дивљанској Диодори,
замркнуле су пољане, раскрилили се живи и мртви, гласом
осванули,
ено их тамо, у камен остри урезани, на крсту Сокол трокрилац,
златом и срмом уз појање вежен, гласом умилним, податним,
анђеоском
маглом у месечево жариште, очи соколове ко огњила, низ рид,
урвине, обложине, врвине, падине, без повратка горе, светила
су нам,
да Сокол из тавнину узлети у златну звездицу, откосом крила,
златне крстине горе, на узвисину само да здене, да се сретнемо
и одмах раскрстимо код крста каменог, Сокола златног
на сувомрзлици ињем посребрен, уздигнутим напевом, однет
ветром,
на стрмоглав стени свевидеће лисице, окате невеске, очију
белих,
устремљене на посрнуле, на смрт заклети, црнокоси и црнооки,
строшени,
разграђени, браздом разбраћени, куршумом, злом из потаје,
затиру се!

Ено их тамо, урезају се, резбаре златном нити, похвалу
жетвару,
Соколу нашем, кад долете са звездице, крилима златним, да нас
уздигне занавек, на златноме крсту светога Георгиа, и
уписаних,

Боне и Првула 1764. после Нићете, док на брата, неверна рука
 не удари, пепељава тица искљува око, једино, друго усахло,
 да не види у сатену невесту забраћену, кад дође и поведе,
 низ поље жетвено, у долину у нигдину, монаху нашем
 ризничару,
 Соколу златних крила у небеској пећини, витезу, на узвисине
 само!

ОТКОСИ НА БОГОВИЦИ

Све нестаје понорницом у суву црвеницу
 и поскок и шарка и кртица сребрних очију
 чији си ти, из ког рода, прародитеља којих,
 који ти беше, без имена, у облацима, недозван,
 чија песма плави поноћ сиротих душа –
 далеки, у хладу, код старе крушке, неми, без речи
 пре кише невесте чађаве косе српом грабе откосе
 у смирај сноплје зденуто са шиљком у небеса –
 они су посустали седих праменова код црквеног шумака,
 надомак Старе куће грбаве сенке забраћених жена
 ноћна врана чуваркућа јецај из даљина и у свануће:
 ко си, по рођењу, са ожилком ако си, наш си –
 испод ораха, над огњем, лица пепељаста, у сусретању.
 руке су нам пуне лишћа, маховина ловор око главе,
 испод јасена старина седи, помахнитали су стада,
 црновунци, ено, низ брег гоне, клопотаре јагњад бела,
 предводник суре косе, чађавог лица, изгоретина грдна,
 хлеб нам дај, само данас на припеци и жаркој земљи,
 жене из зверињака топле, напев им се чује, и горе и доле одјек,
 гута утвара, аждаха из пећине, гласови су олуја, ко си, ко си!

СТАРА КУЋА, ЈАВОР И БАЗОВКА

Род си, кажу, срочен глаголицом, у келији монашкој,
 молиш се обневиделе душе Петкани на језеру Дивљанском
 издељан секиром на јутрењу, у мекој ораховини,
 на греди храстовој, у Старој кући, резбарен на живо, родослов –
 Крста, Бона, Тричко, Мајсил, Тодор, Младен,
 Ђурђе, Цветан, Павле, Вукашин, Божидар, Христина,

из Црвене Јабукe, са литица и урвина, угаслог огњица,
у кошуљама белим, босоноги, низ поља, невиног пупољка,
кроз трње и шуме бескрајне, ноћи дуге, у сусрет, у аманет –
негде постојиш, род си, кажу, у Старој кући,
у чело астала, домаћин си, јагњад црна светих апостола,
месец жеравица сажиге до пепела, Бонка дума клетве –
рана си жива на души, болујеш од старина, непреболно,
гласови клепетала из пећине ковитлају се оштрим снегом,
веверица црна и кос смеђоглави одапињу стреле,
виолина јаворова бела маска тихе песме испод багрема и
базовке –
кажу, да чујем; род си и ниси, свеприсутан си, ко то зна –
и сумрак си што израња ко жижак из даљине, из судбине,
изнад Мајсилове косине, појате и трљака, посрнули су, на
коленима,
сведидећи, месецом огрејани, и душа, пусталија наша, тихо
јеца!

Саша Мићковић

ХИМНА ЖЕНИ

I

Пред тобом се диве погледи скривени,
И чежње оживе узаврелим треском.
Очињи ти капци сетом преливени,
Из којих пламиња жар врцавим блеском!

Ти си непојамна, која бездан слама,
Алфа и Омега света и бољитка.
Окружена свитом, а тек тужно-сама,
Са лица ти цури сузна роса житка!

Изнутра си крхка и срж ти је мека,
А споља гранитна, поносна и чврста.
У мах си ми блиска, изнова далека.

Еденска и сушта родоносна врста.
Анђеоски драга, мудрољубљу склона,
Пред чијом лепотом трепне васиона!

II

Из душе се светлост танана расипа,
Обасјаваш, блажиш, моју полутаму.
Натопила кожу мирисима липа,
По ноћи те видим, озвезданом пламу!

За тебе се музо надахнуто свира,
Уплићу се ноте, мелодије ведре.
Под прстима вештим огласи се лира,
Па најлепши звуци титрајем изнедре!

Мазна и питома, храбра чим затреба,
Чуваш своју лозу као нежну биљку.
Моје си парченце насушнога хлеба,

Носим те ко ватру на крвном ожилъку.
Симбол добротинства, даровна владарка,
Венерина кћери искричаво – жарка!

III

Страхове си здрала с беличастог чела,
Заденула химну у долину груди.
Лаконога вило, мисли ми упрела,
У спиралу страсти, што вечерјем руди!

Ужитак си сласни длановима мојим,
Брилијантна Жено, пролећни ластару.
За тебе у трансу сплет сонетни кројим,
Градим престо силни, сјају, светлозару!

Саздаћу ти књигу од златастих речи,
Да и након мене, када самрт стигне,
Глас о твојем лику беспутима звечи,

Женственост и чедност ван етра уздигне.
Ако ли ти за мношћем капка туге кане,
Нек' та топла течност читав космос гане!

IV

Мистична остани, недоступна, чиста,
Изнад свих земаљских опипљивих зала.
Рубинска ти сјајка образима блиста,
Створитељко виших, вечних идеала!

Постани водиља мога слепог вида,
Када ме мрклина над понором љушка.
Жезном за лакоћом додира и брида,
А кожном глаткоћом пољупца шум шушка!

Застани и ћути, без тонова, гласја,
Место тебе зборе руке, недра, усне.
Лепршај у цвасти непресушног красја,

Да у безвремену свака опна прсне.
Свемоћна дивото, дажд огњем разгрни,
И крај мене стиском спокојно затрни!

V

Ватреним искрама, као са Венере,
Астралним одсјајем душа се расплине,
Течним еликсиром лице ти се спере,
Ронећи дубином небне плаветнине!

Амур у твом бићу снажно остасава,
Тајанствена Жено, немерљива сило,
Васионски анђел у грудима спава,
Освитом те носи осунчано крило!

Једрином озрачиш јутарњу белину,
Еденске пелцере у венце уплићеш,
Душом светлонитом обасјаваш тмину,

Успињеш ко звезда и нада мном свићеш.
Шумориш од страсти, најфинијих нити,
Ехом ћу се песме око тебе свити!

Мирјана Трнавац

ГЛОСНИ ОТПЕВИ

ИЗ КАМЕНА РЕЧИ

Стеван Раичковић – „Камена успаванка“

*1. Успавајте се где сте затечени
По свету добри, горки, занесени.
Ви руке по трави, ви уста у сени,
Ви закрвављени и ви заљубљени.*

Залазак сунца, крвави траг.
Угашено небо, не долази сумрак благ.
Не говоре вам усне, неме у сени,
Успавајте се где сте затечени.

Боре се звезде за вечни сјај.
Душе вам пију светли бескрај
Нисте још све рекли, још недоречени
По свету добри, горки, занесени.

Уместо цвећа пелин горак зри
И нема Сунца тамо где сте ви.
Ни нама нема светла јер смо угашени,
Ви руке по трави, ви уста у сени.

Где да се нађемо у сну погубљени,
Да одсањамо тај сан камени?
Где да сачувамо птицу у копрени,
Ви закрвављени и ви заљубљени.

*2. Зарастите у плав сан камени
Ви живи, ви сутра убијени,
Ви црне воде у беличастој пени
И мостови над празно извијени,*

Ћутањем у ћутњи носе вас дани
Ни опевани, ни оплакани,
Док вас грли тај сумрак снени,

Зарастите у плав сан камени.

Ако сте кадри на сабљу стати,
Могуће је и сунце сачувати.
А можда су снови већ изгубљени,
Ви живи, ви сутра убијени.

Борите се за боље, срећније зоре,
Макар зенице у болу да вам изгоре,
Умилостивите тај камен камени,
Ви црне воде у беличастој пени.

Слушајући тишину горке сете,
Мисли вам само у празно лете
Ви пред строј за одстрел изведени
И мостови над празно извијени.

*3. Заустави се биљко и не вени:
Успавајте се, ко камен, невени,
Успавајте се тужни, уморени.*

Ко цвеће сада ово да бере?
Као руком нежном да грли јеле?
Нек кише залију тај мак црвени,
Заустави се, биљко, и не вени.

Небосклон чува све ваше тајне,
Сеоске скаске – топле бескрајне.
Цветове у венац плету несуђени,
Успавајте се ко камен невени.

Увенуће ваши цветови нежни,
Покриће латице све покров снажни
Угасиће сву радост у зени
Успавајте се тужни, уморени.

*4. Последња птицо: мом лику се окрени
Изговори тихо ово име
И онда се у ваздуху скамени.*

Слушаш ли јеку из камена речи?
Жалиш ли драгу што мирно спи?
На постељи од цветова камени?
Последња птицо: мом лику се окрени.

Скриваш бисере кроз трепавица низ
Дозиваш дозивом без одазива
Да Те у рај њен тужнога приме
Изговори тихо ово име.

Прохујало време више те не зове
И нема одазива у мрклој ноћи,
Мртви су снови, ка њима крени
И онда се у ваздуху скамени.

У ЗАВИЧАЈУ МОМ

Момчило Настасијевић – „Из осаме“
*1. У завичају мом
згрчени кровови ћуте
и миле воде
и дим по земљи се краде.*

Бујале надошле воде
павиле опустела поља
и коров ижцикљао потом
У завичају мом.

Ни косилаца ни жетелаца,
воденица у паучини вене,
празни торови броје задње минуте,
Згурени кровови ћуте.

Кроз прашњаве сокаке по који пас
подвио реп и оборио главу
и последњи човек на брдо оде,
И миле воде.

Само у моме несну
оживи вољено село,
оживе њиве, куће и веранде
И дим по земљи се краде.

Момчило Настасијевић – „Фрула“

*2. Ил' бол се стани у мени;
с неба ме стрела ранила,
тамна ме земља печила,
те песма ми је сузицом,
и капљом крви кићена?*

СКРИВЕНИ БОЛ

Изгреј месече сребрни,
Сазови коло од звезда,
Непребол боли у зени
Ил' бол се стани у мени.

Колико има звездица
Што сјаје небом увече
Толика се туга пролила
С неба ме стрела ранила.

Нит' воду пијем, нит' жедна,
Само ми душа рањена
Ко да сам ружно уснила,
Тамна ме земља печила.

Бисерје у ђердан низано
Низ лице тамно одило,
Па мелемим срцу ожиљке
Те песма ми је сузицом

Сливена тугом у недра.
Да л' суђаје на мене камен бацале,
Па бол ми у души скривена
И капљом крви кићена.

Русомир Д. Арсић

ЖИВОТ МЕ ВИШЕ НЕ ЗАНИМА

ВИ КАКО ХОЋЕТЕ

ДОК САМ КОРАЧАО ПОРЕД РЕКЕ, НЕКО МЕ
ПОТАПША ПО РАМЕНУ. НИСАМ СЕ ОБАЗИРАО НА
ТАКО НЕШТО. ЈА САМ КРЕНУО У ШЕТЊУ.
ГЛЕДАО САМ САМО НАПРЕД И У РЕКУ.
КАЖУ ДА ЈЕ НЕКО БИО УПОРАН У НАМЕРИ ДА ГА
ПОГЛЕДАМ, ПА ЈЕ СТАО ИСПРЕД МЕНЕ
И МАХАО КАПУЉАЧОМ. ТО МИ ЈЕ БИЛО
ВИШЕ НЕГО ГЛУПО. КАЖУ ОЧЕВИЦИ ДА ЈЕ
ПОКАЗИВАО МОЈУ ДЕСНУ РУКУ, ЛЕВУ НОГУ,
ГЛАВУ ЈЕ БАЦАО УВИС. И ДАН ДАНАС МИ
ТО НИЈЕ ЈАСНО, ИАКО САМ БЕЗ РУКУ, БЕЗ
НОГУ, БЕЗ ГЛАВЕ. У ТАКВЕ ПРИЧЕ ЈА НЕ
ВЕРУЈЕМ. ВИ КАКО ХОЋЕТЕ.

ИСТИНА О ВАТРИ И МЕНИ

ОНО ШТО НИКАДА НЕЋУ ДА ЗАБОРАВИМ ЈЕ
ХОДАЊЕ ПО ВАТРИ. НИСАМ БИО МАЛИ,
АЛИ СЕЋАМ СЕ ТОГА КАО ДА СЕ ТО
ДЕШАВА ОВОГ ТРЕНУТКА. ХОДАМ ЈА ВАТРОМ,
ХОДАМ И СМЕЈЕМ СЕ, А СВИ ОКО МЕНЕ
БРИШУ УПЛАКАНЕ ОЧИ И МОЛЕ СЕ ДА
ОВО ПОТРАЈЕ ШТО ДУЖЕ. АЛИ НАЖАЛОСТ

СВИ СУ ИЗНЕМОГЛИ ОД СТАЈАЊА, ПОПАДАЛИ
КАО ОТКОСИ СЕНА, А ЈА НИСАМ ПРЕКИДАО
ХОД ПО ВАТРИ. СЕЋАМ СЕ ТОГА КАО ДА ЈЕ
СТВАРНОСТ, А НЕ ИСТИНА О ВАТРИ И МЕНИ.

ВРЕМЕ ЈЕ ЗА ЉУБАВ

КАД ВИДИМ ГРАНЧИЦУ ОБРАДУЈЕМ СЕ КАО НОВОМ
ЖИВОТУ. УЗЕМ ЈЕ, ЗАГРЛИМ И ПОХИТАМ КУЋИ.
ГРАНЧИЦА МИ ГРЕЈЕ РУКУ, КУЉА МОЛИМ КРВНИМ СУДОВИМА.
ПРИЧА МИ ПРИЧЕ ИЗ ПРОШЛОСТИ. ЈА ЈЕ СЛУШАМ
И ПОЛАКО ПРИНОСИМ ВАТРИ. ДОК ГОРИМ ЗАЈЕДНО
СА ГРАНЧИЦИМ ОСЕЋАМ СПОКОЈ И НЕОПИСИВ
ПОЛЕТ У СВЕТОСТ КОЈА НАСТАЈЕ ДОК ГОРИМО
ГРАНЧИЦА И ЈА. ВРЕМЕ ЈЕ ЗА ЉУБАВ.

ВРЕМЕ ЈЕ ДА СЕ ПРОБУДИМО

У ДВОРИШТУ НАПУШТЕНЕ КУЋЕ ЛЕЖИ ПАС.
ТРАВЕ МУ ПРИЛАЗЕ У НАЛЕТУ. УЗДИЖУ СЕ
НАД ЊИМ ОБЛИКУЈУЋИ ЗЕЛЕНУ КУЛУ НАЛИК
НА ПЛАСТ СЕНА. ДАНИ ПРОЛАЗЕ, ПАС СЕ НЕ
ПОМЕРА. НИКО ДА У ДВОРИШТЕ НАВИРИ.
КУЛА ОД ТРАВА ПОЛАКО САЗРЕВА И СВЕ
ЈАЧЕ И ЈАЧЕ ПРИТИСКА НЕПОМИЧНОГ ПСА.
ВРЕМЕ ЈЕ ДА СЕ ПРОБУДИМО.

ПРЕ И ПОСЛЕ СВЕТЛА

ИСЦРТАВАЊЕ СВЕТЛА ЈЕ ЗАДОВОЉСТВО
ПОСЛЕ КОЈЕГ СВЕТЛО НЕСТАНЕ И ПОСТАНЕ
СВЕТЛОСТИ СВЕТЛОСТ. УЛАЖЕЊЕ У
СВЕТЛОСТ ЈЕ ПОЈАВА ОД КОЈЕ НЕБО
ЗАИЗВОРИ ЖИВОТИМА МНОГИХ И ПОЧНУ
НОВЕ КИШЕ. КРЕТАЊЕМ ИСПОД КИША
ПОСТИЖЕ СЕ САВРШЕНСТВО У СТАЈАЊУ.
ИДУЋИ ДАЉЕ, СВЕ СМО БЛИЖЕ ИСЦРТАВАЊУ
СВЕТЛА ПРЕ И ПОСЛЕ СВЕТЛА.

МОЖДА ИМА КРАЈА

КОРАЧАЊЕ НАЗАД ЈЕ ЧЕСТА ПОЈАВА.
МНОГИМА ЈЕ НАЗАД НАПРЕД, ПА ИМ ЈЕ
СТАЛО САМО ДО ТОГ ПРАВЦА. КАДА СЕ
ДОГОДИ ДА ПОГРЕШЕ, ПРОМАШЕ ПРАВАЦ
КРЕТАЊА, ВЕСЕЉУ НЕМА КРАЈА. МОЖДА
ИМА КРАЈА, АЛИ КРАЈА РАДОСТИ НЕ.

ОД КАД СЕ РАСТЕ И ЦВЕТА У МЕСТУ

НЕКО ЈЕ НЕГДЕ СТАО. ЈОШ ЈЕДАН НЕКО ЈЕ НЕГДЕ
СТАО. ЈОШ МНОГО ЊИХ ЈЕ НЕГДЕ СТАЛО. СТАЛО ЈЕ
СВЕ. ТО ШТО СЕ ВИДИ НЕПРЕСТАНО КРЕТАЊЕ,
ПОРЕД СТАЛОГ СВЕТА, СТАЈАЊЕ ЈЕ У ПОКРЕТУ.
ЦВЕТАЊЕ И РАСТ НИКАДА НЕЋЕ СТАТИ, ЈЕР
ЦВЕТАЊЕМ И РАШЋЕЊЕМ СЕ САМО ИДЕ, КАО
И УВЕК ОДКАД СЕ РАСТЕ И ЦВЕТА У МЕСТУ.

АЛИ НИЈЕ

БРАТ СЕ НАЉУТИО НА СЕСТРУ. СЕСТРА СЕ
НАЉУТИЛА НА БРАТА. СВЕ СЕ ДОГОДИЛО
КАД СУ ИМ УМРЛИ ОТАЦ И МАЈКА. БРАТ СЕ
НАЉУТИО НА СЕСТРУ ШТО МУ ЈЕ ОНА РЕКЛА
ДА МУ ЈЕ СЕСТРА. СЕСТРА СЕ НАЉУТИЛА НА БРАТА
ШТО ЈОЈ ЈЕ РЕКАО ДА МУ НИЈЕ БРАТ ПА ДА СЕ
СА ЊОМ ДЕЛИ. ЉУТЊА ЈОШ ТРАЈЕ. КАДА ЋЕ
ПРЕСТАТИ НЕИЗВЕСНО ЈЕ. МОЖДА ЋЕ ОНДА
КАДА БРАТ СХВАТИ ДА МУ ЈЕ СЕСТРА СЕСТРА,
А СЕСТРА СХВАТИ ДА БРАТУ ЗАИСТА НИЈЕ БРАТ.
ЗА САДА СУ ОНИ САМО БРАТ И СЕСТРА, ШТО ЈЕ
ОЧИГЛЕДНО ДОБРО, МОЖДА ЈЕ ЗАИСТА ТАКО,
АЛИ НИЈЕ.

Милена Дрна

ЧЕТИРИ ПЕСМЕ

СИЛАЗАК НА ПУТ У ПОДНОЖЈУ

Тада није ни примијетила
да је корачао својим подигнутим насипом
за који се од почетка припремао.

Башкарила се првих година ту уз насип,
сад јој се чини, и често, и без напора.

Знала је са утишаном радошћу
загрлити сунчеву наранџу пристиглу на хоризонт
и уз невјешту, једва научену молитву,
бацити поглед ка замишљеном рајском дворишту,
које ће, мислила је,
једном прекрити све њене изроване травњаке.

Чинило јој се, све ће птице
баш ту заједно с њом запјевати.

Али имао је овај насип и подножје!

Нашла се у низинама, о, колико пута!

Међу бубама и пожутјелим травама
ситнио јој се корак у разбијене дужине
и опомињао на доње мјере стварности.

Када је у већ познатом клацкању прошло
све оно што тако и мора проћи,
знала је
како су путокази према висинама укинати
једном одлуком која уопште није провјерена.

ДАНИ ИЗ ДОЗВАНИХ ДАЉИНА

Побјегла сам из овог дана,
стегла путеве да не измичу
и не односе познате сјенке
којима су ми сви зидови обложени.

Корачала сам поново сваким путем,
а поред путева су израђали
гроздови сјећања из дозваних даљина.

Запјевао је Томин накривљени млин
пјесму жита
и тамног јецаја шаргије.

Протегла се лијено разливена Толиса.

Зацвиљела ограда њене старе ћуприје.

Задрхтала бешумно кућа дједа Обрада.

Разиграле се по Костића шуми јагоде.

Залајао промуклим лавезом
мршави Шарго чича-Илије.

Посвађали се опет
безуби дјед Ђорђе
и џангризава баба Јелкана.

Луди Милан усправио се на колима,
поцупкује снагом натовареном ниоткуда,
шаљући са вјетром пјесме и псовке.

Грлила сам
и наслућеним растанком обавијала
отежале гране очевих младих воћака
и са дуњама и јабукама
нанизаним на конце усковитланих мисли
просипала у сузама ријечи одбјеглог дјетињства
и натапала њима поноре потрошених дана.

Појавио би се изненада
и у чуду застао вјетар,
разлила би се бијела свила однекуд
и као небеска сјенка пала по годинама
да од поплава које надлазе без милости
сачува камење
моје најтврђе обале.

МОЈЕ ДРУГЕ СТРАНЕ

Освануо је још један дан
избраздан пукотинама,
прстигао међу уморне руке
још увијек жељне трагања.

Дозовем у прсте по зрно снаге,
размакнем искрзане ивице пукотина
и провлачим се у тајности
на неколико својих
других страна.

На једној мојој другој страни
пијесак.
Свако зрно се уз друго зрно примакло.

Сањам да сам зрно пијеска
чврсто примакнуто уз друго зрно
и склоњено од нежељеног пјешчаног сата.

Моја слједећа друга страна!
Тамо вода,
крај јој се и не наслућује.

Сањам да сам талас
и са осталим таласима
мрешкам површину живота.

Са још једном,
својом другом страном,
којој се привлачим кроз најтврђу пукотину,
завршавам дан.

Остајемо облак и ја,
стидљиви зрак сунца,
дашак вјетра и лист.

Као и обично,
грлимо се,
и даље плачемо
и смијемо се заједно.

МОГЛА БИХ ДА СЕ ПОСТИДИМ

Могла бих да се постидим
оне окуке иза које сам кренула
чим се појавио први примамљив путоказ.

И своје Толисе што се лијено провлачила између обала,
све са опасним пијавицама и накривљеним врбама
и змијоликим рибама које смо звали чикови.
Њима смо се, кад их уловимо у сакове,
радовали као да смо се дочепали
гнијезда пуног рајских птица.

Могла бих да се постидим
ограђеног цвијетњака у авлији бабе Видосаве
и минђушица које су обарале срцолике главице,
сањајући са милодувом пјесму неразумног растанка.

Када сам кораком и душом одлазила,
ко зна да ли сам се и осврнула
на ријеку што је све спорије текла
и да ли сам уопште покупила мирисе
цвјетова из цвијетњака бабе Видосаве.

Док су текле ријеке година,
остављала сам успут немарно све оно
што у уздасима данашњих свитања
кроз копрену даљина поново покушавам наћи.

Александар Семакин

ТРИ СОНЕТА

БАЛЕТ

Обмотаваш ми се око руку
Око груди и струка
Ако ме други не дотуку
Хоће твоја рука.

Обујмиш ме осмехом
Од грохота до плача
Ако ме не савладаш грехом
Кикот ће да ме надјача.

Оклеmbесиш се цела
Па вучеш на тло
Телом и силуетом,

Ако ме због злодела
Не убије зло
Ти ћеш својим балетом.

НА ЈАСТУКУ

Ти си обично овде лежала
На јастуку што је од крви белји
Са мнош у мојој хладној постељи
Суморна, бледа и отежала.

Мамила си ме као ниједна
Чим се из собе искрао дан
Давала се као раширен длан
А јутрима се будила чедна.

Сада јастук за тобом закричи
Чим из собе дан ишчили
Она постане ко гробница ледна

Ми би и изнова невини били
Но душа кад се једном раздевичи
Не може поново постати чедна.

НИЈАНСЕ

Ја прво из вена песме исишем
Текућину што јој кола усред жила
Напуним мастило из тог плаветнила
Па тек онда пишем.

А када набрекну линије црвене
Испод затегнутог пергаментa коже
Схватим да се строфе ређају и множе
И да се то песма улива у мене.

Осетим и како под прстима трне
Оловка у грчу што заигра жива
И што игра док ми прсти не поцрне.

А када се крв на рукама згусне
Крене стих да избија на усне
И тад му је боја изразито сива.

Светислав Феђа Пешић

МАНАСИЈА

Пред кнежеском трпезом стојим гладан и нем
Пребирам оком Гладним по златним и сребреним
Чинијама
Јела лепше насликана са укусом непроласка
Од комада тврде коре трпљења и ината
Самоодржања
Узимам златни пехар пунији лепоте но вина
Еlegantно пробам гутљај патине давнина
Златним рупцем извезеним златним заблудама
Бришем чељуст прегладнелу погледом на трпезу
Сна
Сањам, мислим, Ја; као међу Величницима
Мислим, као једнак њима и Времену
Нити гладан а ни жедан, пребирам по раскоши
Трпезе под небеским азуrom, бирам јела
Млечни коктел од дрозда и гаврана, од бескраја
Млечног пута
Комад меса од Венере и Сатурна и шапу
Великог медведа у сосу од Влашића
Не треба ми Мали медвед, моја глад је
Превелика
Моја жеља да сан траје, међу Вама и Ја
Угњездила се у трајању несна

Пар лавова разјапљених чељусти урличе
Под шапама држе људске главе
Символ лавље стидљивости
Кад прождире човека препуног злих мисли
Лав Дечански ни оком ни зубом не дотиче
Кад бедну гозбу dokonча над људском главом
Лавље сузе, ситан шљунак у темеље
Здања уграђује
И снага и мудрост у камену символа векују
И чувар Тајне Храма и чувар себе самог
На порталу плитко исклесаног у људском обличју
У Грифону тражи одјек свог урлика
Вечна тајна пред људским оком и слухом
Сазрели камени плодови Дечанске Апокалипсе
Расцветавају се планетом
Расипајући свест трајања
У трагу митске звезде Показателнице

НЕПАМЋЕЊЕ

Познији јеромонах Дечански Мелетије
Пређашње име мирско Михаил
Прими монашки чин лета Господњег 1848.
Те истог лета Епископ Јенопљски Антим
Рукоположи познијег јеромонаха дечанског Ананија
Мирским именом званог Антоније
Записато оста и рукоположење
Смртног Мелетија за јеромонаха
Чином митрополита софијског Пајсија
Изгладнели и осушени ликови светине
За леђима светаца и апостола на живопису
Немују своје трајање
Ни у олову кубета нит угребано у греду
Ни на једном ступу црквеноме нема
Нема трага од Немака
Много непотребних би и прође, бива и пролазиће
Незаписатих ни на листу намастирске липе
И да паше коначише, туркешање усред каменог
Срца Православља
Од човека руке исклесаног, употребом изгладаног
Оста записато и заоамћено

И да Герасим звани Мали поста игуман Дечански
Записато стоји у проскомидији
И јеромонах Агатангел Дечанац помиње се у псалтиру
У камен угребано на северо-источном ступу
Записат и упамћен велики и страшни бои
Побише се Дечанци Истинићани мед собом
Друкчије не може и не бива
Погинуше двадесет души
На истом ступу угребано пише
Лета Господњег 1857. марта седмаго
би силан ветар и обали олово от цркве на земљу
Оста записато, угребано и Непамћено

Јовица Ђурић Мајор

ТВРДОСРД

Утабаном стазом од села према цркви, на четврт сата хода, уз само корито речице простире се травната узвишица. У подножију, на двадесетак корака од каменитог корита пресечена је воденим каналом не ширим да га одрасла особа не би могла прескочити. Јарак или како га Калудранци називаше „вада“, развукао се од цркве Светог Петра и Павла, где речица беше најбогатија водом и најмирнија у свом змијском току, до у само средиште села. „Ваду“ начинише давно непознати неимари, вероватно Турци или Арнаути, како би обезбедили снагу воде за воденицу. Сељанима она служаше и за наливање башти на којима узгајаше свакојако зеленило.

Узвишица посматрана са подножија, лево и десно, беше природно ограда густим храстовиком, да тако укљештена сличише на широки зелено-жути пролаз ка бескрајном платну неба. Покривена густом, високом и оштром травом као стрн, коју ни стока није пасла, деловала је оку пролазника питомо, меко и тајновито у свој својој божијој постојаности. Међутим, на њој не могаше да узрастају и опстану горостасна стабла сем, ту и тамо, ситно растење глога и дивљих ружа, разоткривајући људском оку помисао на шарени ћилим беспрекорних везова вековима тканих рукама непопустљиве моћи природе. Да није на њој разбацаних мајданских рупа као циновских кртичњака, узвишица би вернику, који недељом одлазише на црквено богослужење, сличила на слеталиште и узлетиште миродушних анђела.

По тој травнатој узвишици годишња доба беху немилосрдна.

Лети, сунчана ватрена лопта пржила је неумољиво од првог свитања до у касне вечерње сате, док се њена преламајућа блажена светлост неуморно играла са титрајућом топлином ваздуха, чинећи га видљивим. Таласајући се као златни нанос, провидна светлост је у непрекидном ритмичком низу силазила на воду „ваде“ да се расхлади и освежена се враћаше ка врху падине. А када би се којим случајем несташни ветрић побунио, шћућурен међ` листовима оближњих храстова, и похрлио ка узаврелој узвишици где се ваљаше немилосна јара на мах би се узјогунуи снажним ковитлајима. Као жива спирална пијавица

шибао би невидљивим крилима сабљасту траву, и истом брзином појаве, враћао се леглу дебеле хладовине црквеног забрана.

О јесенима, када све постаје плодотворно и родоносно, овом ледином царује закон лаганог нестајања. Бледуњаве сенке ниских облака ко да су прилепљене о ледину, чуваше је од сазревања да ни чавке, ни вране, ни косови над њом нису надлети. У тим прохладним данима узвишица би зрачила болесним умором, клоношћу која је само својствена близини смрти. Једино су се дрски кишни облаци утркивали који ће више земље са ње испрати, као да су се такмичили у гуљењу травнате пустаре како за наступајуће зимске ледене дане не би остала ни влас. Грлати громови, сродници кише, прискакали би снажно и ватрено шибали по мајданским каменим плећима, славећи свој непораз.

У кратким зимским виделима, натоварена снегом, узвишица као и да није постојала. Подсећала је на белу пукотину којој тешко и тамно небо силазише на измирење к земљи. А о дугим, хладним и ведрим ноћима, ледена утрина се сабласно цаклила од одсјаја звезда и поједеног Месеца, претећи да се сва свали до у корито речице. Не дао бог да се која људска нога ту задеси. Нестала би у трену као да су је прогутале подземне авети невидовног света.

За калудранску узвишицу једино је пролеће било самилосно пружајући шансу опстанка пркосној трави и трњастом растињу, а сељанима, копачима камена какву такву добродошлицу. Тада би ехо, међ' ниским зеленилом, попримио топлину пијачног жагора дајући људској нади шансу да се окрепи.

Ти жилави калудрански копачи су ту стрму, опору и штуру утрину од муке називали „тврдосрд“, што је по њиховом тумачењу осликавало тврдо камено срце, али је нису напуштали. Тако и остаде упамћена узречица када се ком добронамернику жели објаснити колика је велика и тврда сељачка животна мука: – Да те, човече, тврдосрт не храни!

А Тврдосрд беше родан каменом на само десетак сантиметара под оцедном земљом жутицом. Да није било по њој оштре, тврдоглаве и љуте траве вероватно би кише спрале глинасто-песковиту прљаву жутицу па би извириле сиви камени масиви као огромне крљушти давно изумрлих водених демона. Овако, на први поглед, узвишица је деловала раскошно као поњава која привлачи људску снагу да на њој прилегне и дане душом са осећањем вере у вечну нераскидивост земље и неба. Питома у

дозивању, тупа у одзивању, топла у погледу, неумољива у ходању, углађена у једноличној трави, неприступачна у валовито земљаним наносима, пуста а препуна буба, гуштера, змија и веселих скакаваца, била је ту где је, ко да се сам Господ на опомену људима оставио.

Ко се међ` првима досетио да од Тврдосрда корист ишчупа, нико не памти, али није било у селу домаћинтава да није имало свој мајдан, тврдоступну камениту јаму и у њој по мушко чељаде.. Како коса утрина беше ничија, то је свако себи, по вољи, налазио место ископа. Из тих јама вадише камење, обликоваше га и са њим градише и покриваше куће, штале и амбаре, окаменише степеништа, тоцила и воденични жрвањ, сазидаше ограде и стаје, удубише појила, уклесаше споменике... све до ивичњака за знане и не знане далеке путеве.

Извађени камен из мајдана није се, пак, тврдокорчио већ се питомо предавао и препуштао жилаво жуљавим сељачким рукама као да је за њих створен од Бога, али је зато, за узврат, иштио људски зној и снагу, незасито и одвећ гладно. Узимао је данак, оно што је у мишићима носио мајданџија, притом опијајући им ум да се оводаним људима, богатим сиромаштвом, чинише да им је чак и превише подарено за овоживота.

Некако одмах по последњем великом рату, који срећом, нешто мало закачи село, ивичњаци дођоше на глас и цену, а калудрански мајдани откровење на част обнове и изградње порушене државе. Беше то као да је дошло време за плаћање глобе од не пожара рата, а у пожару мира. За Калудру се говорило да је станиште ван света, да је и „Шваба“ није хтео поробити, као да је сељане стигла она народна изрека: „ко не плати на мосту, платиће на ћуприји“.

Навикли на физички рад, без експлозива, уз длето, коване металне клинове различитих величина и дебљина, ћускија, чекића и мацола, и надасве громорадне снаге, низали су се и гомилали ивичњаци, уз ритмичну мелодију удараца и одазива гвожђа о гвожђе, гвожђе о камен, а уз рику говеда која су вукла багремове саонице и извлачиле камене громаде из мајдана до испред самог улаза, где су их веште руке цепале и уобличавале.

Тврдосрд је тако с пролећа оживљавао и знојно трајао до у касну јесен, до Митрова дана, и постајао стециште свих мештана, од најмлађих до најстаријих, оних што вадише камен и оних што им припомагаше у доношењу хране и воде, као и оних најстаријих што из радозналости трошише речи којекаквим запиткивањима. Тако се село селише на богомдану падину мученицу

да се по боговетном дану из мајданских рупа чула довикивања, погрда, псовке, по која песма, смех и пошалице. Ова људска халабука беше посебно наглашена за време подневног одмора после ручка, када се набеђени копачи, каменоресци окупљаше у густо хлад црквене шуме да ракијом сперу прашину у грлу, а шалом ратосиљају бригу за необрађеним њивама, неоплевљеним виноградима и запуштеним воћњацима. О послу се најмање причало, ваљда од потајног страха да не отерају купце ивичњака.

Ако си био у једну мајданску рупу, онда си био и у све постојеће. Као рана од извађеног зуба зјапише у небо цаклећи се од кристалних шкриљаца. У њима се осећала загушљивост од земне прашине и топлине ваздуха. А са ретким кишним тренуцима јама је човеку везивала за чланке блатне окове, да се добијало осећање као да им нечастиви развлачи кости.

И на сваком кораку немилосна прашњава и масна земља жутица и сиво маховинасто камење. Беше тог камена на претек, камење танко, дуго, пљоснато, обло, меко, трошно, и оно право, тврдо а попустљиво и целовито за ивичњак. По јамама, траве ни за лек, голишаве стене а по њима гуштери као пиавице сунца, царују, свикнути на људско присуство. Уз сваку од мајданских рупа до самог стрмог улаза у нутрину замље, дрежди људском руком начињено станиште, покривка од храстових грана, која служаше у заштити од врелине сунца док се ивичњацима, шпицастим длетом и чекићем, довршавао коначни облик.

А када си у рупу мајдана онда ти је небо на дохват, да га дотакнеш, а стеновити дувари тих вишеугаоних камених соба, трошни и високи, подсећају на скрнављене крајпуташке споменике, да те сустиже немила мисао како ћеш ускоро к` небу, не дај боже, а да ти нико не запали свећу. Раскомадане стене што штрче из неправилно сломљених зидова, надвијене као расклиматани зуби дивовских змија, подсећаше да нису у пријатељству ни са ким. И ако ли не поштујеш неписани закон опреза, већ се горопадно блесавиш и шенлучиш, готов си. На срећу сељана, мајдани не узеше ни један живот, већ онако, дан по дан, мало по мало, да се не примети. Било је ту и тамо мањих повреда али не таквих да се од вађења камана морало одустати. Радило се, не на норму, већ на дужни метар, па одмах исплата. У ствари, доласком камиона из далека, обично суботом, утоваре се ивичњаци, а возач одмах изброји новац на руке, по потписивању признанице. Домишљатост возача била је непрекорна.

Свако ко је долазио камионом дотеривао је мало соли, шећера или петролеја. Проста трампа, практична и поштена, нема шта.

Али, временом све се ређе чула бука камиона „Прага“, па возачи постајаше тврђи на исплате ивичњака и још шкртији да дотерану робу олако трмпе, тако да Тврдосрд постајаше запуштенији. У ствари, враћао се изворном облику осаме и непролаза, леп а хладан, враћао се тишини доказујући по ко зна који пут, да се у природу ништа не дешава случајно. А све што се до тада дешавало, сељани су преписивали судбини и неком чуду, да мука за каменом не роди ама баш ништа од богатства.

Ово чуђење, као и свако, трајаше само једну зиму, а када се камионски звук начисто изгуби, сељани се уз кућни праг прибише. Не налазећи оправданост напуштања мајданских рупа, схваташе да им је живот ораница и стока, шума и воћњаци, оно за шта су и били створени.

Србијанка Станковић

ШАХ

(Телевизијски студио, новинарка се припрема за интервју са познатим писцем. Наметљива је, безобразно професионална у намери да повећа гледаност своје емисије.)

Новинарка: *(Обраћа се Немањи)* Можемо ли да наставимо? Марко, можете ли, молим Вас, да проверите микрофон?

Марко: *(прилази Немањи, намешта микрофон, повлачи се)* Крећемо за 5, 4, 3, 2, 1 *(даје знак руком)*.

Новинарка: Поштовани гледаоци, ево нас поново у студију. Наш гост је и даље млади успешни писац Немања Милановић, добитник овогодишње НИН-ове награде. Господине Милановићу, разговарали смо о Вашем роману, о идеји и концепту који сте, очигледно веома успешно, развили и остварили. Ово је, верујем, питање које се често поставља писцима, ствараоцима уопште... Колико има аутобиографског у Вашем делу?

Немања: Хм... Видите, да би стварао писац мора да живи и проживи много тога. Рекао бих да је кључно у сваком стваралаштву посматрање и проживљавање.

Новинарка: Да, али... Постоји она замршена ситуација у роману... Гледаоци ће ми опростити што сада ово откривам, али ја просто морам да Вас питам... Дакле, она ситуација где младић оставља девојку коју воли и одлази у иностранство, јер је на то приморан. Ви сте, такође, дуго боравили у иностранству, па... Морате признати да су Ваши редови одраз аутобиографског. Посебно кад је очигледно да нисте ожењени...

Немања: Верујем да Ваше гледаоце, а моје читаоце то најмање интересује. Људи у овој држави имају много већих и комплекснијих проблема од љубавног живота једног писца, сложићете се? *(Са осмехом.)* Ово ме одједном подсећа на једно поглавље мог романа.

Новинарка: Аха, ха. Да! Да, да, добро. Него, лепо што сте то поменули. Многи критичари кажу за Ваш роман да је то бриљантна критика нашег друштва. Шта Вас је нагнало да напишете ово дело? Питам Вас то, јер је очигледно искакање из жанра ком сте досад били посвећени. Верујем да сте и публику изненадили садржајем свог најновијег романа, као што сте и мене.

Ипак, после епске фантастике и фолклорних и историјских тема, један овакав модеран, савремен роман и наше друштво такво какво јесте у њему, потпуно избацује из шина, ако смем тако да се изразим. Дакле, да се вратим на своје питање – како Вам се десио овај роман? Шта Вас је подстакло да пишете о нашем савременом друштву и водећим проблемима у њему?

Немања: Верујем да чињеница да сам и сам део овог друштва говори довољно. Овај роман је мој израз, моја борба и начин да на неке проблеме отворено уперим прстом.

Новинарка: Како то да сте изабрали жену за главног јунака и тај свој, како кажете, „прст“?

Немања: Не видим ништа необично у томе. Главна јунакиња мог романа је Ана, сликарка која живи у провинцији, а опет то је могао бити и Светислав, водоинсталатер који живи у престоници. Поента је да некад и није битно ко смо, и да нам се живот свакако дешава.

Новинарка: Хоћете да кажете да Ана из Вашег романа није девојка коју сте оставили пре Вашег одласка у иностранство?

Немања: Мислим да сам Вам већ дао одговор на то питање.

Новинарка: Опростите, али у нашу редакцију је стигло толико порука са истим питањем, да се оно просто намеће.

Немања: Не верујем да је од пресудног значаја за разумевање једног књижевног дела живот онога који га је написао. Морате одвојити те две ствари. Аутор и приповедач нису једно те исто, разумете?

Новинарка: Ох, па наравно, али је некад и више него очигледно да у роману преовлађује аутобиографско...

Немања: Што, овде, понављам, није случај.

Новинарка: У реду. Хвала Вам.

Немања: Једино аутобиографско у мом роману је шах.

Новинарка: Шах?

Немања: Да, шах. Мој отац Стева верује да се сви проблеми у животу могу решити шахом. А као што Вам је већ познато и отац главног јунака мисли исто.

Новинарка: Да, да. Ако се не варам, и он се зове Стева? Николин отац, је л' тако?

Немања: Да. Отац главног јунака се зове као мој отац. Али, морам посебно да нагласим, осим имена и шаха, они немају заједничких црта.

Новинарка: У реду. Питала бих Вас још нешто. У припреми је и драматизација Вашег романа. Како је најављено премијеру

можемо очекивати ове јесени, већ на почетку сезоне. Шта Ви мислите, како ће то изгледати?

Немања: Верујте да ће и за мене то бити велико изненађење. Видећемо.

(Дом Марјановића. Стева седи у замраченој соби и гледа на телевизији концерт класичне музике. У соби је мрачно, само је Стевино лице осветљено. После прве строфе у собу улази његова жена Даница у спаваћници и виче на њега Кад упали светло на зиду се види календар. Година је 2000.)

Даница: Добро, бре, Стево! Докле више те жалопојке! Знаш ли, бре, колико је сати? Шта ти значи сад то? *(укључује светло).*

Стева: *(искључује телевизор)* Добро, ево.

Даница: Не разумем те, мајке ми! Знаш да сутра радим прву? Докле више та мртвачка музика?!

Стева: Нису то мртвачи, то је уметност!

Даница: У три ујутро? Стварно?!

Стева: *(Шапуће себи у браду)* К'о да би ти то разумела у три поподне. *(гласно)* Искључио сам, готово. Иди сад, па спавај! Може ли?

(У собу улази Никола, Стевин и Даничин син.)

Никола: Ви, маторци, стварно више нисте нормални!

Даница: Што МИ нисмо нормални? Ја колико знам нисам одвалила телевизор до даске! И ко је маторац? Какав је то речник у три ујутро?!

Никола: А извини, стара мајко, а какав би требало да буде? Никакав! У три ујутро се не прича, спава се!

Даница: У својој кући могу да радим шта хоћу, разумеш?! Ако ти не одговара, извол'те па се сели, господине!

Стева: 'Де, 'де, Данице, звездице. Пусти сад то. Дете је уморно. 'Ајде, идемо.

Даница: Слушај га па овај! Каква звездица, какво дете! Да се ја питам тај би се одавно одселио, па све да му сија звезда на чело!

Никола: Добро, бре, добро! Кад се одселим немој да ми кукаш!

Даница: Да, 'оћеш само! Доста је било! Доста сам ја тебе и прала и хранила!

Никола: Да, друге мајке то не раде.

Даница: Раде, синко, раде! Ал' друга деца се ожене пре тридесете!

Никола: Данице, ја још немам ни двадесет пет!

Даница: К'о да имаш сто два'ес пет! Да се жениш, чујеш?

Никола: Ево је! Женидба! Па, добро, бре, мој живот – моја ствар! Докле ћемо да обрћемо ту плочу, а?!

Даница: Док се не ожениш! Твој живот, твоја ствар, а моја плећа! Стево, проговори!

Стева: Проговорио сам, 'ајмо сад у кревет.

Даница: Проговорио сам? Јака си ми ти подршка увек био! Мекушац! Све је ово ионако због тебе! Кад сам лепо рекла да га дамо на неки спорт, да се измакне из куће (*имитира Стеву, кривељећи се*): Нека, мали је још. Ја кажем да га упознам са Марином Јелицом...

Никола: Ма каква... (*сними тон*) Марина Јелица! Ћути, бре, мајка! Ана је ту.

Даница: Ана? Довео си је? То је то, значи?

Стева: Данице, не причај којешта. Идемо да спавамо.

Даница: Ма, пусти ме ти! Значи, имам снајку?

Никола: Шта причаш, бре, то? Тише мало. Никог ја нисам довео, дошла је онако, као... нормално. Ма шта ти ја објашњавам! Не помињи то више!

Даница: А шта ради сад она тамо?

Никола: Како шта ради? Па спава. Сутра иде на испит.

Даница: Ма какав испит, сутра ја зовем комшике на част!

Никола: Данице, прво убоди падеж, па части!

Даница: Ма брига ме за твоји падежи! Имам снајку, јао!

Никола: Немаш снајку, Данице, смањи доживљај. Иди одспавај мало, радиш прву смену. Је л' тако?

Даница: Јао! И на пос'о морам да частим!

Никола: Смири се, бре, немаш за шта да частиш! Чујеш? Ја сам још млад да се женим, а Ана дефинитивно није материјал за удају!

(Ана је ушла у собу неprimетно.)

Ана К: А за шта јесте? Никола?

Никола: Ана. Врати се у кревет. Даница лупа глупости.

Даница: Не лупам ја глупости, синко, само сам срећна. Јао, Ана моја! Како се ја теби радујем! Не знаш колико сам само срећна! (*Приђе, грли је. Ана се снебива, благо отима и на крају извлачи из њеног загрљаја.*)

Никола: Ама, Данице, остави је на миру! (*Хвата Ану за руку.*) Идемо, Ана, 'ајде.

Ана К: Ја хоћу кући.

Даница: *(Опет је целу обгрילה.)* Па ти си већ кући! 'Ајде, не стиди се!

Никола: Ама, Данице, иди више у кревет! Не будали!

Даница: Причај ти шта хоћеш, нема шансе сад да ме пређеш! Коначно си се опаметио, а ја ћу ускоро да љуљам унучиће.

Стева: Дано, 'ајмо у кревет. *(Прилази јој и обгрли је око рамена, покушава да је одведе из собе. Даница је као у делиријуму од среће и не да се. Седне на фотељу и замишљено гледа испред себе. Види своје унуке, па јој се осмех не скида с лица. С време на време повуче Стеву за рукав, па му објашњава нешто.)*

Никола: Није теби добро, Дано! Ана, полази, идемо.

Ана К: Чекај, још нисам родила близанце.

Никола: 'Ајд' сад и ти!

Ана К: Шта сада ја? Да нисам можда лош материјал и за мајку?

Никола: Ана, сањива си, не знаш шта причаш, идемо у кревет.

Ана К: Не, идем у Београд.

Никола: Знаш шта? Иди! Немој само књиге да заборавиш. Испит је сутра.

Ана К: Да, баш сам прижељкивала да се пробудим у три ујутро ноћ пред испит да раскинемо.

Никола: Ана, не блесави се. Вратимо се у кревет и заборавимо ово. Па нећемо се ваљда због Даниних трабуњања свађати?!

Даница: *(добацује)* Дана не трабуња, Дана је увек у праву!

Ана К: Ето! Идем ја!

Никола: Ана, побогу. Остани, не будали.

Ана К: Слушај, ја не могу ово више. Ово је прави тренутак да раскрстимо. Ми желимо различите ствари у животу.

Никола: Ми желимо различите ствари у животу, али желимо заједнички живот, је л' тако?

Ана К: А како замишљаш ти заједнички са мном? *(Иронично.)* Па ти ћеш у Париз.

Даница: *(Одједанпут устане, као да се пробуди из свог транс-а)* Париз? Какав Париз? Стево, шта прича ова?

Ана К: О, сад сам „ова“!

Никола: Дано, смањи доживљај!

Стева: Данице, 'ајмо ми у нашу собу.

Даница: Каква соба! Видиш да 'оће сина да нам отера у иностранство! Ти! Малецка! Срам те било! Моју си кућу нашла да раскућиш! Одма' да изађеш! 'Си чула?! Излази напоље!

Стева: Дано!

Никола: Данице!

(Ана К истрчи плачући из собе, Никола трчи за њом.)

Даница: Шта трчиш за њом, будало? (Стеви) Па она ће мог сина!

Стева: Добро, 'ајде, полази! (одвуче је у другу собу).

(Ана и Никола поново улазе у собу.)

Ана К: Идем. То је то.

Никола: Стани, Ана. Пусти је шта прича! Видиш да није нормална!

Ана К: Идем, не могу. Завршили смо. То је то. (Плаче и полази).

Никола: Где ћеш у 3h ујутро? Остани, одвешћу те сутра.

Ана К: Не! Андрија ће да дође по мене.

Никола: Андрија ће да дође по тебе? Ноћас? Из Београда?

Ана К: Не, ту је у граду. Звала сам га и доћи ће. Он ће да ме одвезе за Београд. А ти можеш да се спакујеш за своју Француску, нисам ти више на сметњи.

Никола: На сметњи? Иди, онда. Нек те вози твој Андрија. Твој спасилац! Борац за социјалну правду! Терајте се! (Ана истрчи.) Терајте се, бре, у пичку материну!

(На сцену пада мрак. После десетак секунди улази Стева.)

Стева: Сине... Никола. Приђи. (Седа за сто и поставља фигууре шаха). Дођи, синко.

Никола: Шах, ћале?

Стева: Шах.

Никола: (Седне насупрот оцу) Па игра је завршена, ћале. Ниси чуо?

Стева: Нисам. 'Ајде.

Никола: Испочетка?

Стева: Ама, никад није испочетка.

Никола: Па, како онда?

Стева: Полако. Играш све док траје игра, је л' тако? Зна се шта је у животу шах-мат. Ово вечерас није.

Никола: Да, само што ми краљица оде због коња.

Стева: Ти си коњ.

Никола: Хвала, ћале.

Стева: Нема на чему. У животу је најбитније да играш игру. И да се не предаш.

Никола: Чак и ако хоћу да одем одавде?

Стева: Чак и ако хоћеш да одеш одавде. (Повуче потез) Ти си на потезу.

(На средини собе се налази само један сто. На столу шах. Немања и Стева седе један насупрот другом.)

Стева: Играш.

Немања: Играо сам.

Стева: Ниси играо. Каже се: играм.

Немања: Тале, вратио сам се из Француске, написао сам књигу, написао сам сценарио за представу, нон-стоп дајем неке изјаве, интервјуе, још из фрижидера да почнем да искачем! Играо сам, кажем ти. *(Повуче потез)*

Стева: Није ти то добро.

Немања: А како би ти то?

Стева: Па, мало, како бих ти то рекао, уметничкије. *(Повуче потез)*

Немања: Уметничкије?

Стева: Па, да. Ил' да питамо Дану за савет.

Немања: Дана ти је алтернатива за уметничкије?

Стева: Што? *(Шаљиво)* Она верује у ове мађије, могла је нешто да ти смути, а не да се патиш.

Немања: Шта је с тобом, бре, Стево? Начисто си одлепио!

Стева: Па, не знам како да ти кажем. Ти ако наставиш овако, неће бити „Ана је чекала”, него „Немања је чекао”.

Немања: Шта би ти, мајке ти? Дана је избацила из стана у 3х ујутро, она се одвезла са оним мамлазом и не јавља се већ години дана.

Стева: Па, добро, али није се још удала.

Немања: Није се удала, ал' није ни прочитала књигу.

Стева: Е? А одакле ти то знаш?

Немања: Па, знам. Јавила би се. Рекла би да јој се свиђа, барем.

Стева: Мени је јутрос рекла да и није нешто.

Немања: Па и није... *(Тргне се)* Како ти је рекла јутрос?

Стева: Телефоном.

Немања: *(Скочи од стола)* Стеване, да л' си ти при чистој свести?

Стева: Јесам, Немања. Јесам.

Немања: И шта каже?

Стева: Шта ће да каже. Чика Стеване, син Вам је мајмун. Не би било лоше главу да прегледа.

Немања: Добро, и?

Стева: Па, ништа, прво је десет минута набрајала могуће дијагнозе. Нисам ни знао колико све болести на свету постоји. После смо мало разговарали о мом здрављу.

Немања: Стеване, здрав ли си?

Стева: Здрав, здрав. Па... У односу на тебе, како каже Ана, ја сам здрав к'о дрен!

Немања: Пустити то, шта је рекла?!

Стева: Ништа. Каже, књига и није нешто.

Немања: Она зна?

Стева: Видиш, зна. Каже, ниси морао да је удараш столицом у главу. Зна она и без тога колико је ударена. Ни представа јој се није допала.

Немања: Је л’? А што?

Стева: Нешто јој се није свидела глумица што је глумила, ваљда. Каже превише је висока. И нешто с њеном косом није у реду.

Немања: А извини, молим те!

Стева: Извињавам. Углавном, каже, за годину дана мог’о си нешто боље да смислиш.

Немања: Боље? А шта то, мајке ти? *(Седне на столицу преко пута њега.)*

Стева: Каже, могао си да је позовеш.

Немања: Молим?

Стева: Каже, имам ја, чика Стеване, телефон.

Немања: Телефон?

Стева: Јесте.

Немања: И шта сад да радим?

Стева: Ја бих ти рекао да играш.

Немања: Да играм?

Стева: Па јес, да играш. Ти си на потезу.

(Сцене из драме Ана је чекала, награда „Слободан Стојановић“ за необјављени драмски текст младог аутора, 2015/2016)

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, curved line above and below it suggesting the eyelids and the overall shape of the eye.

Упознавања

Анатолиј Кудрјавици

ДВОРЕПКА

У бесу – она је светлела. Лина је још говорила: „Ако нам се потроше батерије у фењеру, љутићемо дворепку.“ Дворепка, заправо, није имала два репа, а и онај један био је кратак, браон и го, као и цела зверчица, која је више од свега била налик голој енглеској мачки какву смо једном видели на телевизији, али мања, много мања. „Онда, некакав чистокрвни пацов – говорила је Лина – са два репа“.

Баш у томе је била драж шале: два репа били смо Лина и ја!

Батерије су се заиста ускоро потрошиле и увече бисмо ишли до реке са дворепком. Довољно је било помазати је лагано уз длаку, тачније, у правцу у коме не би расла длака, када би је било, и тело зверчице би почело да испушта лила светлост, нејаку, али довољну да нам обасја пут. Пред улазак у воду, Лина је гладила дворепку јаче; створење је фрктало негодујући и кострешило своје бркове, а његова светлост се појачала и служила нам као светионик када смо, смрзнути, пливали назад. Светлост дворепке видела се чак са обале. Обрисавши се, дуго смо седели на пешкиру преклопљеном на пола, а ноћ нас је посматрала бисерним очима, баш као дворепка, и разговарала са нама. У даљини, црвенела су се светла на некој високој цеви.

„Као одлазећи воз – једном је рекла Лина – одлази, одлази и никако не може отићи.“

На овом месту није било људи, у шатор су навраћали само скакавци и бубе, на велику радост дворепке, која је приређивала „пуцкави пир“, то јест забављала се пуцкетањем.

Вода је сваким даном постајала све хладнија, лето се ближило и ближило крају и – на крају завршило. Ми смо спаковали шатор и, отежани ранчевима, лагано пошли ка станици.

Смркавало се.

– Воз иде за пола сата – рекла је Лина. – Напуни за то време боцу.

Она је пошла десно на перон, док сам се ја упутио у суморни павиљон, чија су се светла жутела на супротној страни трга. Тамо су ми сипали у флашу малинову воду, која се мистериозно згушћивала у резервоару.

– Московски одлази, зевнула је продавачица обраћајући се чистачици.

Обамро сам. Ухвативши боцу, стрмоглаво сам се бацио преко трга ка перону. Тежак ранац сметао ми је да трчим. Ево и перона. Лине нема, воз хвата брзину, последњи вагон је већ скоро на крају платформе.

Када сам дотрчао тамо, црвена светла су била далеко. И одједном сам видео: њима, тим црвеним светлима, придружило се још једно, заслепљујуће бело – као да је неко држао фењер у руци избаченој кроз прозор вагона.

„Па то је Лина са дворепком!“ – схватио сам.

Никада, никада нисам видео да дворепка тако светли. То је била јарост, безумна, горућа јарост!

Светла су се све више удаљавала – четири црвена и одмах за њима једно заслепљујуће бело. Пред самом кривином, бела светлост као да је експлодирала и расула се у хиљаду сребрних шљокица.

– Хулигани, испалују ракете – рекао је неко иза мојих леђа, – када је тамо, одакле нисам могао да одвојим очи, завладала потпуна тама.

ОСОБЕНИ ДАР

– Ја умет да задржавам авионе, рекла је она и погледала ме чудесним облачним очима.

– Како да их задржаваш! – нисам схватао.

– Па да не би падали, стидљиво је погледала доле.

Како се испоставило, морали смо да летимо заједно, тако да се ова њена вештина показала веома корисном. Треба рећи, била је то година када су, једна за другом, падале старе летилице нашег авионског парка.

Заиста, са летом је све било како треба а приземљили смо се – у љубав. Често сам морао да летим, али сада сам био спокојан: она је и на делу држала мој авион, чак и ако се није налазила у њему. Нисмо више летели заједно, она ме је чекала на

земљи. А онда је једном летела и она, не на мом авиону и нисам јој ја крчио пут. Приземљила се безбедно, али је на путу назад допустила пропуст: да ли је заборавила свој дар, да ли није урачунала силу... Не, авион се није срушио, већ је принудно слетео у Вороњеж. Тамо се упознала са другим навигатором, са истом униформом као мојом и три месеца касније већ је била удата за њега.

Ја сам морао да се растанем са својом професијом. Нисам допуштао себи ни да уђем у авион; знао сам да ће се, без ње, разбити.

Сада радим као носач – на другом аеродрому; не желим да ми се другови смеју. Тешко ми је да натерам себе да гледам девојке, али ипак понекад то радим. Недавно сам чуо како је једна од њих рекла свом сапутнику: „Ја умет да задржим мушкарце на земљи.“

Анатолиј Кудрјавцки је руски и ирски песник, писац, преводац. Рођен је у Москви 1954. године.

Аутор је три романа, од којих је најпознатији *Приче из живота детектива Милса*.

Кудрјавцки пише стихове како на руском, тако и на енглеском језику. Приређивач је и неколико антологија. Објављује приче у многим часописима.

Превела с руског језика
Марија Филиповић

Маријана Соломко

СЕЛО И ГРАД

Град кô пса води село на узици:
Модеран бити – макар и на улици;
Белу краву сви да помузу желе –
У граду си неко чак и кад си теле,
Али човече – град су лица, не путеви,
Та светлост селу су вране и лешеви

Град кô пса води село на узици:
У штету и срам вуку га злобници,
Да у диму стење кô дрво без грана
И трепери кô новчић на дну фонтана;
Али човече – град су лица, не путеви,
Та светлост селу су вране и лешеви

Град кô пса води село на узици:
Погребни гости место слављеници;
Да с муком дижу укочене груди,
Очију празних сити и луди.

УСРЕД БЕЛИХ МАГОВА

Александру Пушкину

Усред белих магова дрвећа,
На стаклено леденим пољима,
У шатри од зимског перја кô свећа
Усана бледих пркосиш уморима.

Пао си кô жртва моралу крутом;
Од маховине у светлоплаве руке,
Рубину по кошуљи просутом –
Кô капи песме – стиха јауке.

Усред белих дрвећа пророка
На перону празном кô пусто поље,
Снежно перје, не бат корака,
То шкрипи твоје перо – најбоље.

ПРВА НОЋ

Фрула – лет муве – сад балалајка,
Чему неuka свирка, заморна, плитка?
А паук рече: „Твој лет за ме је бајка,
Пре сна у мрежи – музика питка.“

И сву ноћ је фрула из крила се чула
О црној судбини нелагодног дна,
О паучини да није чврста ко кула –
Већ пуна рупа мрежа обична.

О црвеној капљи из презреле вишње,
И младости што тек ноћас листа.
Паук муву води пред свевишње –
Љубећи јој звонка уста чиста.

ГУСКЕ СУ ЛЕТЕЛЕ НА СЕВЕР

Гуске су летеле на север у болном низу –
У сивој магли сиви низ једва обресе шаље
Ко бисер сред перли вођа је на челу јата
До Беринговог пролаза ... Ко зна куда даље

Удари ветра су груби – модрина усне руби
Ко ваздушно клатно звона та плавет све леди
Гуске – ко деца без слуха пркосе гакањем
Тој хладној партитури и безименој беди

Гуске су летеле на север у низу болном –
Као усамљеник с живота претешком ролом

ПРВИ ПУТ

Данас ти сећања к мени хрле:
Медоносној липи сред тишине,
Тмурна као перо корморана
Кад се светлом огледа у Неви.
Сећаш се – из девичанске шуме

Као рибизле падале су сузе,
И ждралови вечност огласише –
Ја сам јуче све заборавила.

НЕВЕРСТВО

Доживео си њено неверство,
Ниси ништа знао,
А оно – шушти као сено,
И уље у пламену
Сакривене наклоности њене,
Као тетоважа
Сумњом обележена је велика страст –
Крхке преваре

И не могу небројене горке сузе
Стиху побећи,
Кад тихи камен у кућу падне
И нас раздели,
Тајну изврне наопачке ко врећу –
Сруши њен зид,
Јер доживео си – а ниси знао –
Њено неверство

ЉУБАВНА ПРИЧА

Свело цвеће на грудима –
Старици у парку.
На њеном лицу – јасна стаза
До бдења у мраку,
Већ сасвим стара, бледих образа
Тихо корача – душу и утробу
У грлу носи,
А мужа има – у гробу.

Очи јој као булка румена...
Не примећује ништа
Што шаље јој јавор равнодушни,
Ни капи кише са темена
Пре него што склизну у бездање

Пратећи лишћа падање:
У њеним жилама пуста згаришта
И само о њему мисао жива.

Ум кад рече – Да, а срце – Не,
Пред олтар стала је тад,
А тек деветнаест година јој беше –
Пупољак испод беле хаљине
Прстен и вео – јад:

Касно је за све – кô да рекоше –
Да схвати Голгота шта је,
На души бол што траје.

Јапанско дрво и хајдучица,
Детелина, мајчина душица,
Букет живота хира –
И љубавник усред њега,
Њена смелост у дну свих немира,
На кратки сусрет кад је хрлила
На трен да би га грлила,
Изван свих стега.

Ломљиво, крхко и нежно
Људско је памћење:
Истина, можда, зато је дата
Да све буде заборављено,
Тајна само сећање,
Да је чува замршена трава
И ноћ и луч од злата,
На њу падну збуњено.

Али ево – преда мном је букет,
Отворен сандук и боје
Избледеле - ко да не постоје,
А цветови шапћу ми јасније,

Vis-à-vis¹ ружа и пупољци
И сузе низ лице кукавице,
Да причам још гласније
Љубавну причу једне старице.

ЦРНА УДОВИЦА

Била је охола и свадљива,
Жена без стида.
У животу ко трње шљива,
У љубави попут зида.

Ломила га, дубила му боре,
Таму дала свему
И сашила смртне одоре –
Њему

Теби судњи час и рака
Нису блиско,
И ево седиш у дну мрака,
Ко удовица Клико.

Сама си – у глумом гробу,
Ко љиљани бела;
Јер живели – давно, бар ко пробу –
Рећи ниси хтела

РАЗГОВОР СА СЕСТРОМ

Остала је празнина кревета,
Без твоје главе, злата у коси,
Са простирке ко да си отета;
Вај, набор сваки пустош доноси.

Причале смо о злу сила таме;
Све делиле као душа једна;
У тежини речи нас две саме –
Тонуле у мисао до самог дна.

¹ Vis-à-vis (fr.) – Лицем у лице.

Причале смо о умору који
Човека разједа изнутра тек,
О души што у љуштури стоји
И бесмислу кроз цео људски век.

О стаблу погнутом, свитом одвећ
Јабуке беле – јабучару белом,
Где људско тело сто година већ,
Притиснуто је сопственом бедом.

И да златне косе октобарске
Врло брзо – пола њих оседе.
Од тамне и светле усуда маске,
На зиду живота сенке бледе.

А све то беше почетак краха,
Подземна биљка – у раку пад...
Јави се, већ је много страха
Што твога лица не видим склад.

Разговор наш почео је тек,
А разбијен је кô јата птица клин –
Изнад планина што нуде нам лек,
Разговор дубок – опор кô пелин.

Отишла си од нових епова...
Оста кревет без златне ти косе,
Моја ћутња – будућих векова,
Беле сове самоћи пркосе.

Евгеније Капустин

МОЛИТВА ЗА КОСОВО

Пут до истине је сложен
Кд неба прибежиште,
О, помилуј нас, Боже:
Срце сигурност иште.

Без лажи и сагињања,
Ниже не семо пасти
Да крв нас не прогања,
Боже, у твојој смо власти.

Док хорде земљу пале,
Ми смо Божји војници;
Редови – сила мала –
Криви у туђој кривици.

Ал' без бола вере није,
Носити крст то је дар;
И без воље Божије
Нико не угаси пожар.

А хорде пале цркве,
И света земља гори;
Браћи опет узеше све,
Ал' око им још зазори.

А душмана све је више –
Боже, не остављај нас саме;
Дај сунца усред кише,
Изведи нас из таме.

Душмани надиру свуда,
Сами ђаво њихов је брат,
Просуше семе блуда
И нејачи ломе врат.

О, дај нам снаге, Боже
За душе и тела спас,

Сустати се не сме, не може –
Јер нит вечности је код нас.

ОТАЏБИНА

Доћи ћу, а тамо је све кô и пре –
Тихе туге све ми јасније,
Што отвори недогледне просторе
Древне и миле Русије.

И видим светост и епску вечност –
Ту исконску даљину зоре,
У срцу лаком тиха неопрезност,
Покршен крст на врху горе...

И стазе у шумама неприметне,
Ваздух слadak од језе сирове,
Баре и степе кô сном неговане
И дрвеће огрубеле коре.

И вратих се – видех да још је иста
Та блистава туга у тишини,
Родна грудa сва нежна и чиста,
Што подсећа да сам на висини.

ВАРАО САМ

Да, варао сам. Издао јесам;
И волео – а сада не уmem!
Последњу, кобну грешку сам
Поделио с древним чудовиштем.

Не знам ко је дошао први
Да плеше танго на мом гробу!
Напред идем – снага ме мрви,
Слабости моје удишу злобу.

Бежи од мене, човече мили –
Да избегнеш поделу јада,

Ал' кад бисмо се помолили:
Ја теби, ти мени био би нада.

У ТВОЈИМ ОЧИМА

шта је Рај?
то је одраз неба
у јасним очима
у чистим погледима
у сјајним зеницама

не неба
што је изнад наших глава
са Сунцем и облацима
месечином и звездама

већ Неба
над нашим срцима
над нашим душама
над нашим сновима
нашим надањима
и вером да ту станују
Истина и Љубав у људима

небески Рај
то је одраз Истине и Љубави
у јасним очима
у чистим погледима
у сјајним зеницама
твојим топлим дивним очима

ЗАЉУБЉЕЊЕ

Опрости ми заљубљеност моју.
Опрости што небо призивам
За меку кô лан косу твоју -
И што једну влас кô дар сивам

Опрости – умро сам – нисам знао
Да бешумно шкрипи капија.

Опрости - та капија – нисам знао
На самом је предворју Раја.

Опрости ми, опрости чудном,
Све то у себи носим одувек.
Опрости ми и у сну будном,
Дај руку – облак зна да сам човек

Опрости мени заљубљеном.

ТРАЖИХ ТЕ ХИЉАДУ ГОДИНА

Тражих те хиљаду година,
Сваког дана гледао свитање;
Шавом рашивена судбина
Рушила светом гласно ћутање.

Небом прођох хиљаду пута
Да дохватим дубине твог ока,
Осећаш – како ветар лута,
Жељом да ме такне твоја рука.

Тражих те у хиљаду сунаца –
И зов упомоћ слушао светом
Милиона ноћи без месеца,
Закључане заборава сплетом.

Открио сам хиљаде снова
У тражењу суштине сене,
Неухвату међе као окова
И на дну бунара лице жене.

Тражих те хиљаду година,
Под покровом радости света,
У тајни где је срећа скривена –
Ти у чуду звезданог преплета.

Белешке о ауторима

Маријана Соломко је рођена 1984. године у Санкт Петербургу. Завршила је музичку школу, а 2009. године факултет украјинске Националне музичке академије „П. И. Чајковски“, одсек за клавир. Од детињства је свирала на многим концертима, а само у Шведској је, од 2001. до 2010. године, имала их више од седамдесет. Аутор је научних радова и чланака из области музике.

Прву песму написала је у шестој години. Победник је на многим међународним такмичењима поезије, добитница је Велике нараде Трећег међународног такмичења поезије под називом „Велики Кнез Константин Романов“ у Санкт Петербургу за 2013. годину.

Њене песме су објављене у алманасима поезије: „Петербуршке строфе“, „Млади Санкт Петербурга“ (Санкт Петербург), „Кућа кестенова“ (Кијев), „Шареница“ (Доњецк); антологије: „Поезија – женско лице“ (Берлин), „Поетски форум“, „Благословена земља очаја“ (Санкт Петербург), као и у многим књижевним часописима.

Аутор је збирки песама *Гуске лете на север* (2013), *Шта год се деси* (2014).

Члан је Савеза писаца Русије.

Евгеније Александрович Капустин рођен је 19. септембра 1984. године у Санкт Петербургу. Дипломирао је на Петроградском државном техничком универзитету. По професији је инжењер система за аутоматизацију морнаричког инжењерства.

Публикације: „Лист за сликање бродоградилишта“ (Санкт Петербург), часопис „Невски календар“ (Санкт Петербург), часопис „Природа и човек. Двадесет први век“ (Москва), књижевни и уметнички часопис „Сфинга“ (Санкт Петербург), књижевни и уметнички часопис „Надахнуће земље“

(Новокузњецк), књижевни часопис „Гер“ (Москва), књижевни часопис „Станица“ (Санкт Петербург), антологија „Млади Петербурга“ (2009, 2011), збирке поезије и прозе, „Колос речи“ и „Ухо речи – 2“ (Астрахан, 2008 и 2009), збирка савремене духовне поезије, „Небески одјеци“ (Санкт Петербург, 2009), збирка песама „Поново имам инспирацију“ (Санкт Петербург, 2011), збирка песама „Извор светлости“ (Нишњи Новоград, 2011).

Награде: награда музеја (2011), Диплома на конкурс посвећеном *Данима словенског писаног језика и културе, у спомен Светих Ћирила и Методија* (2011).

Уредник је међународног зборника савремене духовне поезије *Небески одјеци*.

Песме препевао с руског језика
и белешке сачинио
Анђелко Заблаћански

Тумачења

Душан Стојковић

ПУТОПИСИ О НЕПОБЕГЛОМ ВРЕМЕНУ ГОРДАНЕ СМУЋЕ

(Гордана Смуђа: ДАЉИНЕ МЕРЕНЕ РЕЧИМА, КОТОРСКИ ФЕНОМЕНИ И ДРУГИ ПУТОПИСИ, *HESPERIAedu*, Београд 2014)

Српска књижевност препознатљива је, између осталог, по врским путописцима. Љубомир Ненадовић незаобилазан је међу њима. Његови путописи, сасвим налик на романе, духовити су и сатирични у исти мах. Онај посвећен Италији доноси један од најлепших и најаутентичнијих литерарних портрета великог Његоша. Путописни четворolist Јован Дучић – Исидора Секулић – Милош Црњански – Растко Петровић чинио би част и највећим књижевностима. Не смеју се заборавити ни Михаило Петровић Алас, Иво Андрић, Станислав Винавер, Миодраг Павловић, Стеван Пешић и – посебно – Мома Димић. Хајнрих Хајне је, уз можда мало претеривања, тврдио како је путопис најприроднији и најизворнији облик романа. Одисеј је у Хомеровом епу њему посвећеном врсни путописац. Многи наши писци, и значајни и они који то нису у довољној мери, нису били у стању путопису да одоле и огледали су се, макар спорадично, у овој захтевној књижевно-научној форми.

Путописом се баве и наши млади, и најмлађи, писци. Њима се прикључује и Гордана Смуђа, одлична песникиња, врсна списатељица кратких прича, есејисткиња, филмски стваралац. Нешто од те полифоније и у њеним путописима да се открити.

Они нису писани случајно и спорадично. Писани су јер је виђено, једнако као и доживљено и научено, било оно што је ауторку привукло себи магнетском снагом. Желела је да са другима подели оно до чега је сама приспела.

Књига, осим уводне, условно поетичке, кратке, белешке, „О градовима и људима“, има седам путописа: „Которски феномени“, „Техеран – Крај једне епохе“, „Португалија – Земља учтивости“, „Александрија – Колевка света“, „Барселона – Антонио Гауди, визија без правих линија“, „Фиренца – Рођење ренесансе“ и „Дрезден – Разрушено уметничко гнездо“. У уводном тексту Смуђа нам вели: „... то и нису писма јер одавно сам се вратила са својих путовања и као да никада није било речи које би у тренутку доживљаја одређених места дале тачан опис унутрашњег осећаја изазваног њима“. Додаје: „Даљине између људи се мере речима, а не метрима. Блискост такође“, пошто, и не само метафорички, „градови су људи“. У истом тексту онеобиченошћу, коју илуструјемо следећим, „истојезичким“, примерима: „небодери добро стоје“ и „Тишина је почела да стоји као саливена“, указује нам како њене текстове не смемо нипошто читати, поготову не једино, на прву лопту. Њима вибрира флуидна тананост која, као и у песмама и у причама ауторке о којој пишемо, гради њен, особени, лирски паучинаст свет. И далеко – „радња“ путописа збива се и на северу и на југу Европе, и у Азији и у Африци – просторно, души је блиско. Гордана Смуђа управо о тој блискости са оним што је видела, са чим се упознала, што је и срцем и душом доживела, и пише. Најдужи су први и четврти путопис: онај о Котору и онај о Александрији. У њима се говори о два града у којима би, убеђени смо сасвим, ауторка и могла, и волела, да живи. Они се, као и други, мозаички склапају, граде. Попут коцкица мозаика. Попут португалских азулежоса.

Гордана Смуђа много зна о ономе што пише, но, она нас не засипа нападно подацима до којих је дошла. Не може се – давно је прошло то време – писати непроверено и неуко о градовима у којима се било. Не може се, и не сме, неселективно преписивати из водича или историјских и географских приручника, насумице, оно до чега се случајно, или намерно, приспело. Потребно је пажљиво ткати путописну „причу“. Сваки путопис Гордане Смуђе је у исти мах и дорађена, пажљиво исцезилирана, „прича“. Он има своје „јунаке“. У најдужима, то су градови о којима се пише. У оном посвећеном Фиренци, то је Бруналески

пре осталих, а у ономе у којем се о Барселони говори, Антонио Гауди. Пред читаоцима су, дакле, *портрети* градова (сагледа-них из посебног угла), али и *портрети* (дати крупним потези-ма) истакнутих уметника који су постали симболи градова чи-јим су се улицама кретали и које су улепшавали, чинећи их ра-јем спуштеним на Земљу.

Гномска реченица „А градови са митом и могу имати исто-рију“ „покрива“ оно што је о Котору, његовој лепоти, необичној акустичности и памтљивим људима о чијим се животима пода-ци у архиву могу наћи – исприповедано. И уз помоћ легенди. Малено острво на којем је саграђена црква Госпи од Шкрпјела, иако изузетно мало, „изгледа довољно велико да на њега стану све приче бокелских помораца“. Которске девојке су некада имале два избора: удати се рано или се замонашити. За прво је био потребан мираз. Поред сребрних плочица на којима су морнари током дугих пловидби урезивали згоде и незгоде са којима су се гледали очи у очи, особеност которске уметности су и гоблени које су везле њихове Пенелопе, ишчекујући их да се врате с дуготрајних избивања, с немирног и опасног мора. Један гоблен је једна Пераштанка везла читавих четврт века. На њему је коса анђела била њена коса: најпре смеђа сасвим, потом поседела, најзад сасвим седа. Из путописа Гордане Смуђе као на длану видимо и јавни и тајни живот давних, одавно сахра-њених, али и оних који се сада његовим улицама крећу, Кото-рана и Которанки. Видимо, заправо, како, због особене акусти-ке, никаквог тајног живота и нема. И оно што се у брачном кре-вету изговори, улицом гласно зајамори. Которске кише „нај-сивље“ су кише које се видети могу. Живи се тако што се воаје-ризам с егзибиционизмом преплиће. Смуђа даје мини портрете неколицине Которанки: оне која се најмлађа удала, оне која је најлепша невеста била... Стари град, давно мртав, оживео је на овим страницама пуним и живота и стилског умећа. Гордана Смуђа, оживљујући врвеж анегдотског, показује нам како би могла несумњиво и роман о старом Котору да срочи. Или, ба-рем, новелу. Овај њен путопис, и не само он, сваку границу која би могла постојати између фиктивне прозе и оне која се књи-жевно-научном назива брише.

Путопис о Техерану ставља нам на увид најстарији (да ли и најдемократскији уопште?) писани документ о људским прави-ма који је донео Кир Велики. За Лисабон се вели, с разлогом, како је „град музеј“. Животна философија Португалаца овако је сажета: „Радити мало, али квалитетно. Тако време преостаје за

живот, нигде није побегло.“ Похваљује се њихов министар културе који, попут правог министра културе, тражи да се криза у коју је земља упала победи повећањем, а не рестрикцијом, културе. Камо среће, да и министри неких других земаља, мисле макар слично, а не да култури, и буквално, заврћу шију. Есеј о Гаудију, добром духу Барселоне, мини је есеј о овом славном архитекти чија је *Саграда фамилија*, у времену архитектонске нивелизације и утилитаристичке ружноће, „и црква искупљења грехова материјалистичког доба“. Њему је налик и онај у којем је Филипо Бруналески, посебно због куполе катедрале *Санта Марије дел Фиоре*, којом је немогуће учинио могућим, доказујући да између снова и јаве заправо, када је о великим уметницима реч, никаквих непробојних зидова нема – симбол Фиренце која се, после готово апокалиптичке куге, уздигла, непојмљиво брзо, преобратила у један од најлепших, ако не и најлепши, град постојао икад. Кратак текст о Дрездену и разарањима које је он доживео на самом заласку Другог светског рата текст је о неуништивости културе. Уништено се фенисовски изнова родило. Као ни књиге, ни зграде ни катедрале, не горе једном за свагда.

Дуги путопис о Александрији, „колевци света“, отпочиње гномом „У оној мери у којој човек себе да цивилизацији, у тој сразмери се цивилизација одужује њему.“ Најпре се пише о једном од седам светских чуда – светионику у овом египатском граду. Потом се, у мозаичком путопису, пажња посвећује особеностима египатске кухиње. Културно, које је нестанком помало постало митско, комбинује се са профаним. Лепота и монументалност ишчилелог доводи се у везу са густативношћу и намирањем благоутробија. Ништа се у путописима Гордане Смуђе не „прескаче“.

Ауторка о којој пишемо пише језгровито, на моменте стилистички разбокорено. Знањем племени доживљено; доживљено огледа на огледалу наученог. Пред читаоцима су путописи сензибилног и флуидног писца који је својом првом путописном књигом показао, и доказао, како је наша књижевност добила још једног расног путописца у којима ни раније није оскудевала.

Милица Миленковић

ЗРНА ВИДЉИВОГ И ЗРНЦА МОГУЋЕГ ПОТОМ

(Слободан Лазовић: ВИДЉИВО И ПОТОМ/ ПОДВЕЗИЦЕ ЗА ГЛАС, Удружење књижевника Србије, Београд 2015)

Нова, друга по реду, збирка песама Слободана Лазовића *Видљиво и потом/ Подвезице за глас*, отвара се већ насловном страном на чијој слици доминира склад поређаних кошница-спратница и њиховог колорита неутралне, топле и хладне боје. Управо, и не само стога што је песник Лазовић и успешан пчелар (објавио књигу о пчеларству *Успети са пчелама*, 2012), овакво опредељење за необично композитно решење предњих корица књиге, упућује на семантику значења светова наслаганих један на други:

„...као што се цигла на циглу слаже/ као што се зид испред зида зида“ (*Скадар/ Цигле*).

Исто тако поређане у целој збирци, у складу једне са другима, у реду и поетском поретку дубоких и скривених значења, каквим нас је песник већ опчинио првом својом књигом *Стопе на води* (2013), иновативним дескриптивним решењима, песме збирке *Видљиво и потом/ Подвезице за глас*, отварају се својим световима, видљивим и потоњим, онолико колико треба да би се читалац након првог читања вратио овим „вредницама“ и слагао једну по једну матицу Лазовићеве поетике. Слично песнику који завршава своју збирку стиховима песме *Наочари/ Од света до света*: „На маслачак, од кога сунце узима боју, слеће/ себи обрадована пчела, њима започет/ мој поглед иде од света до света, зачињући се опет“, управо и читаочево ураћање у стихове који су пред њим, значиће тумачење посебних светова изузетно успешних песама, али тако да се разумевање и литерарно прихватање догађа у подсвести, тамо где ће бити, након првог погледа, поново „зачето“.

У претходној књизи Лазовић је питао и тврдио: „Како би иначе да нису јаче/ књиге трајале после нас.“ Увео је још онда свакодневицу у своју поезију и тематски је разобличио. Ово му

успева и са другом књигом у којој је доминантан протицај времена (а самим тим и живота), дакле са другом књигом која ће се трајањем бавити у правом смислу речи; овде трајање јесте и тема и идеја и мотив. Стожер многих песама. Трајање означено лексемом „време“.

Слично свом суграђанину, познатом приповедачу Горану Петровићу, и Слободан Лазовић бави се темом времена које се вечно понавља и обнавља. Тим интересантније што исту поетску нит провлачи кроз поезију:

*Кроз разбрајалице пролазе дани:
јутро, вече, јутро, вече,
подне, поноћ, подне, поноћ.
И моје тело туда иде: корак по корак,
.....
и моје тело похрли вери у вечност,
слије се у складно куцање у својим
грудима, и дочекује себе податно,
припремљено за игре обнављања и снаге.
Не слути да ту, и на свим другим
местима, где беше и где никад неће
стићи, срце упорно броји: ту-сам,
ту-сам, ту-сам...*

(„Разбрајалица/ Игре обнављања“)

Не само циклуси већ и велики број песама у књизи носе у себи темпорални лексички фонд, почев од самог наслова књиге *Видљиво и потом* (прилог „потом“ претпоставља оно што долази касније), преко циклуса (*Скривање по данима, Промицања календаром, Понављајуће у тугама, Мреже временске*) до самих песама (*Ветар и часовник, Ноћ, Свакодневица, Даноноћја, Тренуци и смисао, Тик-так, фију-бум, Децембар, Између два јутра, Игре обнављања, Јутро, године, Застој, Подне и предвечерје, Махни, пролазности, Домишљање, сада и пре, О времену, плачном, Путовање, с почетка*).

У антологијској песми *Кукут/ Гозба*, коју су већ читаоци имали прилике да чују на *Смедеревској песничкој јесени* у финалу за *Златну струну* (2014), песник исписује:

*...Непоткупиви бележник, клатно,
премерава лево и десно растојања*

*до досаде, разанете између понављајућих кретњи.
 ...Док мери своје сате кукавица излеће кратко, нагло
 и бучно, на јајима из којих се легу часовници
 лежи доживотно. Посустајући сати скачу
 са казальки у кљун, потом падају на под.
 Допуњавају празну кућу, хране препарирану
 кукавицу, оживљавају механизам сата.
 Такав смисао повремено гости се у мени.*

Док клатно премерава растојање до досаде, дотле сличност испуњава растојање између „заповедних и послушних ознака, умирање/ претвара у обред исписивања навика“ (*Умножавање навике/ Обред*), а „Задовољство што могу бити сам, и са ћутњом/ која се не приближава сувише бучно,/ испуњава и растојања између мене и мене,/ и друга, неопходна да се може опстати“ (*Ништа сувишно/ Привид*).

Оваквим и многим сличним стиховима, Слободан Лазовић ставља велики упитник над суштином човековог бивства запретеној и свезаној у „пластичне кесе“ које често износи ван, из себе („...Све то износим из/ собе упаковано у замишљања и, с врата,/ бацам на све стране.“, *Ветар и часовник/ Киша*; „Преподневу додајем нове привиде,/ посипам светлост по очима и надању,/ по подне их износим у кесама за ђубре“, *Ништа сувишно/ Привид*), метафором куке слика питање наднешено над протоком календара:

*...Кад буде
 прогутан, залогај по залогај, са минутима
 у укусним комадима пастрме, кад пређе
 у прошло и на степеништу сећање почне
 да проси себе од себе, пушница ће имати
 значење чекања: између ложница и пролаза
 за ваздух стајаће савијена као упитник, за
 удес обешена последња кука децембра.
 („Кука/ Децембар“)*

У виду шест циклуса и шездесет двоименованих песама, песник Слободан Лазовић конструише чекаоницу поезије као једну од могућности да се заустави време, тај гурман који кида залогаје човекове душе бацајући га у угао из кога се само посматра, али не и дела. У онај угао постављен тако да простор(ију) држи сазидану на месту, ограђену зидовима, нашим и

туђим, осмишљену тако да одзвања звуком часовника и опилцима вечности. Још једном песник доказује своју веру у јачину књиге, у њен бољи свет који може трајати и опстати уместо нас, јер све боли другачије и дубље у односу на оно „– како боли најближе нама, и нашем трену“ (*Пролеће, освежење/ Најближи нама и нашем*).

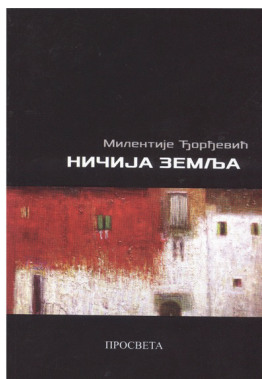
Игра са временом у коју се упушта песник, није само тема и обрада теме, већ је и синтаксички практикум у коме се стихови не завршавају онамо где по ритмичком осећају то очекујемо, већ другде, доле, у следећем стиху-свету, сачињавајући тако спрегу између „зрна видљивог и зрнаца могућег потом“. Ово се постиже и великим бројем ономатопеја чиме се, очигледно, имитира звук времена. Но и звуком је песник Лазовић свео рачуне са временом остављајући нам песме *Видљивог и потом* на аудитивним странама антологијског Радија Београд 2 у интерпретацији Милице Милчановић. Још један доказ какву песничку јачину има његов израз с правом отргнут од рушилачких снага времена.

Читалац ће себе већ на почетку пронаћи на насловној фотографији корице у лику девојчице која ту, уметнута у углу, прозирно упућује на „светове“ иза својих леђа. Свакако на оне светове које ће њен алтер-лик читалац знатижељно и успешно ишчитавати из ове књиге богате семантиком поетског „потом“.

Миливоје Р. Јовановић

ГРОТЕСКНО ЛИЦЕ ИСТОРИЈЕ

(Милентије Ђорђевић: НИЧИЈА ЗЕМЉА, Просвета, Београд 2015)

Најновији роман *Ничија земља* професора Милентија Ђорђевића додатно усложњава његов стваралачки портрет на коме доминира неколико боја, по којима је овај запажени српски интелектуалац постао видљив на целокупном српском духовном простору.

Уз ужестручну књижевну продукцију коју чине Ђорђевићеве студије од народне до савремене српске књижевности, као и историје српске реторике и беседништва, потом неколико антологија па до белетристичких наслова драмске и романескне структуре, овај разноврсни и плодни стваралац прилаже савременој српској књижевности свој нови историјско-карактеролошки роман о српској националној историји за коју је одабрао гротеску као угао гледања, јер је очито да је све што смо чинили у последњих неколико векова било трагикомично, мазохистичко и самосатируће, увек уз велики занос и неоствариве идеје.

Досадашњи прозни радови професора Ђорђевића које чине две збирке приповедака, неколико краћих драма и три романа, представили су зналачког приповедача који је за фундаменталну позицију у било ком наративу ставио кретање ка неком етичком идеалу као нормативном моделу понашања у друштву.

Четврти Ђорђевићев роман *Ничија земља*, објављен у београдској *Просвети* 2015. године, донео је продубљен ауторов став према сталном етичком превирању и крварењу на нашем балканском простору, у коме је мир само кратак предак пред нови залет у нови окршај и рат. Ту историју мало ко је до сада испричао са толико сурове једноставности, чак и натуралистичког рељефа и бруталне јасноће.

Преда мном се, мимо сваке личне наслуте, нашао роман зреле, болне, интензивне медитације, роман о суровом и трагичном животу једног православног балканског племена које се

сели и насељава, оставља и присваја, брани и отима колико му снага допушта, а судбина не брани.

На тој теми селидбе који су Срби почели и пре Арсенија III Чарнојевића, када се на православне устремало старо крвничко племе грубог језика и сурових поступака, настао је овај роман, који садржи много оштроумности и мудрости истеклих из историјских и легендарних прича које су преносиле грубе усне на пут примораних скитача и одувек латентних бескућника.

Али, да кренемо од почетка.

Роман почиње неком врстом пролога у коме аутор наговештава судбину два суседна места Опили и Радибуша, који су као насеобине настале после неке давне српске сеобе. Прва је настала Опила, а касније, с друге стране реке, настао је Радибуш. Између њих је танку и несигурну везу омогућавала једино скела.

Кроз ова два насеља и преко једине скеле, пролазио је сваколики свет, више зао него добар, више протуве и сецикесе него часни и поштени људи. Прича почиње од спрудишта на коме само остаци клесаног камена сведоче да су ту некад била насеља, да су имала цркву, скелу, власт и слуге. Спруд расте, а врбаци и паветина покривају водотокове. То је судбина света коме писац овде поставља темељ за своју причу о пролазности и уздалудности. У том циљу писац је испретурао и хроничарски ред приповедања стављајући у видно поље читалаца сугестију да је све у животу нека преметачина, тумбање од моћи до немоћи и обрнуто, хаос који стварају нагони и власт.

Од тог тренутка пажљиви читалац добија нескривено упутство да се налази у алегоријској причи која инкорпорира оовременску, али и легендарну садржину иза чије наоко нестварне површине пулсира истински живот са својим свевременим борбама, дилемама, странпутицама и реалним циљевима. Тако ће и двојни назив некадашње граничне реке Крива и Црна сугерисати боју и тежину година и векова који су са њом отекали у прошлост, али су топоними у свом етимолошком слоју остали да сведоче о прошлости и несталом.

Подигавши причу на ниво алегорије, писац истовремено укључује гротеску као лични став и модел приповедања. Гротеска почиње описом главне институције у Опили, а то је била кафана „Код Мусе и Марка“, у коју свраћа сваколики свет, као што има и сталних који су већ постали део кафанског инвентара

и са чијим портретима креће прича о опилском пандемонијуму, који опстаје и данас, само што се таква места зову другачије.

Излазе на ту сцену прво зеленаш Вратиша (*Nomen est omen*), пискарало Шмркље, адвокат Дандара, преваранти Коца и Крња, помало неукротиви поп Борчула и многи ини знани и незнани.

Ту је у близини и Шпитаљ (болница), коју води надрилекар Предило, а у удерици поред болнице столује гатара Перса Пасуљара. Нешто даље од болнице је Мардељ, камена зграда апсане.

И као што приличи гротескној разгледници ове свеопште српске касабе, најраскошнија њена грађевина била је „правцата јавна кућа позната као Шефкана“. (За читаоца коме улични жаргон није непознат, јасно је од које је то именоване радње ова зграда добила име.)

Импесионира Ђорђевићева осетљивост да језичком игром сугерише препознавање карактера и суштину предела и објекта.

Композиција је, такође, смислено развијена, кроз премештање хронолошког реда који на крају улази у презентску раван са актуелним историјским, дакле, и политичким садржајима.

Зато роман треба читати као топографску карту са препознавањем висинских тачака које показују национални карактер јединствене индивидуалности у свим људским занимањима, у њиховим врхунцима и падовима, у индивидуализованој и колективној судбини.

Неретко Милентије Ђорђевић укључује у романсекну причу и анегдоте које, иако долазе из усмене баштине и чувају високи постотак документарности, у романескном току проширују своје значење и значајно употпуњују конкретну друштвену слику. Таква је, на пример, прича о копању бунара за један дукат.

Наиме, жена која је ангажовала мајсторе да јој копају бунар за један дукат дневно, увече је ономе ко је добио дукат подводила своју лепу кћер, а ова је за своје љубавне услуге враћала у кућу исплаћени дукат. На крају је, ипак, један од мајстора одбио девојку и однео својој кући стечену зараду.

Ова епизода или фрагмент је документ нашег националног карактера који поседује овакве падове и морална посрнућа. (Трагично је што се овакво понашање мајке и ћерке у данашње време сматра досетљивошћу.)

Такав је и фрагмент о лапоту, односно, о убијању остарелог оца због глади која је завладала у породици. И ова прича преузета је из народног обичаја који најдубље расветљава суровост живљења, али и суровост карактера.

Уланчавањем фрагмената Ђорђевић је тачно регистровао националне коте српске судбине и српске историје. Тако је и сцена на вашару ововремени андерграунд колективног живота у коме доминира лаж, превара, крађа, насиље, апс и изнад свега, одсуство етике у описаним ликовима.

Милентије Ђорђевић је скоро јединствена прилика у садашњем времену који је посегнуо за гротеском као најадекватнијим поступком у разобличавању осиноности појединца и моралног понижења колектива. Парадигматична је у том смислу сцена лова у којој одважно пародира капетана као синонима сваке власти, коме у лову, уместо керов, дивљач гоне брзоноги мештани. Тако се моћ власти пропушта кроз филтер гротеске која је реалност претворила у своју највећу наказност.

У таквим фрагментима писац је актуелизовао своју романескну причу изводећи је на раван опште препознатљивости.

У последњем поглављу, које датира са „после 1999“, писац је и овде на ничијој земљи, којом се сада шетају светске протуве и плаћеници, да сведоче о међусобном сатирању Шкија (Срба) и њихових непријатеља који им пале куће и цркве, отимају поља и стоку, секу шуме. Белосветска фукара ужива у гозбама што им приређују српски непријатељи. Па зато и правда и истина на ничијој земљи силно заударају на овнујско месо и лој.

Шкије ћуте и чекају. Трпе и живе с надом да ће доћи ново време када ће умукнути зурле и гочеви. За ту слику није потребан нарочити пророк. То је на ничијој земљи историјски ритам.

Борис Лазић

ГРЧКА ЛОЗА

(Мирослав Тодоровић: ГРЧКА СВЕСКА, *Прометеј*, Нови Сад 2015)

Постоје два велика мора, два велика рама, две теме унутар српског певања (књижевности уопште): то су Јадран и Егеј, Дубровник и Грчка. Српска културна свест је упућена на оба крила европског духа и оба до нас допиру кроз форме и садржаје тих приморја, тих културних, цивилизацијских, средишта. Море, светлост, винова лоза и маслина су најранији симболи нашег певања и мишљења. То баштине наше службе, литургијско певање разасуто балканом где год је цркве и појања: одатле нам најстарије слике, поређења, метафоре. Тако је и у световној литератури. Наш је свет уобличен грчком старином.

Јадран је млађи. Док Кантакузин на Новом Брду пева о смаку света дубоким и мисаоним, свечаним, отменим и на мах апокалиптичким катренима, скоро истовремено, латинско приморје открива лепршавост, безбрижност, *Пјесан љувену*, овоземаљску чар – открива Препород. Српски песник, модерни песник, у себи носи свест о овим поремећајима (тектонским, цивилизацијским). Када год певамо о мору, имамо свест о тим наслагама.

Јадрански мотиви су у нас млађи од егејске стварности. Међутим, Павић нам је открио читаву једну вишевековну, вишеслојну, преписку, између Дубровчана и Светогораца, истородника, а иновераца. Дубоки су наши културни слојеви и, уз њих, расцепи, парадокси. Као што је и дубока наша свест о истим, и о целини, за којом се жуди.

*

Милета Јакшић, Масуко нас уводе у другачију свест: о целини, о чињењу једно са природом. То је свет мимо људи, мимо предања. Свет суштог додира са васељеном, са менама природног поретка. Разумевање тог суштог додира је нашло свој нај-

приснији и најдубљи израз код неколико наших лиричара. И Тодоровић је песник Дубоке тишине, исконске везе са природом, са земљом. Његови пејзажи, буколика чине једно са унутрашњим пределима и њихов су израз. У књизи *Божја визура* каже:

*Све што језик видела слуги ја мотрим
Листак будући треперим понад гора
Осећам унутрашњу мелодију пејзажа
Дамара у мени чујем је у земљи*

Ритам александринца је река понорница овог химничног певања. Тодоровићев песнички рукопис (његово место унутар савремене српске поезије) је битно обележен овом врстом певања. До извесне мере, овоме је сродан поступак и у књизи *Грчка свеска*, али је остварено другачијим средствима, кроз згуснутији израз, кроз језгровит исказ помоћу којег песник доспева до згрушене истине бића. Песме кратког даха се разливају по хартији као талас за таласом по обали.

Пена је чар за очи, стих лек за душу, жудну саморазумевања.

Пена: кључни мотив ове књиге стихова.

Егејско, Јонско, Јадранско море – то је исто толико, рекох, културних међаша, историјских споменика. Само у додиру са Грчком, и не рачунајући родоначелни Цариград, ту су, на Егеју: Солун, Света Гора, Метеори, на Пелопонезу и Јонском мору Мистра, Плава гробница. Грци су остављали трагове свог умећа по задужбинама Немањића, српски мајстори по црквама Хеладе. Наше су везе са Грчким светом и културом, животом Грка, дубоке. Занимљиво је када се то прати из перспективе једнократних, туристичких обилазака. У таквом сплету околности песник истовремено постаје повлашћени посматрач поступања припадника – условно речено – средњег слоја својих сународника, као и записник кристализација властитих реаговања на те додире.

Књига је подељена у две целине. Обе отварају песме дугог даха и у оба делују као програмске песме. У првој целини песник разматра однос традиције и савремености, посебно са нагласком на сујеверју као најочигледнијем испољавању „религиозних“ осећања савременика, у потрази за „коренима православлa“. Ту одуховљења, јасно, нема, нити је хришћанска фор-

ма којом је заоденут сујеверни приспут сакралном различит од древног паганизма. Кроз људски дух и душу као да нису остављали трага учења Платона и Хераклита, Лукреција или Христа. И даље је основни порив, рудиментарни покретач воље егоизам и страх. Страх од непознатог. Трагикомичност људских поступака најјасније долази до изражаја управо у додиру са класичним наслеђем, особито кроз вид туристичког додира са истим. О том утилитарном схватању религије, о глупости и малограђанству, о малодушности, грамзивости, ево неколико стихова из блиставе увертире „Животне мреже“:

*Причам док они једу своје оскудне сендвиче
И овде се види да носе своју муку
И незаинтересовано зуре кроз прозор или
Гледају Богове у камену у шта не верују
Али верују у исцелитељску моћ воде са
Извора Св. Петке у Темпима
Како само узимају воду
Да могу цео извор би понели*

Сродна тој, формално и тематски, је и песма о радњи икона, која се чита и као врстан опис трговине индулгенцијама, као мали, сатирички медаљон где на крају, посматрајући тај свет туриста и бигота, Богородица, уз фин иронијски отклон, пита малог Христа: *Шта ће с тобом бити дете моје?* Као да се пита, куд те родих међу такве.

Једнако важна песма је она која пева о тоталитарној владавини. Постоје насlage искустава од којих човек ни на пешчаном жалу не успева да се ослободи. У том смислу, свако певање о Медитерану нужно представља и певање о појединцу који се сукоби, слично Сократу, матичној заједници. Човек, као друштвено биће; друштво, као човечији основни миље, ту су да би стварали контраст са најузвишенијим поривима душе појединца:

*НЕМА их
Ни у униформама их нема
Ови око тебе то никако
Не могу да буду
Спокојан си јер
Више те не мотре
Не прислушкују*

Не отварају твоје мисли

*Ослободио си се
Ходаш
Гледаш
Дишеш
О томе у мислима
Песму већ пишеш*

*И не слутити да те одасвуд виде
Да те из свега чују
Да у твојем спокојству
У твојим мислима
Заверу одавно кују*

Ослобађање од спољне принуде је као скидање велова мантри на којима почива свет – људски. То тешко иде. Опседнутост контролом центара моћи опседа појединца чак и када се предаје игри плиме и осеке. Човек, друштво, још су присутни у песми у којој купач, док лешкари на песку, не успева да их се ослободи, јер они по њему роваре, они га држе, још не успева да им се отме. Ово су снажни, сугестивни стихови, неумољиви као коб пораза који виси над вазда неизграђеним, неослобођеним друштвима.

Преостаје певање: отпор притиску, потрага за најподеснијим ритмом. Тај ритам биће ритам удара таласа о талас, ритам разбијања таласа о спруд, о обалу. Биће слика последњег ударца и претварања вала у пену, пене у слику:

*ДА напишем песму
Налик на овај талас
Што обалу дотиче и
На језику мора оставља
Поруку*

Мото за обе збирке је преузет из Сијорана, јер певати о мору или о смрти, исто је. Смрт је, али и препород. Препород, попут „Срца које цвета“, нови живот, нови облик који се рађа из туђе смрти. Ова песма чини једно са певањем о пени, о рашавању, гашењу таласа. Јасна је мисао, песникова: у природи, у култури се ништа не губи. И богови Олимпа још нам говоре,

али их закрива блештавило и сјај небеса. Плавет је посвемашња. Од толике светлости би могло и да се обневиди, ради ње се до мора и долази. Доспети дотле. И гледати.

Неминовно, у сусрету са морем долази и до Бодлерског позива на путовање. Тај зов даљина је обрађен у песми индикативног наслова „Мисао песме“. Место где се додирују море и небо ствара тај немир коме се и песник одазива:

Том зову у ранијим временима одазвали су се изабраници и свет је откривен.

Шта ја треба тамо, иза, да нађем?

Одакле овај немир и жеља да пођем иза линије хоризонта.

И први песник Препорода, Европе која се рашива да би опточила свет цели, песник *Лузијада*, Камуињш, томе се одазвао. Штавише, из бродолома успева да спасе само то, тај рукопис, чувени еп у коме далеком свету открива земљу, континент порекла, и где се нашло и место, и за нас, Словене балкана, еп у коме је глава Европе Шпанско полуострво а круна, на њеној глави, Португал. Само песник уме тако да пева о рођеној груди да то заволи свако, био његов сународник, или не. Црњански те стихове 1941. чита у оригиналу.

Одазвати се том немиру:

Устајем и полазим. Али вода ме не држи, још за пут нисам спреман.

Сада знам, мотрићу ту линију све док ме пучина не прихвати да ходаћи по води ка том зову кренем.

О томе мисао ове песме. Чека иза линије хоризонта. Непозната, она коју овим записом мотрим.

Она, која чека, неименована, иза линије хоризонта, иста је као лепота рашивања таласа у пену, пене у заборав. Ово је поезија преображења. Тодоровић је одабрао обалу, море, као оквир, рам, за певање о смрти.

Ове су песме настале посматрањем. Рекох, сродан је поступак ранијем певању Тодоровића, врсног песника и тумача природе. И овде, као и другде, песник се враћа битним призорима. Из године у годину, из годишта у годиште – постоји и поређење година људског живота са таласима – како би, до конца, доспео до кристализације искуства посматрања и стапања, у чињење једног са виђеним:

*КАО овај талас
Што расу се на хриди
Тако и мој живот
У стихове*

Последње рашивање, ишчезавање представља и врхунац лепоте, врхунац утехе:

*И талас на обали
Нађе мир
у светлуцавим капима
Утеха је у лепоти*

Исидора је, по стварању ФНРЈ, у својој преписци, далеко од очију јавности, завапила над уништењем српске културе. Сматрала је, вођена својом непогрешивом интуицијом и знањем, генијем хватања веза и праваца, да је Србија, сведена, од стране комуниста, на брда и реке, уништена. Поезија песника попут Миодрага Павловића, Ивана В. Лалића, Милана Милишића, књига Мирослава Тодоровића нам, срећом, казују друго: човек и море, човек и његов излазак на море, пред море, то је дубље, здравије, исконскије од сваке политике. И писац ових редова се спустио на Средоземље (избор Ривијере уместо Јадрана, Дубровника, Боке, вероватно говори у прилог дубљим увидима Исидоре Секулић о тој спутаности, али и о неутуђивости тог додира са морем и потреби да се оно оствари: сведочи да је културна основа нашег односа са хеленским наслеђем дубља и далекосежнија од ма чијих, ма каквих, граница).

Утеха је у лепоти.

Стихови су снажни, поређења смела и неочекивана:

*ОНАЈ талас
Скамењен на обали
Мотри море
Слуша Божове
Које ја од
Блештавила не видим*

То је нешто пенушаво, дражесно, нешто лако а јасно, непо-
рециво: нешто као хеленска мисао:

*Домогли се обале
У пену расули
И још стижу
У пени спас траже
Таласи
За певање, за стих: исто то, још сажетије:
ДОМОГАО се обале
У пену распришио*

Пена: лепота рашивања. Уколико је тачно да су срушене Буде у Бамјану, на пољу пластике и фигурације, израз додира грчке старине са будизмом, уколико је истина да први записи и анализе тог учења потичу од грчких колониста, или њихових наследника, будиста у Бамјану, такође би тачно било рећи да је Тодоровић, кроз свој згуснути облик, довео у везу Јапан са Грчком, зен са епиграмом.

Допусти, док склапаш збирку, да ова шуморна, чиста лирика те и даље ваја, опија:

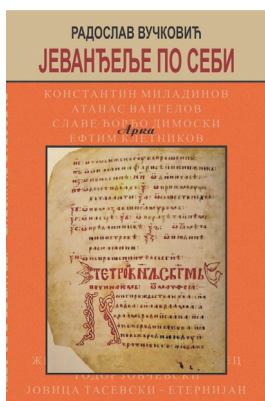
*СЕДИМ На обали
Дочекујем таласе
У стихове их претварам*

У Ници, 11. марта 2016.

Мирко Иконић

ПРЕВОДИ ИЗ МАКЕДОНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

(Радослав Вучковић: ЈЕВАНЂЕЉЕ ПО СЕБИ, ИП Арка, Смедерево 2015)

Последњих година ретки су преводи из књижевности словенских народа, нарочито Македонаца и Словенаца, који су до деведесетих година прошлог века били у саставу заједничке нам државе Југославије. Данашњи читаоци, поготову они млађи, нису обавештени о савременој македонској и словеначкој књижевности, чак ни на нашим катедрама где се студира књижевност. Зато сваки превод који се повремено појави у књижевној периодици из ових књижевности бива дочекан са

појачаном пажњом.

Управо тако је дочекана књига прпева и превода са македонског *Јеванђеље по себи*, Радослава Вучковића, професора српске књижевности и језика, песника, приповедача и уредника књижевног часописа „Бдење“ и истоимене едиције која излази у Сврљигу, где аутор живи и ствара. Књига је објављена у ИП Арка у Смедереву, а њени уредници су песник Ристо Василевски и Љиљана Стејић.

Срећна околност у овом послу је што Вучковић одлично познаје македонски језик и прилике у савременој македонској књижевности (завршио је студије књижевности на филолошком факултету у Скопљу), а већ неколико деценија повремено објављује препеве поезије и преводе прозе и књижевне критике са македонског у часописима: „Повеља“, „Градина“, „Бдење“, „Кораци“, „Слава“ и „Прича“. Сада су ти преводи сакупљени у књигу која попуњава велику празнину, која је настала после распада Југославије и осамостаљења државе Македоније.

Македонска књижевност је једна од најмлађих југословенских књижевности која је своју праву афирмацију стекла делима Блажа Конеског, Славка Јаневског, Радована Павловског, Аца Шопова, Живка Чинга и других, чије су књиге објављене у

деценијама после Другог светског рата, представљале право откровење, не само у југословенским него и у европским, па и светским оквирима. Њеној пуној афирмацији допринео је преводилачки рад и издавачка делатност, нарочито у Београду и Загребу.

Радослав Вучковић је свој преводилачки рад усмерио на млађе, савремене македонске књижевне ствараоце, који су се јављали последњих деценија 20. века, па је њихово дело још незаокружено и, углавном, недовољно познато, нарочито изван македонског језичког круга. То су најчешће високообразовани ствараоци, који су студирали македонску, општу или компаративну књижевност, који су данас поред књижевног стварања и главни актери македонске културне и медијске сцене. А то значи да је то, углавном, интелектуална елита која је упућена у стваралачке токове савремене светске књижевности у којој и они настоје да пронађу своје место.

У овом избору су заступљени песници Константин Миладинов, Ефтим Клетников, Славе Ђорђо Димоски, Лидија Димовска, Никола Мациров, Аполон Гилевски, Игор Исаковски, Саша Гигов Гиш, Ивица Антески, Јовица Тасевски – Етернијан, Александар Кирковски, Наташа Бунтеска, Емил Колешковски и Анета Велкоска. И сви они, изузев Константина Миладинова, спадају у књижевност која је настајала после Другог светског рата, условно речено у савремену књижевност, а већина је и данас стваралачки активна. Њихова поезија је модерна и по форми и по изразу, а с обзиром да већина песника има и књижевно образовање, она се мотивски добро уклапа у савремене токове светске књижевности. А како је и преводилац професор српске књижевности и језика и афирмисани песник, онда би се пре могло говорити о препевима, где је најчешће поштована версификација оригинала, као и друге метричке одлике. А како су српски и македонски језик из исте језичке породице, онда је готово спонтано ухваћена мелодија и интонација оригинала, што овим препевима даје драж уверљивости и оригиналности. Ово се нарочито односи на препеве песама Лидије Димовске (по чијој је једној песми и насловљена књига), као и песме Ефтима Клетникова, Аполона Гилевског и Александра Кирковског. У њиховим песмама је уочено сагласје звучања и значења, па су препеви не само верни оригиналу, већ зраче и ону неодољиву магију ритма који савршено употпуњује знак и значење. У сваком случају македонски песници заступљени у овом избору,

могу бити задовољни квалитетом трансформације њихових песама на српски језик.

Уз песничке препеве у књизи су и преводи прозних ствараца, углавном приповедача: Зорана Ковачевског, Анете Велковске и Живка Кареског Горноселеца, затим есеји Венка Андоновског, Ане Пејчинове, Гордане Стојковске и Тодора Јовчевског, и на крају драма „Неодређене личне заменице“ Атанаса Вангелова. Овде је уочљиво да су преводи рађени у различитим приликама и разним поводима па стога немају ону антологијску целовитост као поезија. Можда је то и због тога што савремена македонска књижевност има знатно развијенију и вреднију поезију него прозу. Али, с обзиром да је реч о млађим и неафирмисаним прозним ствараоцима, њихово представљање у овом избору употпуњује представу о савременој македонској књижевности.

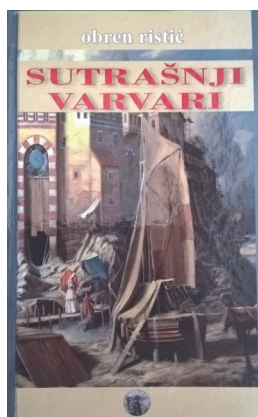
Тако је Радослав Вучковић књигом препева и превода са македонског језика *Јеванђеље по себи* употпунио свој стваралачки ангажман који чини десетак књига песама и обиман уреднички и издавачки посао који је таквог значаја да мало место Сврљиг, где аутор живи и ради, представља препознатљиву тачку на књижевној мапи Србије.

Књига је уз кратак информативни предговор књижевнице Милице Миленковић снабдевена белешкама о ауторима, као и библиографијом објављених препева и превода. На крају је додата биографија преводиоца и списак његових до сада објављених књига, на основу чега се намеће закључак да је реч о озбиљном ствараоцу и културном делатнику на успостављању покиданих веза на ширем простору Балкана, где живе словенски народи. Свакако да ће ова књига послужити као подстицај и пример оним ретким поједицима који се баве књижевним превођењем, да следе пут који је успешно трасирао песник и преводилац Радослав Вучковић.

Гордана Влаховић

ЗАТОЧЕНИК У ПЕСМИ

(Обрен Ристић: СУТРАШЊИ ВАРВАРИ, *Босанска ријеч*, Тузла 2015)

Обрен Ристић, песник, оснивач и уредник књижевног часописа „Исток“ овај пут јавља се књигом старих и нових изабраних песама именом *Сутрашњи варвари*. Песме су сабране у три песничка циклуса: *Ливење песме*, *Венац Творцу*, *Сутрашњи варвари*.

Наслов првог циклуса *Ливење песме* асоцијативно се везује за поезију Радета Томића чије је *Ливење звона* поседује медитативну дубину, понирање у праискон али и прелет у свемирске неомеђености. Ристић посвећује песму Томићу, а у *Венцу Творцу* пети сонет представља омаж песнику који је напустио овоземаљско мучно тумарање. У *Ливењу песме*, стваралачки импулс „ливења звука“ код Томића Обрен Ристић поистовећује малтене са ливењем црквеног звона, дарованог посвећенима.

Први циклус разнородни је скуп мотива. Преплет опонентних појмова. Лирски субјект заокупљен је збивањем савремености али и збивањима неких појава у различна времена, историјски гледано, тако да се смењују синхроно и дијахроно. Нису му стране ни свете радње, црквени обреди, јер све што бива Божје је дело, уз све контрастне слике, зато „све што има лице има и другу страну“ (*Господ је велики поета*).

Присутно је враћање у архетипско, у старину источне Србије. У трагику историјских збивања која утичу на личне судбине; муке прадедовске не ослобађамо се лако, већ се она носи на плећима. Опоруке су уткане у предање а усуд унука уписан је у давну књигу прадедовску (вечито грађење и рушење саграђеног).

Завичајно топонимско одређење печат је незаобилазности: ћудљиве зиме, Крајина уз два Тимока, Стара планина са орловим гнездима, завијање курјака на Тресибаби, вашарске врте-

шке о Св. Илији на путу за Сврљиг. Завичај сликама свеколиким, тужним, опорим и радосним обележи, макар само као какав привид заклона, можда. Једна асоцијација: Живорад Стојковић говорећи о Црњанском записује: „Завичај је не толико идеал колико једна идеја о негде, негде бар, сачуваном добру овога света и делује као каква добровољна, свесна утеха, као замишљено уточиште. И једина светлост на поднебљу песничког света.“ Једна је то од могућности завичајног призива. Обрен Ристић завичајном одређењу придодаје ноћ која дуго траје. А кад се свакодневљу окрене, његов исказ полази од духовитог до ироничног, критички интонираног у односу на локалне власти, дволичност и трећеразредну лажну приврженост владајућој идеји. Слика прозаична, не и једносмерна, но слојевита, дијакхрона, уз наслов као узет из дневних новина (чиме појачава иронију): *Прослава дана општине, Конституисање нове општинске власти*.

Песник је сапатник у народној несрећи узнемирујућег, застрашујућег пролећа 1999. Несрећа је таквих размера да васкрсле Јесењинове речи „Пси лају да се полуди“ бивају применљиве у пуној мери. Аутор иначе воли асоцијације на велике руске класике: Толстоја, Јесењина, Пушкина, Достојевског. Ускликује намах: – Ах, руски писци – највећи на свету! Песма *На слици Драгослава Живковића* насловом присећа на сликара чији ће цртежи бити преплетени са стиховима ранијих издања Ристићевог *Венца Творцу*.

Мотивска разноликост првог циклуса доноси и песму *Само за празнике* обојену благим хумором који у читаоцу више изазива тугу него злуради подсмех. О старцима је реч, о животној мудрости али и о преживелим реликвијама, које су од значаја само у њиховим успоменама,

Други део књиге обухвата *Венац Творцу*, штампан као посебно издање (2009), и то дело донело је аутору награду „Милан Ракић“. О књизи је писано у „Савременику“, но подсећања ради, неколико реченица опет. Ристић проширује рефлексивну и духовну раван из претходних двеју књига песама (*Узнемирани су свети ратници*, 2006; *Господ је велики поета*, 2009). Полазећи од магијске улоге круга, те и венца, песник користи захтевну форму за постизање јединствене слојевитости путем метафоричко асоцијативног исказа. Творац је по Ристићу мера свију ствари, и велик је у делима. Библијске теме се продубљују али се не заборавља ни магијски слој. При томе се незаобилазним

топонимима источне Србије ближе одређују завичајни призори и слике.

Лепа кћи Ареса и Афродите, Хармонија, својим дахом дозвала је склад и у несклад света и бивања унела у песнички исказ сонетног венца ред а одагнала могућу дисхармонију.

Трећи део књиге именом из наслова *Сутрашњи варвари* садржи једанаест сонета. Аутор се враћа својој омиљеној, ни мало лакој форми, за песнике увек изазовној. Обрен Ристић је занатски вешто и артистички прихватљиво негује.

Пада у очи погодбени везник *ако* који казује могућност али не и извесност, жељу али не и остваривост. Запитаност али не и изричитост одговора. Песнику је дато да сни и снује. Овај пут

несвакидашње насеобине на сунчевом блеску

уз тврдњу да

вечност припада светлости.

Тај „заточеник у песни“ посвећује своје сонете Зорану Радмиловићу, Слободану Стојадиновићу, Бранку Миљковићу, не престајући да преплиће клупко античке Агоре, митских предачких коњаника, хајдучке пркосне гласе са ововременим крајинским горама у којима *једино песни тесно није*; уз трагање за сличношћу за гласом ил' стасом *принца таме* Бранка Миљковића.

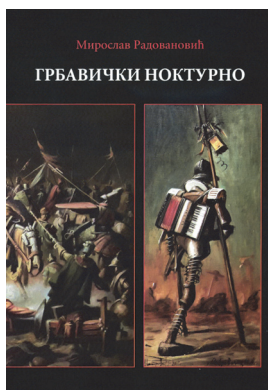
Каткад аутор се окаже лирском нарацијом, чак реторичким праћењем тока мисли, да би наглим обртом у наредној строфи читалац био затечен тиме што би зазвонила мелодија неочекиваног. Прецизно клесани исказ мисао претаче из строфе у строфу заобилазећи интерпункцијско обележавање.

Обрен Ристић сонетима наставља творачку доследност, потврђујући сопствени стих *да је једини живот који сам имао онај у стиховима*. Не рече ли Бела Хамваш у Карневалу да *свет поезије почиње речима и окончава се речима... Не глас, него реч, не лице, него реч. Увек реч.*

Љубомир Ћорић

ПРИЧЕ О ПОГИБЕЉИ У БОСНИ

(Мирослав Радовановић: ГРБАВИЧКИ НОКТУРНО, *Независне новине*, Бањалука 2015)

Мирослав Радовановић рођен је у Горажду (1957); завршио књижевност на Филозофском факултету у Сарајеву (1980); магистрирао темом *Антрополошко виђење јунака романа „Омер паша Латас“ Иве Андрића* (1985). Од тада пише књижевну критику, есеје, прозу и објављује у часописима *Израз*, *Живот*, *Савременик*, *Књижевност*, *Нова зора*, *Траг*, *Бдење*... Објавио књиге: *Студије и есеји из модерне српске књижевности* (1994), *Српске приче* (2003) и *Приповедачки свет Данила Киша* (2009). Један је од најприсутнијих критичара на српској књижевној сцени.

Насловима пробуђене асоцијације на генотип критичког и стваралачког приступа *Мирослава Радовановића* књижевности указује на мултипликовани интерес да се повежу два лична сензибилитета: жудња за књижевно-критичком оценом уметничког и друштвеног значаја поезије и прозе, и за исказом сопственог уметничког дара у домену приповедачке врсте.

Књижевно-критички приступ поезији и прози Радовановићу се наметнуо као одзив професији и трагалачком духу, а стваралачка експозиција као потреба излагања духа светлостима причања и самопотврђивања у стварима творења нових форми. При том би потребу уметничког самопотврђивања, превасходно, требало разумети као предочавање става писца према рату у бившој југословенској Републици Босни и Херцеговини.

Приповедачева уметничка експозиција свакако се односи и на испуњење универзалних задатака књижевности, али му је много битнији приказ међунационалног ратног сукоба између Срба, Муслимана и Хрвата, и учешће империјалних сила у грађанском, односно, верском рату (1992–1995).

Наметнут природом књижевности (уметничком и друштвеном), изабрани задатак ставио је писца на многа искушења: увео га у могућност вишеструког сагрешења. Међутим, дариван приповедачком изузетношћу, успео је да превлада замке и домаши приказ тектонске босанске драме какав у послератном добу није домашио ниједан други српски (осим В. Кеџмановић романом „Топ је био врео“), муслимански, нити хрватски приповедач. Доказао је да се и без временске дистанце, чак, и дневничким приступом догађајима, може творити релевантна, па и натпросечно вредна уметничка прича.

Мирослав Радовановић располаже изузетним перцептивним механизмом. Осим што изоштрено запажа битне детаље догађаја, функционални изглед екстеријера и ентеријера, има и необично изграђен осећај за селекцију типичног, исказно снажног говорног или акционог геста, по коме читалац може рецептивно, без већег напора, да појми предочену садржину описа атмосфере, монолошких и дијалошких позиција, психолошких пасажа, социјалних и социолошких дигресија, местимичних филозофских расправа, личних и колективних драма у хаосу верског рата, који тешко погађа свестране („Дубоко ме погађа ова братоубилачка погибел“ – каже лик у причи „Ратна разгледница“). То су најважнији слојеви приповедања у књизи *Грбавички ноктурно* (2015), којима писац суверено влада и колажира их као подршку завршном поентирању идеја прича.

У првој књизи *Српске приче* (2003) нема толико слојева приповедања, али су, зато, заступљени слојеви усмерени тако да верно, скоро натурално, прикажу ратни караказан у његовом фуриозном, морбидном активизму, активизму који не односи само животе, него убија сваку толеранцију, рађа мржњу и злочин. Радовановићеви ликови су свесни погубности засејане мржње, али, у надирању оружја и смрти, не могу да се одупру – препуштају се инерцији ратног хаоса.

Сви ликови су свесни да се међусобно истребљују комшије, суседи и браћа, да су у њиховом скоро јединственом простору, уместо ратних циљева, природнији разумевање и толеранција, па и поред тога вихор рата их гура у бездан где пржи тешко угасиви барутни пламен и кама. Чак и свесни да рат нису хтели они, већ империјалне силе, опет се међусобно гурају у историјску погибел. Замајац је превише тежак да би га они зауставили. Могу да га зауставе само САД и НАТО-пакт, али не док не остваре своје интересе. Чак и активно учествују на муслиманској страни: ангажованим људством, наоружавањем и бом-

бардовањем. Чине тако над Србима неразумне злочине и геноцид. Све то има тешке последице и по друга два народа. У односу на српски, муслимански и хрватски народ, приповедач изједначава њихове и Хитлерове циљеве.

Радовановићеве *Српске приче*, као приповедачки сажетак грађанског и верског рата у Босни, потенцирају ту идеју, сугеришу закључак о кључној кривици империјалних сила за све што се догодило. Све појединачне и колективне драме народа су последица њихове воље и дејства.

Књигу *Грбавички ноктурно* чини десет међусобно прожимајућих прича, иако су писане као независне целине, као издвојене слике ратног хаоса. Све их одликује иста ратна тема и примењени приповедачки поступак, а разликују идеолошки предзнаци и појединачне судбине из галерије приказаних ликова.

Рат у Босни је оквалификован овим сказом као „верски“. О њему и последицама сведочи учесник – приповедач који се јавља у свим причама. Двадесетак година касније он се враћа својим белешкама и схвата да рат, осим учесницима, другима не значи ништа.

Кад је, најзад, све преломио кроз свест, почела је његова драма сећања. Она отвара у души поново велику рану. Главни јунак жали за сваким изгубљеним животом, или га, макар, образлаже, као, нпр. „оверену смрт“ америчког инструктора Герхарда Смита (у причи „Америчка агресија“) погрешним опредељивањем за муслиманску страну.

Главни јунак евоцира сећања и на основу посета местима ратних дејстава, Грбавици, Врацама, Трескавици, Касиндолу, Требевићу, Илици, Сарајеву, где и после две деценије уочава фрапирајуће последице, нарочито у душама људи. У таквом контексту описује и предратно подвижништво српских комуниста Брозу, о чему слуша од непосредног актера подвижништва професора Милоша („Човек под маском“). Том параболом означава и Броза кривцем за међунационални верски рат.

Да сваки рат, па и верски, брзо губи смисао потврђују бројни приповедачки исписи. Док рат траје, учесници налазе неки смисао, а кад се заврши, о њему најчешће причају они који нису учествовали: „правдају, оптужују, убирају политичке поене, гнусно лажу и фалсификују, празно и отужно мудрују“. Сличне је природе и овај директни исказ: „Много тога битног, безброј ратних минута и сати ће заувек ишчезнути, кључни и судбоносни покрети, битке, безразложне смрти, а у свести учесника

остаће неки мартовски дан засут кишом и суснежицом на планини, калдрмисано двориште са чесмом и изгорелом кућом (...), човек окачен о тарабу, несносан смрад, ројеви мува, одсечена људска глава набодена на шиљке металне ограде, спаљене српске цркве(...).

Андрићев и Кишов „ћак“, Радовановић, одмотава клупко сећања, размрсује болни чвор душе и ума, који се пита чему ратна пошаст кад је човековој природи иманентнији божји мир, љубав и међуверска толеранција.

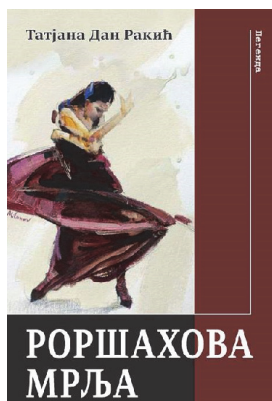
У овом приповедном казивању посебно место је добио лик жене. Приповедач га изводи на ратну сцену као биће пониште-ног идентитета, које не пита за смисао љубави, већ се подаје „на брзину због близине смрти“ и урођеног нагона одржања. Све женеу причама су оличење еротског принципа, а само једна (безимена, у маскирној униформи!) оличење снаге и постојаности. Занимљиво је да Радовановић с највише језичке тананости описује мушку опсесију женом и еротске сцене.

Друга књига прича Мирослава Радовановића обезбедила је место међу највреднијим приповедачким остварењима посвећеним судбинским ратним догађајима у верски подељеној и завађеној Босни. Било би од велике важности ако би доживела превод на европске језике: енглески, руски, немачки и француски.

Пеко Лаличић

АСОЦИЈАТИВНА МОЋ У ФУНКЦИЈИ ОСТВАРЕЊА ЦИЉА

(Татјана Дан Ракић: РОРШАХОВА МРЉА, *Легенда*, Чачак 2015)

Живећи као неко кога интригира свакодневица и ко писање доживљава као дубоко смислен процес, Татјана Дан Ракић свесна оне Бекетове: „Ми смо на земљи, и нема лека за то“, упуштајући се у анализирање мрака који и у овом времену хара светом, као да је хтела да покаже да, како она зна да каже, „пише оловком заоштреном на оба краја да и онај други крај пронађе свој бели лист и остави траг“, првом констатацијом овако започе свој роман првенац „Рорша-

хова мрља“: *У соби је мрачно. Календар на зиду личи на празан рам за слику. У ту празнину би ваљало нешто записати.*

И свесна чињенице да је људско биће стваралачко и да тежи да попуни празнине, она упловљава у временске дубине: најпре испуштајући мрак, а потом као у оној старој причи, уносећи светлост у кофи и прављењем прозора кроз који ће пусти-ти светлост да уђе. И очито убеђена да у српској књижевности није написан роман који се бави феноменом перформанса као посебног вида уметничког исказа, коме је основни циљ да испровоцира и подстакне људска бића на размишљања, и у намери да буде другачија како тематиком, тако и композицијом, ова ауторка веома смислено користи свој приповедачки дар. А јака асоцијативна моћ и свест да везивање представа о једној ствари код људи изазива асоцијацију на неку другу, определиле су је да по узору на швајцарца Хермана Роршаха који је испитивао дубинске слојеве личности користећи десет картица на којима су мрље од мастила, води читаоца у девет провокативних прича од којих је свака испричана за себе, остављајући десету за читаоца. Радећи то веома спонтано и вероватно надахнута перформансима Каталин Ладик, Марине Абрамовић,

Бранка Андрића, па и слем перформансима Миње Богавац, успева да с лакоћом и на импресиван начин дијагностикује и дочара људске реакције и читаоцу предочи њихово психичко и емотивно стање, као и да умешно опажа и одваја делове од целине, да изналази сопствени склад, као и оно најдубље у човеку нашег времена. Зато и смешта радњу у њему, повезује га са давном прошлошћу и тако одгонета и вечите тајне света. И не само то, она како рече Ранко Павловић, рецензент ове књиге: „И сама склона трагању за новим формама уметничког обликовања света, литерарно вајајући и пред читаоцем оживљавајући уметницу која на волшебан начин сама прелази у своје дело, не преза ни од тога да се, такође на посебан, рекли бисмо флуидан начин, промеће у јунакињу свог романа, па и у дело које ствара.“

Заинтригираност ауторке једномесечним перформансом девојке која данима стаји на тргу у Приједору и својим ћутањем громогласно изражава бунт према свему што није по мери људског и хуманог и тако се супротставља поимању колективног бића и апелује на индивидуалну и колективну свест, резултирала је потребом да радњу смести у овом времену и у конкретан и примерен амбијент. Отуда и Статистички Град и Девојка са Ставом као уметница и главни лик романа. Отуда и потреба да други битан лик или хиљаду других ликова чини маса људи, односно друштвено биће.

Зато и потреба да свако од њих износи своја запажања, расправља о њој као атракцији и том необичном и невиђеном чину. И сви они говоре своју истину. Свако од њих види Девојку на свој начин, свако попут Роршахових мрља замишља да Девојка чини то што чини управо из оних разлога који су њима блиски. Неко у томе види уметност, неко сиромаштво, недостатак посла, понеко своје баналне истине или сексуалне пориве, тако да се у самом граду, који има обележја стварног и препознатљивог, али и на друштвеним мрежама, шире најгрубљи и најзанимљивији коментари грађана, чиме се и читалац као део друштвеног бића уводи у причу и на неки начин бива наратор. Ово зато јер Девојка са Ставом не само што је главни лик, него је и загонетка и својеврсна Роршахова мрља коју сви покушавају да анализирају, протумаче и објасне. Да одгонетну њену намеру, чиме неосетно откривају сопствену личност, своје врлине и мане, жеље и хтења.

Укрштајући временске равни и користећи прошлост само онолико колико јој је било потребно да поткрепи суштину

савременог тренутка и догађања у њему, ауторка је веома пластично осликала садашњост и ововременог човека. Оног који верује да има моћ да утиче на друштвене токове иако је, у ствари, обичан, беспомоћни смртник и део радознале масе оптерећене безразложним страховима.

Не случајно, ауторки је систематски пад вредности у времену у којем живимо послужио као мотив и усмерење у поменута одгонетања која је започела питањима истине и времена, као вечитим факторима. И то не било које истине, већ оне у нама и другима и оних истина које лебде у ваздуху; и времена које често видимо или као носталгију или као опомену. Стога је и укрстила временске равни, прошлост, садашњост и будућност и зналачки померила границе између реалног и оностраног. И све то у тишини. Јер, стварање и почиње у тишини. Јер су сваки плод и сваки крај тишина. Јер је тишина и природна средина. Зато и има форму и хармонију. Зато тишином и чујемо и оно дивље у себи. Зато она понекад и пусти крик. Зато и јесте као полазиште изабрала Зид истине, „јер је Статистички Град место у коме нема лажи, јер свако говори своју истину јер се лакше памти“. Зато су се читави људски животи уплели у девет картица, а како читалац има само један живот, ауторка која је ово дело посветила својој русокосој мајци је за њега, али и за себе, оставила десету картицу. Зато је говорећи о уметности, дугим косама, чиопама, птицама које све раде у лету и материнству, у доброј мери и себе оголела.

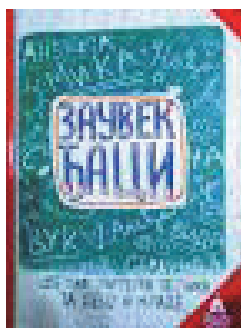
Очито инспирисана кратким причама Данила Хармса и, како рекосмо, да Статистички град може бити било где на свету, она је не случајно на почетку и на крају књиге уткала ликове госпође Хобс и господина Смита, јер и они имају своје мале животе и своје истине.

Овим делом се Татјана Дан Ракић потврђује и као добра стилисткиња и изврстан психолог, те јој је, базирајући радњу на фантастици, пошло за руком да у ово узбудљиво штиво вешто утка елементе фолклора, митологије и културне традиције свога народа, али и да се у благој мери на сатиричан, али и есејистички начин осврне на друштвене феномене, што би све заједно требало да изазове интерес читалаца и књижевне критике, јер се очито ради о оригиналном делу које представља извесну новину у савременој српској прози.

Милосав Ј. Петровић

ЦВЕТНИК УЧИТЕЉА ПЕСНИКА ЗА ДЕЦУ

(ЗАУВЕК ЂАЦИ, ЦВЕТНИК УЧИТЕЉА ПЕСНИКА ЗА ДЕЦУ, приредио Власта Н. Ценић, *Културно-просветно друштво „Троречје“*, Кочани 2016)

У васпитно-образовном процесу изграђивања и формирања дететове личности, поред осталог, поезији припада значајно место. Посебно када се ради о тзв. поезији за децу, насталој из пера њихових васпитача и учитеља, који најбоље осећају духовне потребе и нежне дамаре дечје психе на почетном ступњу њиховог образовања, одрастања и постепеног сазревања.

Свестан оваквих ставова и компетенних мишљења стручњака, један изузетан стваралац за децу и младе, а уз то и креативан професор српског језика и књижевности – Власта Н. Ценић, годинама је радио на прикупљању и тематском уобличавању својеврсне поетске антологије учитеља песника за децу и младе, која носи симболичан назив *Заувек ђаци*. Тако се родила богата цветна збирка од 360 песама 193 аутора (васпитача, учитеља и наставника) са српског језичког простора, која ће много значити у процесу развијања креативности код деце и младих, али и самим ауторима у њиховом даљем литерарном и педагошком стваралаштву.

Приређивач је свесно избегао да овај поетски зборник назове грчким изразом „антологија“, употребивши много прикладнију српску реч „цветник“. У њему је доиста сакупљено литерарно цвеће учитеља песника за децу, који су радили или раде у нашим школама и библиотекама, истрајавајући на просвећивању младих и неговању њихових креативних способности. Поред осталог, и то је оплеменило ово приређивачко дело уваженог колеге Власте Н. Ценића, који је годинама радио на организацији Сусрета просветних радника књижевних стваралаца за децу, са целог простора Републике и шире.

Имајући у виду да је поезија попут воћке, која садржи све сокове плодова из целог воћњака, али и меда који мами и опија својим сладом, у цветник учитеља песника за децу *Заувек ђаци*,

уврштено је онолико песама колико једна календарска година има дана. Та симболика показује креативну меру приређивача, који је веран свом завичају (Дољевцу) и њеним образовним и културним институцијама (Основна школа „Вук Караџић“, Културно-просветна заједница општине, Народна библиотека Дољевац и Културно-просветно друштво „Троречје“ из Кочана). Заједно са Креативним центром из Београда, који је илустровао, графички дизајнирао и помогао издавање цветника, јер он и своју продукцију темељи на подстицању и путевима развоја креативности код младих и њихових учитеља и васпитача, цветник је издало КПД „Троречје“ из моравског Кочана.

Знајући да је добра песма за децу племените песничке грађе, развијеног језика, богатог речника, неочекиваних призора и слика и изненађујућих спојева, како је говорио наш Душан Радовић, приређивач је настојао да изабере квалитетне песме које одговарају децем узрасту и њиховом сензибилитету. Зато је свих 360 песама бројних аутора тематски разврстао у седам целина: *Има једна дивна кућа* (песме о школи), *Породична одликовања* (песме о породици), *Славуји у кући* (песме о детињству), *Немушти језик* (песме о животињама), *Добро јутро, Сунце* (песме о природи), *Срџосрети и срџобрани* (песме о љубави) и *Осмех за сваку главу* (шалјиве песме). Ово издавачко и приређивачко дело представља својеврсну раскрсницу на којој се утискују најважнији кораци свих наших певања, маштања, лутања, љубави, врлина, мана и пошалица.

Познато нам је да просветни радници који стварају за децу и младе поседују нешто више умешности у вајање дечје душе, свесни да таквим чином трасирају пут одрастања младе личности, давањем наде да, кићењем тог пута стихом и маштом, певање чини човека бољим и племенитијим. Радознали ум детета се танано развија у породици, школи и ширем друштвеном окружењу, а превасходни је задатак учитеља и васпитача да на томе раде кроз проверене педагошке путеве и литерарно стваралаштво, где су учење и игра две стране једне исте медаље. Зато се придружујемо мишљењу Уроша Петровића, познатог писца за децу чије се књиге радо читају, који шаље општу поруку: „Уважавајте и подржавајте васпитаче и учитеље у њиховом стваралачком немиру, јер они утиру важне стазе креативног развоја својих ученика.“

Важно је, дакле, да се одабраним песмама, какве се налазе у овом цветнику, развија култура читања код деце, као и љубав према књизи од најмлађих дана, а то је један од важних циљева образовног процеса за који су најкомпетентнији учитељи ства-

раоци. „Не повређујући безбрижност детињства малог читаоца“ (Воја Царић), просветни радници кроз процес васпитања и образовања држе у својим рукама кључеве будућности. Да овде додамо и Радовићеву мисао, изречену у *Антологији српске песме за децу* (1991), где каже: „Добра песма за децу мора бити паметна. Она мора рећи деци оно што нису знала и умела да кажу онако како то песма уме“. Зато је и приређивач цветника *Заувек ђаци* потпуно уверен да овакво антологијско дело представља велику похвалу учитељству, поезији коју они стварају за децу, али и поезији уопште. Позива све песнике просветаре да сваког маја дођу на Сусрете просветних радника књижевних стваралаца у Дољевац и уживају у цветном врту који се осмишљава и негује скоро четврт века у питомом троречју Дољевачког краја.

Вршећи одабир песама за децу у наведеним тематским целинама поменутог цветника, Власта Н. Ценић је највише простора дао песмама о природи (95 стихованих творевина око 80 песника), да би се на другом месту нашле песме о љубави (62), на трећем песме о породици (53), а четврто и пето место припало је песмама о школи и песмама о детињству (по 48 одабраних песама). Остала два циклуса имају нешто мањи број песама: песме о животињама (31) и шаливе песме (24). Међутим, то је најмање важно за овако богат и естетски ваљано уређен цветник учитеља песника из Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине, чији су стихови ушли у његов састав. Важно је да знамо да „детињство нема отаџбине, оно припада човечанству“ (Жак Превер).

Антологија са овако великим бројем песама за децу (360), које су изнедрили њихови учитељи и васпитачи, садржи и податке о свих (близу) две стотине просветних радника песника за децу и младе, њихове кратке биографије, као и индекс аутора са навођењем страна на којима се налазе њихове песме. За све учитеље ствараоце, заједничка нит која их спаја, представљају стихови Горана Јоксимовића, учитеља из Страгара и просветног саветника из Крагујевца, који гласе: „Ја сам рођен у школи,/ у знаку првих писаних слова/ и живот мој и даље тече/ под пирамидом школског крова... И сваког дана се рађам у школи,/ под сликом школског свеца,/ где у вртлогу гласног смеха,/ животу уче ме деца.“ Није на одмет поменути да и сваки од седам циклуса почиње одговарајућом песмом познатих и признатих песника за децу: Драгутина Огњановића (два пута), Милутина Ђуричковића, Вере Цветановић, Љиљане Андрић, Јасне Миленовић, Градимира Стојковића и других.

Од 193 просветара песника за децу и младе, цветнику су даривали своје стихове, поред већ поменутих, и десетак високо ранжираних и радо читаних песника, као што су: Дејан Алексић, Ласло Блашковић, Милован Витезовић, Виолета Јовић, Бошко Ломовић, Миомир Милинковић, Рајко Петров Ного, Велимир Ралевић, Бранко Стевановић, Тома Славковић, Љубомир Ћорилић, Драгомир Ћулафић и приређивач зборника Власта Н. Ценић. Они су у овом антологијском издању заступљени са по пет-шест таматски разноврсних песама. Сви остали аутори имају по једну, две или три песме, којима је обогаћен цветник учитеља песника за децу.

У одабиру песама за децу и младе бројних учитеља са српског језичког подручја и компоновању појединих циклуса овог изузетног антологијског дела, приређивач је користио зборнике манифестације Сусрети просветних радника књижевних стваралаца за децу, која се одржава сваког маја у Дољевцу, бројне књиге заступљених аутора, али је консултовао и тридесетак већ публикованих антологија српског песништва за децу и о деци, које су објављене у последњих двадесет пет година. Приређивачу цветника – Власти Н. Ценићу (1957), изузетном професору српског језика и признатом песнику са 16 објављених песничких књига о деци и детињству – ништа није смело да промакне у одговорном послу израде и публикавања најновије антологије под називом *Завек ђаци*.

Уверени да је цветник велика похвала учитељству, поезији коју стварају и тумаче учитељи, истрајавајући на просвећивању младих, али и значајан допринос поезији уопште, са особитим задовољством препоручујемо школама и предшколским установама да га што пре обезбеде за потребе наставе у школским библиотекама, а учитељима – да им буде стални пратилац у хуманом педагошком послу на радост деце и њихових родитеља. Ово утолико пре што је Ценићев цветник изузетно илустровано издавачко дело фотосима у боји од стране неколико познатих илустратора *Креативног центра*, али и бројних књига за децу и о деци. Једина је штета што релативно мали тираж првог издања од свега 500 примерака неће задовољити потребе свих наших основних школа и дејјих вртића, као и бројних заинтересованих учитеља који се крећу стазама поетског стваралаштва својих старијих и искуснијих колега. Зато ће ускоро морати да се Цветник доштампава и проширује, што је још један изазов за приређивача и Културно-просветно друштво „Троренје“ из Кочана.

Милијан Деспотовић

ЕОНСКИ ГРАФИТИ ЗАПИСАНИ РУКОМ МУДРИЦЕ

(Верица Тадић: ЕОНСКИ ГРАФИТИ, Библиотека општине Лучани, Гуча 2015)

*Што је умно, то је збиљски,
а шта је збиљски, то је умно.*
Хегел

„Смисао времена је кретање, записао је мудри Сретен Марић, а траг човека на том путу брише то исто време и само човек, користећи знањање и искуство, успева да под еонским светлом ума запише макар који графит. И тако сачувано благо само показује тежњу човека, на коју је указивао Леви-Строс, да „културу врати у природу, и најзад, живот у скуп његових физичко-хемијских услова“. У тим условима опстаје и човекова душа као „универзални, флуидни

пергамент на коме се светлописом љубави исписује људско и божанско сведочанство о чудесним световима које ствара живот.“ (Верица Тадић)

Пред нама је књига тог труда, *Еонски графити* Верице Тадић. То је збирка кратких мисаоних есеја који су у вредносном смислу мислило, ослоњено на љубав као најважнији елемент људског духа. А љубав је, и овде, мисаоно додиривање неба унутрашњих и спољњих светова. Ако знамо да „љубав лебди изнад свих светова“, како каже Верица Тадић, онда је посао мудраца да укаже на начин довођења те еонске емоције у човека, ствари и појаве које природно или његовом руком настају. Наша мудрица реч љубав из речника изводи у сентенцу „љубав (...) целу васељену облагодотвори“, а из афоризма разумски аналитично своју јунакињу свих времена осветљава есејистички. То су сентенциозни или афористички есеји од свега две, а највише пет реченица исписаних као мисли исте теме. За њу је љубав „отаџбина срца“, а да би човек ту отаџбину сачувао он мора да воли, а волети значи пратити сопствену природну фи-

лозофију живота. Зато и имамо дилему у коју форму сместити „Еонске графите“ Верице Тадић. Они јесу афоризам, изворни афоризам – сентенце, они јесу мисли – мудрице, али својом потпором филозофског доречја они су и мисаони графити, мали есеји. Било како да их именујемо, док их читамо и послушајемо одјек пишчевог духа, бивамо облагорођени духом мудрости. Мисаони смисао нас удубљује у садржај, „учи и јача се на њима као на великим представама природе, повести и уметности“, по Хегелу. Еонско светло Верице Тадић је показало љубав кроз машту и кроз истину, као материјална обоженост. Оне се у крајњем додирују, како у физичком смислу, тако и мисаоним искуственим знањем. Када је религиозност у питању у овим есејима, ми извлачимо једну мисао из целине јер, опстаје као дефиниција: „Љубав је света нафора бића.“ А онда у другом ова мудрица (од речи мудрац, Верица јесте мудрац свог времена) кроз љубав обједињује човеков поглед на светове кроз обоженост или агностицизам, закључујући да су „људи у Богу, Бог у људима, природа у човеку, човек у природи.“ Ту једност и недељивост, упркос удаљених односа, темељи на спознаји и филозофској анализи помоћу одређења о битности мисаоних односа које повезује љубав. Коначно, упалила се лампица духа и осветлила ту једину реалну једност која се зове љубав. Ништа изван љубави није племенито. Није, јер, „све што поседујемо треба разменити“ стално водећи рачуна да добро и човекољубно, тријумфује. А, ево, може!

Сентенциозна истина којој тежи ова списатељица, чини је племенитом. Она духовној размени нуди ту особину и тако увећава своју доброту и доброту других. Тај чин је кредо њеног промишљања и њеног живота уопште. А само такав свет води ка срећи, а очито, не живимо у срећном свету, нема ни најаве те среће, упркос спознаји да човек живи сасвим кратко у неком личном ентитету који нестаје променом телесне материје појединца.

Пратећи мисли и идеје Верице Тадић долазимо до мудрих закључака њене „расудне моћи“ којом она добро систематизује своје искуство. Једна од њих је мерљивост и вредновање на путу спознаје безграничности; „Ко вреднује само оно што је мерљиво, обухватно и лакоуновчиво, тешко да ће икада спознати осећање безграничности.“ То је удаљавање од „дарова унутрашњих светова“. Светом влада потрошачка и милитантна свест, а у том случају човек је таоц трагичне пролазности што

не би смео бити „смисао живљења“. Зато, живот треба оплемени, јер, ко „не оплемени себе и друге, сам себе упогава у песак пустиње“, закључује Верица Тадић.

Њено величанство књига, указује Верица, није само уметнички продукт чији је садржај подесан да нас уведе у свест „конкретних идеја“. Књиге су „архива за писма душе“, а „читање је узвишен чин“. Спознао сам га и прочитавањем ове књиге у којој изнова, као читалац, откривам „улогу речи“, што одано сасвим, прате мисао, често за голо око невидљивих крила. Та мисао градинари „позитивно – умно“, разрешава и открива различите намере оних који би да у „туђим животима руше“ заборављајући да је њихов задатак другост: „У сопственим *стварати*.“ Тако ова списатељица мислено уводи род у људском друштву, које ни она не може поправити али ће се део њега замислити, пред неизбежним самопитањем: Јесмо ли „сопствени или туђи“?

Много је дилема, питања и одговора, отворила ова ретка књига у нас, која се у основи клони сусрета са кактусима самољубља, и пружа руку сваком човекољупцу. Она је писана руком мудрице и велики је испит искуства који ваља проћи да би се васколики човек вратио у „оквире људскости“. Еонска лампа из ових гномастичких искуственица трајно је упаљена како за читаоце, тако и приређиваче великих и малих књига духа нашег, не може се заобићи, тим пре, што су „Еонски графити израз новине у српској гномастици, пре свега оригиналним надахнућем у духовитој и мудрошћу богатој садржини, а затим и формом прозних састава“.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in a light gray color, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, curved line above and below it suggesting the eyelids or the overall shape of the eye.

Сагледавања

Петар Ђуза

АНИМЕ РУЖИЋА ЧАРДАКА

Романом *Сестре*, Мирослава Тохоља појавило се једно виђење прекодринских и неретванских усуда, који хроничарски прилежно, прати култ аниме. Сестринство бројно. Завидне моћи и раскоши Ружића. *Сестре* грана лозу, шири родослов. Прича почиње страсно – *нежним лепојкама!* Траје кроз дуги кошмар времена и завршава агонијом и нестајањем *последње са којом ће чокот да свене*. Чардак саздан по мери *седамдесет шест* *крепких женица повезаних, током једног и по века, макар најтањом врстом традиционалних сродничких нити* обухвата дугу породичну традицију и историју. Сажима једно и по вековни временски оквир дешавања и судбина: успоне, падове и ломовератове и политичке (не)прилике.

Хомопросторни оквир

Хронологија Тохољеве форме романа садржи више слојева. Пулсирају по неким давно несталим временима и животима, кроз основну потку међусестринског казивања. Пошто је моја стручна област теорија визуелне уметности, а не књижевна критика, тако је и моје интересовање за Тохољев роман подстакнуто овим углом сагледавања. Естетичко-уметничко ишчитавање саге о сестрама, унутар полифоне приче, има дубље структурално-естетичко значење. Одмах терба рећи, занимљивија је унутарња структура (него спољна) организација која ствара и повезује слојеве. *Хомопросторни процес* (дефиниција Алберта Ротемберга) готово да даје кључ за разумевање слојева. Овај *процес*, наиме, омогућава сажимање временског про-

стора, различитих, појединачних судбина и радњи које видимо, иако се дешавају одвојено – као компактну целину. Појединачних, колективних, националних, историјских, политичких слојева који могу, кроз имагинацију писца, бити повезани, испреплетани, или бити доведени у посредну или непосредну везу. Термин потиче из грчке речи *homois*, што значи исто. Хомопросторни процес састоји се из замишљања два или више одвојених ентитета како заузимају исти простор, концепција која води ка артикулацији нових идентитета. У овом процесу, конкретни ентитети као што су реке, куће, људска лица, као и звучни обрасци и писане речи, преклапају једни друге, стапају се, или на неки други начин мешају и потпуно испуњавају опажајни простор – субјективни или имагинарни простор доживљен у свести.

Код Тохолја срећемо и једно и друго! Кад су у питању визуелне уметности, слично Ротембергу, и Р. Арнхајм каже: *опажајни ентитет мора да се да у синоптичком стању визуелног простора да би ум могао да га прихвати као целину. У складу с тим правилом да би се делови схватили као целина морају да буду у форми синоптичког лика* (Рудолф Арнхајм, *За спас уметности: двадесет шест есеја*). Видимо, дакле, да је и у визуелним уметностима важеће правило стапања различитости у јединствену целину. Код хроничара неретванске сестринске историје, препознатљива је и ова димензија посматрања.

Структурални слојеви хомопросторног процеса видљиви су у темпоралном сажимању „неретванског” „реалног” и „иреалног” времена у неприметну јединствену скраћену структуру. Оно што се дешава век и по, између различитих ликова, профила, судбина – неосетно је сажето у јединствен романескни формат. Стога нам, готово, неопажено промиче дуга временска разлика – од прве до последње Ружића тетке – како писац каже – *до последње са којом ће чокот да свене*. Сажимање, у вертикали века и по дешавања, синтетизовано је и заокружено у метафизици свеколиког обликовања. Метафизичко скраћивање дистанце – мешање ентитета, ликова, карактера, појединачне судбине, политика и историја, деведесете прошлог века – догађаји обухваћени су у хомопросторној равни и сређеној форми и на оно сећање на хронологију, којом су на извесан начин прожете и најзбрканије фамилијарне крошње... све до последњег Ружића избојака.

Фактографско-фотографски, темпорални, историјски, политички, метафизички – овим слојевима кретаће се поступна

анализа појединих фрагмената и њихово сагледавање као целине.

Погледајмо: структурална композиција хомопросторног процеса почиње млађаним и знаменитим Алексом, који опседнут привлачношћу Ружића тетком стихује: *пробудићу огањ од пламена страсти, полетећу лудо, да обавијем руком твоје витко тјело и да пијем сласти са усана твојих. Алексине љубавне страсти... ко вал што полети крају хриди оне, па је страсно љуби, на њедра јој срне, док раздробљен о њу болима клоне. Тако почиње – сластима са усана. Надаље – за век и по, неретвански „Ружића чардак” полако, заувек, нестаје.*

Фактографско-фотографски слој

Надаље, слојеви хомопросторне структуре омогућавају да ништа не буде подложно сумњи. Да прича о далекој прошлости буде крајње убедљива. Знамо да је свако уметничко дело најпре фикција. Имагинација. Потом: „истина”. Сликари Пикасо је, уосталом, с разлогом рекао: *уметност је лаж која нам помаже да схватимо истину*. За аутора фактографска романескна „истина” је само повод, наведена је у препознатљивим елементима – почевши од уверљивости да је „Ружића чардак” на Неретви заиста постојао и да је давно минула једноиповековна историја женског Ружића чардака, племена СЕСТАРА, доиста постојала у неретванској историји – од *страсти љубави* до гашења последњег чокота изданка. Није бит у фактографској тачности, доказивости. Хомопросторни структурални процес омогућава фактографску замену, транспозицију „истинитости”. Стога Алексино поетско надахнуће утемељено у теткином љубавном спомену читалац прихвата без сумње. Темпорални простор обухватиће опречне временске и стилске епохе: романтизма, постреволуционарног соцреализма, све до модерне и распада бивше југословенске заједнице. *Сиромаштво је рај за погрешне идеале и јефтине идеологије... људи ретко су спремни на ризик да живе, и да умиру, презрени или славни*. Романтичарска љубавна лирика почетком прошлог века и трагика – ратови деведесетих – ову временску амплитуду аутор следи. Пратећи, хронолошки, усуд СЕСТРА, сваку од њих, попут старовремених фотографа, аутор уверљиво и убедљиво поименично осликава. Осликава их, безмало, акварелски: прави њихове појединачне „селфије”. Заводи читаоца опсеном попут фактографа који ра-

сполаже изворном архивом. Имагинарном документарном грађом, сценском умешношћу, усмерава фотографски објектив ка ниски појединачних сегмената који ДАЈУ ЦЕЛИНУ. Кажу да оно што фотографија није забележила, то није ни постојало. Почетком прошлог века, између два светска рата, грађанско друштво обележено је породичним портретима. Ритуал фотографисања био је обавезан. Портретски жанр најважнији. Портрет – уметничка-штафелајска слика скупа, али цењени доказ успешног статуса – што препознајемо у Тохолевим *Сестрама*. Тохолєви ликови СЕСТАРА, свих 76 сестара, као да су „селфи-ји” и нашег времена.

Одсуство „Трубадурског култа”

О женама Ружића јесте, али није женски роман о: урбаној, еманципованој, феминизираној, нашминканој, тетовираној. Мушки ликови су, насупрот, намерно маргинализовани да би се нагласио дискорд женског присуства. Потенцирано је, како би то Андрић рекао – *одсуствотрубадурског култа жене. Беатриче, Лауре, Коплорисе, Масрилде, које су заробљавале и плениле срца старих песника (...) питање социјалног положаја и задаће жена, па нарочито екстремни култ индивидуалности раскрстили су безброј питања која леже између двају сполова. Настао је кључни проблем егзистенције удвоје* – каже Андрић. Али, у Тохолевом роману још је очигледније одсуство мушког „трубадурског култа”.

СЕСТРЕ у осами. У параноичној трпњи и ишчекивању, у неостварености *анимуса* читав век и по. Уклетост неоствареног мушког порода. Могао би се, по наслову романа, а priori извести закључак о сублимацији ероса, еротског садржаја. Јесу *Сестре* о женама, али нису „женске”. У метафизичком слоју, сензуалност и женска лепота пре се наслућују кроз метафору прикривене мушке, мужевне, снаге, микеланђеловских мишића којих нема. У том контексту су саздани сви злопаћенички набори сестринске „колективне” неурозе. Психопатолошка параболоа – *анимусу* провлачи се кроз целу причу. Мада професионално успешне и спољашњим изгледом привлачне, сестре „Ружића чардака” су несрећне. Гони их усуд рађања искључиво женског порода (усуд *аниме*). Без мушког наследника. Избегавају се теткинске *приче о мушко-женским телесним општењима, скретњем на другу тему... Остаће примећене и тврдње да љубав за разлику од злочина, ипак застаријева... Сарајка, подуча-*

вајући млађе Ружићке, каже: *сестре су исто што и браћа, само са дужом косом и краћом памећу*, што је подсвесно метафорично исказана потреба за преобраћањем женске у мушку доминату – *аниме у анимус* (К. Г. Јунг). Реч је о култу жена које надомешћују, ускраћене, атрибуте мушког елемента – *анимус*. Недостатак мушког атрибута поприма се, имплицитно, као Божја казна. У томе је и разлог прикривене неурозе: *...кад се у Ружића родило мушко, и то прво, то је морало да буде сигуран знак! Слутила сам...* – ова дијалошка форма исказује саму срж, трауматичне, неизрециве, потиснуте породичне неурозе.

Овде се сусрећемо са још једним теоријско-естетичким правилом Р. Арнхајма: писац на овај начин – наглашавајући недостатак мушког елемента (*анимус*), уводи у причу не само фројдовску психолошко-патолошку форму, него и у естетичком смислу унутарње структуре – детерминанту „дискорда” – или – „крајњег контраста”. Шта то значи? У визуелним уметностима уметник се често служи овим правилом (крајњи светло-тамни односи, без нијанси) „техником” да би издвојио и потенцирао, попут крика, крајње драматичне ефекте у сценском простору приче у којем су *сестре исто што и браћа, само са дужом косом и краћом памећу*. Тако се и у овој причи мушки симбол јавља крајње спорадично, или се игнорише. У „Ружића чардаку”, за век и по, једини изразито обојен мушки лик оличен, као кључни носилац приче, биће песник Алекса.

Магија уклетог броја „76”

Има их више: „Тетка Зора је приврженик, а можда и творац теорије према којој према карактеру сваког човека одговара симболичка вредност неког броја у распону од један до тридесет и два... Фимија је имала једанаест кћери... и једног не баш нормалног сина.” Зашто је кључни означитељ нумерус? Нумеричка приказивост броја „76” подстиче веровање у судбину. *Најизобразенија... Ето ти ђаволске моћи једног слова којим су, раздвојени или спојени, рај и пакао*. Ружића сестре су из *Богодола*. У *Српској митологији* Сретен Петровић казује о „*суђе-ницама*” које у српском народу имају паралелу са грчким митом о *Мелеагру*. Какво год да је ово поређење, оно на извештан начин кореспондира са књигом *Сестре*. На који начин? „Суђенице” су, по предању, магијски везане за чување детета и кућног огњишта (изгорели угарак не сме да се изнесе из куће да се

огњиште не би угасило). Етнографски записи подсећају на демонске силе и зле судбине, којима се, у роману, и имплицитно приписује гашење огњишта „Ружића чардака”. Према Петровићевој *Српској митологији*, етнографски подаци не изазивају сумњу да су сви Словени поштовали демоне под називом род или неким другим називом. Компетенције ових демона диференциране су као „Род је демон плодности, а Рожница демон срећног рађања”. Тохолјева исповест је о Ружића СЕСТРАМА које рађају, али се непрестано иницира присуство невидљивог демона: *...тетка најизображенија... ето ти ђаволске моћи... броја „76”*. Ево контраста „дискорда” анима–анимус, што је суштина приче: *анимус је пројекција кастрата, неуспеле мушкости: док се за једног од зетова приповеда да је, сем што је имао тетоважу као симбол сећања на (...) дан када се братимио (...) да су му се на сунцу најпре сушили бркови и танка брада, после тамна кожа, кратери давно зараслих чирева (...) служио баи као користан прибор, као, рецимо, слепцу штап...* У наведеним описима наглашена је – негативна конотација *анимуса*.

Историја и судбина

Нисмо ми народ који плићином путује, опомиње владика Николај Велимировић – по великим дубинама живота пловила је наша народна лађа кроз све векове историје. Олује су је тукле ода свих страна, но нису је могле разбити... Прекодринској неретванској Содоми и Гомори кроз призму древних, али и савремених догађаја хронику слутњи и трагике везана је и судбина „Ружића чардака”. И та варљива слутња, као, почиње да запева – Дуни ветре, мало са Неретве, и растерај таму по Мостару (...). Рат је, све тамне жиле су отворене. На себе смо навукли делове туђих одора, посвојили туђе навике несагласне с нашом природом и већ смо ево, педаљ по педаљ, у туђим животима, у одбаченој змијској кожи, туђим лицима, туђим ореолима, туђинским гестама и покретима.

Позабавимо ли се даљом анализом слојева, још једна важна је фактографска премиса препознатљивости у боји, колориту поднебља. У семантичкој равни. Локалним архаизмима, топонимима и антропонимима, ономастичким изворима поднебља. Тохолјева терминологија поднебља и тла – култа земље – проистиче колико из књижевне фикције, толико из чежње, носталгије. И коначно, крај „Ружића чардака” метафорично је везан за култ земље: „отацбина” је „ђедовина”. „Ђедовина” је, надаље, –

„Недиоц” (у „Недиоц” се не дира!). *Недиоц, онаквим каквим смо га ми наследили, треба да остане онима што ће доћи из нас, ко год да они буду.* Све распродато. Зашто је то тако, ја не знам. Можда зато што је људска цивилизација, некад и негде, скренула са свог природног правца... закључује Тохолев хроничар.

Пизистратске обмане

Однос писца према историји је такав да ни историја не „мирује” управо стога што је стално расплиће и одмотава на начин како то намеће исповест са дистанце са које се боље виде чињенице, ма како биле непријатне. Отуд се читаоцу намеће онај приповедни слој у којем је историја и судилиште и губилиште. Посебно политичко седамдесетих прошлог века. „Ружића чардак” као да је парадигма атенске Агоре (6. век пре Исуса Христа). Која је, под знамењем дванаест богова, била религиозно, политичко, законодавно, судско средиште. По древној легенди, Тукидидовим записима, Пизистрат Млађи, унук тиранина, од олтара 12 богова подиже високи зид којим дијагонално пресеца Агору и 12 богова. Исто тако: сином подразумева и источњачки начин владавине где су сви подређени и где су сви зависни од воље владоца, те је сваки покушај нелојалности сурво кажњаван по хиру апсолутисте, или батинима (видети: Лазар Вукотић, *Изабрана дела* 4, „Mediterran publishing“, Нови Сад 2009).

Број којим ће коначно бити запечаћена судбину „Ружића чардака” је „76”. Број сестара је при том више него симболичан. *И та варљива стара слутња, кад почиње зима – „дуни, вјетре, мало са Неретве, и растјерај таму по Мостару, таму по Мостару”* – како каже романескни лик – обистиниће се у овом броју. Отуда и недокучива и варљива мистерија знакова у Тохолевом виђењу није случајна. Кључне демонијалне идеолошке и политичке мантре обележиле су седму деценију прошлог века не само по ономе шта се спремао у политичкој кухињи, него је и одредило трагику наредних деценија.

Бројке, датуми, године, дани попут паукове нумеричке мреже, као архивариј тајних трезора, обавијају свачију судбину, па и овом случају „карактерног мозаика Ружића куће”. Отуда и, у ствари, закулисног политикойдног сплеткарења, персонификација и саможеног, немушког, родослова и племена. И само-

женост постојања, у агонији, без мушке стране, у расулу и нестајању. Кад Тохолъ приповеда о сестринству, он у ствари мисли на потмулу политику залеђа које воде жене (или воде „мушке жене“) између себе, унапред свесне да воде ка коначном расколу и поразу. У мушком еквиваленту „мушке жене“ крије се политичка неспособност: *за собом, дакле, сем отпада и криша, остављамо и децу у лудници*. То казује да све и кад га има, неспособност мушког принципа је путања неизбежне скоре пропасти. Надаље: *Уочи Никољдана тетка Стоја и тетак Костадин донели су сензационалну вест о тетку Драгомиру, мужу тетка Зоре Сарајке. Недавно је у политици „зглајзао“ (...)* Одлуке су се доносиле верујем не случајно, ранојесенске вечери. Оно доба кад се у истом часу огласе жабе и птица ћук (у народном веровању ако се јавља ћук и ћуче на кући рђав је знак), у оним тренуцима када ћуче око Неретве преплави уверење да, кад би се морало, одавде не да се не би могло, већ не би имало где да се оде. Сестре и Тетке одлучују о распарчавању вишевековног имања „Житомишља“. Као што су све сестре јалове, или без мушког детета, мушки архетипови, иако их бива, или у лудницу доспевају или политички неспособни „зглајзају“. Инсигнија злослуђења, предсказујући надолазак смутних времена, тешких и олујних времена, наткриљује, хоризонталну и вертикалну сагу о сестрама. „Мрки младеж“ (тека Милка, анђе-ли с њом – политичка асоцијација на ондашњу најмоћнију жену у југословенској федерацији је несумњива) је судбински запечатих новонастали спој, оставивши и даље без одговора питање ко се коме „утрпавао“, ма како то из садашње перспективе изгледало свеједно.

Сестре су стилски и карактерни носиоци саге о Ружићима, раскошне одоре и хаљине, али испод сукње се дешава нешто сасвим друго: прича о затирању корена и гашењу огњишта о заметању традиције, распаду државе и надолазећем рату деведесетих. Све сестринство увезано је у чвор пизистратске обмане. Готово у једној јединој реченици срочена суштина која је оличена у закулисној антисрпској пизистратској политици (Меморандум САНУ, 1986. године, указује на такву драконску политичку стегу над српским националним корпусом које је потоње трагични ток историјских догађаја потврдио). Тако се развија шифровани политички дневник недавне трагичне прошлости. Али тај дневник је запретен кроз причу која се открива у оним детаљима који обично измичу под утиском сликовитих описа стотину педесет година личних животних судбина и ка-

актерних ликова 76 сестара без плодног способног мушког порода. Управо седамдесетих прошлог века на позорници (жене – трубадури малигне ратоборне политике – дириговале) дешавали су се крупни политички догађаји: Декларација о имену и положају хрватског језика 67-ме, /видимо обрнуто, инверзивно значење исте бројке/, доношење конфедералног Устава, Србија 1974. губи атрибуте државности у корист покрајина, отворени сепаратистички захтеви, маспоковске демонстрације, захтеви за отцепљењем Косова, помпезно обележавање Прве призренске лиге 1978. године у Приштини и Београду, албанизација културне политике и потискивање српске на Косову и Метохији... медијска сепаратистичка кампања који ће срушити „Ружића чардак” који није ништа друго него персонификација надоласеће апокалипсе српске Агоре. Превише Ружића жена као да је тих седамдесетих, уздрмала темеље „Чардака“ оваплоћеног доминати српског неспокојан шта приповедач указује? Да ли се ова нит препознаје у роману? Ћук ћуче на крову, али нико неће на време да чује... Подсетник који се чита и препознаје у скривеним порукама као завештање неком читаоцу.

Колективна судбина и сви наши историјски усуди испуњавају теоријско-естетичко правило – „репетиције” – понављања (по Р. Архајму). Увек се све, као у „Ружића чардаку” историја, понавља.

Милан Р. Симић

ЗАШТО НИЈЕ ЛАКО РЕЋИ: ОВО СУ НАЈБОЉЕ КЊИГЕ И ДРАМА КОЈЕ САМ ПРОЧИТАО?

Тешко је раздвајати остварења омиљених писаца! Ако и сачинимо избор њихових најостваренијих рукописа, заједно са нашим избором узраста и наша сумња да смо погрешили. То је накнадно „мозговање“ и нећкање типа: ипак, избор романа Оног писца и збирке прича Овог писца, бољи је, а драма чудесног мађарског драмског писца за нијансу је „јача“ од драме..., итд! Поврх свега, број ишчитаних књига и драма омиљених писаца је такав да се ни најсвеобухатнијим размишљањима не могу обухватити баш сви прочитани романи, све збирке приповедака, све драме! Али, рекосмо већ! Наш задатак је да се опробамо избором књига и једне драме (монодраме, драме, радио-драме, свеједно!) чије садржаје најдуже памтимо и који су оставили најјачи читалачки утисак! И то: на примеру по једног романа и једне збирке прича, домаћих и страних писаца, и једне драме домаћег писца. Решење мојих дилема:

1. Страна књижевност:

Мој избор је роман Ернеста Сабата „О јунацима и гробовима“. Уосталом, ни чудесни Витолд Гомбрович после појаве овог романа није остао равнодушан. Рекао је „да не зна ниједну другу књигу која боље упућује у тајне јужноамеричког сензибилитета, у њихове нужне фобије и фасцинације.“ Сам Ернесто Сабато као да је предосећао како ће Гомбрович мислити о његовом роману, и један од његових јунака, Бруно, изговара (стр. 178.): „Мислим да је истина добра у математици, хемији или филозофији. У животу је важнија илузија, машта, жеља и нада. Осим тога, да ли ми уопште знамо шта је истина? .../.../...“ Било како било, роман „О јунацима и гробовима“ јесте врхунска прозна маштарија и „... Један од романа чије се читање завршава у четири изјутра“. Наравно, нема се много шта додати Гомбровичевим размишљањима о роману Ернеста Сабата, једног од највећих мистичара стварности! Тек, можда, „голи“ технички подаци и један одломак. Роман сачињавају четири поглавља: „Змај и принцеза“, „Невидљива лица“, „Извештај о слепима“ и „Непознати Бог“. А одломак, који најјасније истиче маштови-

тост рукописа, налази се у поглављу „Извештај о слепима“: „... Одакле Сектом, што значи Светом, управљају велики и непознати поглавари. Из тог тако рећи предворја успео сам да прибавим понека обавештења, вазда штура и нејасна, о тим чудовиштима и средствима којима се служе да управљају целим Светом. Тако сам дознао да се та превласт постиже и одржава не само обичном, свеприсутном болећивошћу, него и анонимним позивима, сплеткама, сејањем заразних болести, контролисањем снова и кошмара, месечарством и трговином дрогама“... Крај цитата, али и Света који смо познавали! Толико у најкраћим цртама о рукопису ненадмашног Аргентинца, који вешто балансира између филозофског есеја и уметничке прозе, уз поновљено Бруново питање: да ли ми уопште знамо шта је истина?

Ни око најдраже збирке прича омиљених страних писаца нисам се дуго двоумио. Мој избор је једна од збирки приповедака Исака Башевиса Сингера. „Желим да читаоци мојих књига уживају у томе што читају“, рекао је једном Сингер. И, заиста, захваљујући Сингеровом умећу, његовој богатој реченици, ликовима које „као да гледамо“, ми и јесмо „приморани“ да уживамо у ишчитавању његове збирке „Кафкин пријатељ и друге приповетке“. Збирку отвара управо прича „Кафкин пријатељ“. Упознајемо Жака Кона, заправо Лорда. Надимак су му дали циници у варшавском клубу јидиш књижевника. „Носио је монокл на левом оку, висок старомодни оковратник (познат као „оцеубица“), лаковане ципеле и дерби шешир“. У клубу, о Лорду, кружила је шала: „По цео дан лежи у шатору с кисеоником, а ноћу излази као Дон Жуан“. Само неколико реченица Сингеру је довољно да дочара лик свог јунака чији сусрет са стварношћу јесте суров и то заправо јесте пишчева истина о свету и човеку! А сама атмосфера коју Сингер ствара пишући, готово да је филмска. Ево примера, односно почетка „Приче из запећка“: Напољу је падао густ снег. Предвече је почео да стеже мраз. Са Висле је дувао ледени ветар, али земљана пећ у училишту била је врела. Просјаци су пекли кромпира на жару“. После овог цитата још јасније је због чега уживамо у ишчитавању Сингерових приповедака. Последња прича у збирци је „Има ту нешто“. Наравно, јер: да нема „ту нешто“, књига се не би нашла у овом строгом избору!

2. Домаћа књижевност

Свакако, то је роман Данила Киша „Гробница за Бориса Давидовича“.

Јер, и сама помисао на Данила Киша чини да чујем глас Революционара чија је животна опсесија била да направи бомбу величине ораха а невиђене разорне моћи! Чујем: Ја, Борис Давидович Новски, умро сам 21. новембра хиљаду девесто тридесет и седме, у четири сата после подне. Оставио сам за собом неколико цигарета, четкицу за зубе и животну причу која би, да није истражитеља Феђукина, личила на савршену биографију револуционара! А Сава Бабић, у есеју о овом роману, записује: „Али мајсторство Киша и његове стилизације управо и јесте у томе да нас доведе у такво стање и *превари* тиме што нам се учини да све знамо. Гробница за Бориса Давидовича је тако организована да нас писац увлачи у стравичну причу о нашем времену, али причу која већ више није случајна, нити појединачна, жрвањ могуће машинерије која је организована на чврстим основама и отуда делује кроз уметничко дело (овде је одиста немогуће користити термин *типично*)“. Да, бомбу велике разорне моћи! Бомбу величине ораха!

Наравно, дуго би могли да набрајамо наслове успешних збирки прича наших приповедача, али за ову прилику издвајам „Приче“ Радована Белог Марковића. Чиним то из најмање два разлога. Први су речи самог приповедача „Сам ћеш дознати, сердачни мој, колико сам ти рекао, а за колико се мораш домислити.“ Еда, Радован Бели Марковић је наш најостваренији савремени писац, само: као да нема ко да чита његову чудесну прозу! Побогу, мислите ли ви да чланови Жирија НИН-ове награде ишчитавају Бели Марковићеве књиге? Не будите наивни! Њихов образ, њихов! Елем, други разлог што издвајам баш збирку прича Радована Белог Марковића је тај да се у њој налази и прича: „Свећа!“ Не, нећу цитат из приче, нећу! Сам ћеш дознати, сердачни мој...

3. Драма домаћег писца

Александар Гаталица аутор је монодраме у два чина, са два лика и три гласа са магнетофонске траке „Чиода са две главе“. У Првом чину (сцена 1) Наличје маистра Анатола Либерстеина нам казује: „... Ја знам. Осећам купање Јевреја у леденом Дунаву под Ланчаним мостом. Познајем дављење под плавим ледом

плавог Дунава. Утопио сам се већ толико пута. Сазнао сам све. Био сам међу коферима Томаса Мана кад је напуштао Немачку. Остао сам помешан са пртљагом Хермана Броха, међу путним ковчезима Штефана Цвајга и лекарским торбама озбиљно болесног оца психоанализе Сигмунда Фројда. Они су отишли, напустили све баш као и ја. Али они не знају, а ја знам... /.../...“ Александар Гаталица нас драмским текстом опомиње на време Вајмарске Немачке и Вајмарске републике. На време пада немачког народа, успона немачког народа и поново, Пада немачког народа! Да, баш тако: Немци су, у време Вајмарске републике, своју упорност и љубав према систему довели до перверзије!? Али, нећемо сада о томе, хоћемо да говоримо о Уметности! Лице маистра Анатола Либерстеина (Сцена 2.): „... Уметност, ко зна шта је уметност. За вас сам вечерас уметност ја. Узећу вам део осећања и присвојити их као своја. Увек тако чиним. Зато ваљда на крају добијем аплаузе баш ја и клањам се у име свих вас“. И, да скратимо причу! Једноставно, монодрама Александра Гаталице „Чиода са две главе“ је од оних која, и када се угасе сва светла на позорници, траје. Траје. Дуго траје. Браво, за Писца! А ја, Читалац? Хајде, и да се нашалим мало. Ја... Ја, Читалац... Наравно! Ја, читалац, клањам се у име свих вас!

Природно, и ви сте решили задатак! И, нимало ме не изненађује, ваше решење чине сасвим други наслови! Ето, зато је тешко рећи: ово су најбоље књиге и драма које сам прочитао!

Љиљана Наномир

ОСВРТ НА ЗБИРКУ ПРИПОВЕДАКА *ШАКЕ ПУНЕ ДРЕЊИНА* БЛАГИЦЕ ЗДРАВКОВИЋ, ИЛИ: КАКО РЕАКТУАЛИЗОВАТИ КЊИГУ

Деси се да понеко, сасвим скрајнуто и прећутано литерарно остварење – без икакве еснафске, или медијске логистике – само собом нађе пут до читаоца, да би га својим садржајем изненадило и освојило. Управо тако је мене пронашла збирка необично топлих, носталгичних и делом фантастичних прича списатељице Благице Здравковић у књизи *Шаке пуне дрењина*. Прочитавши је „у једном даху” први пут, па још једном – одлучим да јој посветим овај текст. Обимом невелика – свега сто двадесет страница, књига је занимљив првенац ове, неспорно надарене ауторке, која је у међувремену објавила и нешто обимнији роман (*Путник*, Нишки културни центар, 2007).

С обзиром на одавно присутну тенденцију широке и неодређене дефиниције романа, и проза о којој је овде реч би се могла – услед постојања одређених, лабавих, али недвосмислено присутних, сижејних копчи – подвести и под романескну форму. Сама ауторка је међутим, дефинише као збирку, или приповедни венац, па остајемо код тог одређења. У сваком случају, Благица Здравковић поседује аутентичан, несвакидашњи смисао за минуциозна запажања и поетику детаља, што у књизи *Шаке пуне дрењина* долази до пуног изражаја.

Приповедни венац од десет, релативно самосталних прозних целина, отвара прича *Лазарев пород*, која читаоце уводи у чаробни свет патријархалне повести одређене сеоске фамилије, почев од њеног родоначелника Крсте Дошљака који се – вероватно негде, половином деветнаестог века – незнано одакле и зашто, „једног пролећног јутра, на изнемоглом вранцу“, обрео у планинском пејзажу међу брдима, разбијајући својим доласком затечени поредак ствари у скровитој и затвореној сеоској заједници, где се од вајкада знало „ко је ко“. На свега десетак страница, згуснутим стилем расног приповедача и у маниру српских, епских митологема, ауторка нам овом причом дискретно маркира овлашну повест четири генерације: почев од загонетног дошљака Крсте и сина му Лазара, преко самосвојног и обебног Крстиног унука Игњата, закључно с најмлађим Игњатовим

сином који је, „...иако крхког здравља, преживео рат и скућио се“.

„Тај мој деда, с вечитом сузом у левом оку, доживео је старост и сачувао приче о свом пореклу“, поверава нам Благоица Здравковић., једноставно и спонтано откривајући како је ту заправо реч и о њеном, властитом пореклу. Тим сажетим и изненадним отклоном од почетног, неутралног нараторског тона, ауторка се ефектно позиционира у улогу посредног, али неспорно упућеног хроничара и биографа сопствених ближих и даљих рођака, с којима се преплићу и сегменти њене аутобиографије.

Након што је завршном реченицом прве приче обезбедила читаочево поверење засновано на ауторкиној блискости с ликовима и темама ових скаски, она се већ наредном причом одмиче од личног казивања описујући, на око неvezану, аутентичну и аутономну животну повест сеоског бунарџије – сву од међусобно супротстављених појмова, значења и слика. Наиме, већ према самом бунарџијиним занату, истина, насушно потребном и општекорисном за заједницу, та иста заједница има крајње амбивалентан став. С друге стране, и Илија бунарџија – читавом својом појавношћу и манифестним особењаштвом – као да иде на руку предрасудама околине. Међутим, у његовом јаком, робусном телу, куца чежњиво, голубије срце, наводећи га да се заљуби у Станку, етеричну и грацилну девојку великих, модрих очију, које су се, како нас ауторка обавештава: „...замутиле кад се први пут загледао у њих и тада њега, огромног и шкртог на речима, одједаред обузе нека тиха туга и немир налик оном пред одлазак на далеки пут... дође му да је узме, па да је носи негде високо, негде где греје сунце, да јој из очију истера хладовину“. Али, кад му несрећна млада и нежна жена умре на порођају, тај грмаљ од човека – упркос свом наглашеном ограђивању од сеоског, колективног општежића – из болећиве немоћи пред мајчиним ауторитетом, повинује се суровом обичају да приликом Станкине сахране остане код куће, што је био ритуални предуслов да му мајка, четрдесет први дан од смрти прве, у постељу доведе потпуно страну жену, до које њему уопште није стало. „И заиста, још се месец за реп не беше ухватио, а у Илијином дворишту заикота се друга жена, млада удовица из суседног села“, сликовито нам описује ауторка ово бунарџијино потчињавање обичајним законима аутархичне заједнице, наглашавајући како он сам, месечарски одсутан и утучен болним

губитком, ту нову жену – стаситу и снажну, „доведену да му отера тугу и рађа синове“, ни примећивао није. Баш као што није примећивао ни чуђење, осуду, сажаљење, или завист сељака, остајући далек и равнодушан на њихова облетања око те „његове“ нове жене, од које међутим, све док му је мајка била у животу, није смогао снаге да се ослободи. Тек након мајчине смрти и пошто се реши нежељене жене пуштајући је да иде својим путем, „он се трже из оног мртвила у које беше запао... и настави да силази под земљу, да зида бунаре и да се жени.“

Само, као ни она прва, ни следећа жена коју Илија изабра срцем, није се уклапала у стереотип средине о домаћици каква му је потребна. „Сељанке су је називале белосветском... а два њена мршава дечака, копиладима. Бунарџију су пак сматрале потпуно лудим, помињале му мртву мајку... чудиле се где ће бескућница и некрштена чељад раскућити имање... и чвршће стегле своје мужеве уз себе, јер где се керови једном наједу меса, они ту стално долазе!“ Бунарџија је међутим, био задовољан и излечен. Сеоске приче га нису дотицале, „а код куће га је чекала та тиха жена и два кротка дечака, које је сматрао својим јединим рођацима.“

Ал једног лета, кад наступи време библијске суше те сви потоци и бунари у селу пресушише, сељаци се сетише запуштеног и заборављеног сеоског бунара на Белом брегу. А, сетише се и Илијине драгоцене вештине. Иако га ничим добрим нису задужили, бунарџију је опет његово срце навело на танак лед. Сажаливши се на жедну стоку и људе, подухватио се ризичног посла и – као што већ бива с личностима обележеним жигом прометејске судбине међу људима – платио главом.

Пластично осликани, уверљиви типски ликови и доследно изведене супротности у карактеру главног јунака, чиме се снажно асоцира на бројне аналогije у историји људског битисања, причу *Бунарџија* – једну од најпотреснијих у читавој овој, иначе веома узбудљивој приповедачкој збирци – чине достојном какве праве, античке трагедије.

Трећом по реду, насловном причом *Шаке пуне дрењина*, ауторка нас враћа аутобиографском казивању које прати прве сударе петогодишњег детета с нелогичностима и тајнама света одраслих. Али, више него сам заплет међуљудских, породичних односа из ове приче, њен увод заслужује да буде цитиран због језички и естетски упечатљиво дочараног, пејзажа једног традиционалног, сеоског дворишта:

„На главном улазу у двориште стоји дрвена капија са надстрешницом од црепова, висока толико да заклања не само унутрашњост шупе на чијем се спољном зиду налази, него и саму кућу, а у томе јој несебично помаже калемљен бели дуд, који належе на њу својим најтежим гранама, док се остале, оне тање, дижу ка небу и штите наш скромни свет, белу чатмару са зеленим прозорима и баштицом у којој расте различито цвеће: бујни бокори дивљих јаглика и крупних љубичица, једна тајанствена ружа пењачица бледих, розе цветова, неколико правих господских каранфила који се поносно уздижу и ритмично машу својим црвеним круницама, а уз сам зид, један умиљат шумски љиљан чије гране, кад год је отворен прозор на кујни, упадају унутра и шире отужан мирис свуда по кући. Мала, доња капија у дну дворишта, пошто оно има благ пад, налази се у много сиромашнијем амбијенту; израња из кратког реда тараба, које се једним својим делом лепе за шталу, а другим за комад земље ограђен плотом, у коме расту крупне зелене паприке и парадајз. Прадеду Игњата памтим онако како сам га видела онда, кад ми је било свега пет година и кад сам у њега зурила кроз суве тарабе те, доње капије...”

Језик и стил цитираног описа, неодољиво подсећају на неке од ненадмашних литерарно-сликарских минијатура Лазе Лазаревића. Исто оно згуснуто, брзо и снажно баратање речима као кичицом, какво имамо на пример, код увода у Лазаревићеву недовршену приповетку *Баба Вујка*, што је само по себи, велики комплимент приповедачком умећу Благице Здравковић.

На наредних шест-седам страница, прича *Шаке пуне дрењина* прати бојажљиво приближавање петогодишње девојчице старом Игњату, самотњаку, од кога се, услед неких давних сукоба, породица дистанцирала, као и он од ње. Деценијама је ниска, сува тараба између два дворишта представљала непремостиву границу, као између непријатељских држава. Е, ту границу је требало прећи и девојчица је кришом, стално свесна свог превратничког подухвата, храбро учинила први корак: „Стежем под десном руком свог великог, гуменог зеца, коме сам исисала леву ногу, па је постала тања и мекша од десне и крећем у своје најозбиљније путовање“, поверава нам ауторка важан детаљ о стању сопствене опремљености пред јуриш за освајање загонетне „тврђаве“. Сасвим предвидљиво, њен тајни подухват се показао успешним, повлачећи за собом благотворну релаксацију укупних, породичних односа, али је то

ишло корак по корак са узбудљивим дејим открићима о свету одраслих, из дана у дан.

Ако је претходна прича омаж сећању на прадеду Игњата, следећа *Док сам чекала врану*, исто је тако дирљива успомена на ауторкину баку, сасвим зарођену у сујеверје народних обичаја конкретне, аутархичне средине. „На ти врано коштан, а ти мени железан!“ – узвикнула је баба, бацајући на кров куће мали завежљај, с млечним зубом своје унуке. То је био разлог да девојчица сатима и данима, погледа врану којој је порука упућена. Али, уместо очекиваног расплета и вране која никако није долазила, сабласно се у ноћи јавља нека друга птица, с потпуно новим, оностраним моћима које јој се приписују. Тако се око ондашње, мале јунакиње чаролија само згушњава. Она остаје без одговора на питање о вези својих зуба и вране, ал зато ево, посредством ауторкиног носталгичног евоцирања успомене, добијамо веома духовиту, топлу и занимљиву причу, од почетка до краја пуну фантастике и својеврсног – магијског реализма.

Серија осврта на фолклорне, магијске обреде везане за блиске ликове њеног детињства, наставља се и причом *Шљива*.

„Деди, који је из ока засадио шљиву“, наводи се у посвети његове унуке, а централни догађај ове приче је сигурно и био један од пресудних разлога за дедину „вечиту сузу у левом оку“, о чијем постојању нас је ауторка обавестила још у завршници прве приче, *Лазарев пород*. Њему, „који је доживео старост и сачувао приче о свом пореклу“, (чему, вероватно и дугујемо највећи број породичних повести из пера његове унуке), ишао по белом свету „трбухом за крухом“ и много тога претурио преко главе, ништа није могло потиснути сећање на шљиву, чије је стабло, обучено у најсвечанију одећу његовог старијег, у рату погинулог брата – након свих фаза церемонијалног обреда – испраћено и, уз лелек нарикача, сахрањено на малом, сеоском гробљу. А, ту шљиву је управо он, као петнаестогодишњак, на захтев смркнутог и ојађеног оца Игњата, претходно морао избрати, одсећи и на својим раменима донети из шуме, са брега изнад куће.

Једноме од својих исписника, деда ову, дубоко личну трагедију из ране младости, приповеда као већ стар човек, задужен за чување оваца у планини, ал у њему је сећање живо, као да се све догађало јуче. Као дедин верни пратилац и слушалац његовог приповедања, ауторка је у своју дечију меморију заувек упила ову потресну исповест: о младићкој души раздираној болом за изгубљеним братом, о неверици, надању и ужасу од

стварности у којој је једино могуће тражити што лепшу, најлепшу шљиву, достојну да братовљево најбоље очувано одело – понесе у празан гроб.

Остајући у истом времену и пејзажу, наредна прича – *Снови изнад планине*, саткана је од реминисценција о туђим, оновременим путовањима, кад је свако такво искуство представљало велику авантуру. „Моја баба, рецимо“ – препричава ауторка – „путовала је свега два пута и то искључиво возом... а у време њене младости, сељаци су до великог града иза планина, удаљеног четрдесетак километара, ишли најпогоднијим пречицама, пешице, за шта им је обично била потребна једна ноћ брзог хода... Насупрот њој, старица Мирка, која се у току рата возила двокрилцем, што се из ко зна којих разлога спустио на пашњаке близу села, и ко зна због чега, али догодило се да у њему лети неколико кругова понад планина, била је и остала изузетак за све којима је случај био познат. Сељаци су је поздрављали с таквим поштовањем као да пред собом имају највећег хероја, па чак и кад је умрла, о њеној се вожњи и даље приповедало...“

После оваквог увода, испод чије површине се наслућују широм раширене очи радозналост детета, ауторка прелази на исповест властитог искуства путовања, с нагласком на оно прво: кад се за Светог Илију, путем низ планину и преко поља, у отвореној коњској запрези (чези), возила до удаљеног села испод планине, на крсну славу блиских рођака. Усхићеним очима шестогодишње девојчице, у друштву вољеног деде и његовог брата од тетке (Јована, власника чаробне запреге), заувек је у упила све детаље лирских слика и осећања тога доживљаја, што ни једно од бројних, каснијих путовања: удобним аутобусима, луксузним аутомобилима, авионима и бродовима није успевало да надмаши. Па, чак ни да достигне.

Као прича у причи, унутар овог чежњивог и топлог приповедања о стварним и сањаним путовањима, асоцијативно је интерполирана и читава једна сурова повест о давној, романтичној и забрањеној љубави једне од дединих сестара, која се у судару с патријархалним законима заједнице, завршила вишеструком трагедијом. А ауторка нам, увођењем у овакве лавиринте разних судбина испреплетаних у времену, приповедачки уверљиво сугерише, како је и ехо те давне, љубавне трагедије – заједно с многим оствареним и неоствареним сновима – остао да трајно лебди у пејзажу, изнад планине.

„Седме ноћи у августу Јаков, младић из суседне махале, с којом моја никада не стајаше у добросуседским односима, ухвати ме за руку и поведе низ сокак“, реченица је којом започиње још једна бајковита, лирски насловљена прича, *Пејзаж из кога је изашла жена*. Прича је иначе, седма по реду у овом приповедном венцу, и то сигурно не случајно, што већ наредни пасус и потврђује:

„То митско окретање седмице и магијско заустављање на судбоносном броју седам, где ритуал времена затвара свој круг обједињавајући крај с почетком, битно је омеђило моје детињство и читав мој животни пут. Првих седам година провела сам у сеоској кући у коју се улази преко седам ниских, бетонских степеника на којима, у саксијама, спокојно расту мушкатле и која у свет зури са својих седам зелених, дрвених прозора“, поверава нам ауторка, не елаборирајући до краја ове своје, деликатне назнаке. Уместо тога, ретроспективно нас уводи у неке од најинтимнијих, лирских доживљаја раног детињства: рођење млађе сестре, мајчин долазак из породицишта у вароши, враћање кући шумским и пољским пречицама, мириси ливада, ватрене булке од чијих латица је правила минијатурне лутке – „господичиће“... шупа у којој се играла, скривена од свих, иза дебелих дасака високе капије, кроз чије се прорезе могао видети сокак што улази у шуму и води ка врху брега... онај исти низ који је „седме ноћи у августу“ – повео Јаков.

Наведено набрајање звучи као сетно инвентарисање уникатних ситница, управо прохујалог детињства које јој маше на растанку, са све веће даљине. Ваљда је зато цела ова кратка прича тако – свечано бојажљива. Сва у наговештајима исконских, несигурних и плашљивих, првих сексуалних импулса једне тинејџерке. Можда је реч и о првој љубави, ил само о њеној варљивој назнаци?

Смештен у амбијент драгог и блиског пејзажа од конкретних трешања белица и јабука калемљених дедином руком, читав тај младалачки доживљај у летњој вечери препуној звезда, осликан је грцаво и задихано, с дирљивим узбуђењем искреног и сетног, аутентичног искуства.

Након изразито лирског осврта на дирљиво устрептало растајање од детињства, наредна прича *Јутро самоће*, одраз је већ зреле свести о нужном прихватању неумољивих закона људског живота, сатканог од болних губитака и ограничења.

Стишаним, помирљивим тоном, прича говори о смрти и коначном растанку од вољеног деде. Оног „са вечитом сузом у

левом оку, који је доживео старост и сачувао приче о своме пореклу“. Као баштиник таквог блага, деда је те приче не само сачувао, него их и успешно пренео својој унуци, која ће такође умети, не само да их сачува, него и да их другима пренесе. Можда је зато на сопственом одру и изгледао онако како га сама ауторка, уводном реченицом ове приче, сугестивно описује: „Лежао је, бледог лица попут воска и склопљених очију, као цар пошто је, након тешке битке у којој је спасао своју царевицу, заспао и спаваће дуго“. Да. Након успешне одбране царевице, цар може да почива у коначно стеченом миру и самоћи, недодирљив за све овоземаљске страхове и немире оних, чије битке још трају.

Осим најближе родбине – приспеле из разних, мање-више удаљених градова и вароши – око дединог одра се окупила последња постава полуопустелог села, све сами старци и старице, којима су такви догађаји јединствена прилика да се виде и „људску реч проговоре“, пре него што и на њих дође ред да се преселе у вечни спокој и самоћу. Начин на који ауторки успева да, са свега по две-три реченице, јасно индивидуализује и дочара, како личне особине сваког од неколицине окупљених сељана, тако и укупну атмосферу њиховог колективног, обредног опраштања с покојником, више је него успела литерарна креација.

„Старица је устала са клупе и, придржавајући се рукама за леђа, прилази одру. Док гледам како дрхтавом руком узима један цвет из снопића крај дединог узглавља, чини ми се да јој мора бити преко осамдесет година и имам осећај да она у ствари зна како је бити мртав...“ Цитат је само један од бројних, упечатљивих детаља и асоцијација које сведоче о моћном перу и нерву врсног приповедача, са срцем преплављеним дубоким, људским разумевањем и искреном саосећањем за сваку од описаних личности у причи.

Целину читавог приповедног венца, на свој начин затварају два кратка, изразито лирска записа: *Звезде у прозору* и *Успомене* – којима се ова, иначе несвакидашње топла и емотивно писана књига и завршава. Разлог за њихову паралелну, упоредну анализу намеће, не само сличност њиховог, готово поетског наратива, него и то што обе ове, изразито монолошке целине, варирају тему породичног дома, сагледавану из различитих приповедачких позиција.

У првом случају, реч је о актуелном животном простору виђеном очима младе жене, супруге и мајке, где све пулсира свакодневном живошћу породичних односа и емоција и где је свака ствар: комади посуђа и намештаја, урамљене фотографије, па и сами стари рамови око њих – у функцији задовољавања телесних и духовних потреба међусобно блиских душа. С друге стране, *Успомене* су, као што већ и наслов каже, само носталгичан осврт, сетно сећање на прошло време и некадашњу топлину породичног живота у оној старој, одавно већ празној и напуштеној, сеоској кући. И мада обе, условно речено – приче, обилују упечатљивим описима детаља, тако карактеристичним за стил њихове ауторке, на тасу истинских, лирских емоција претежу описи из *Успомена*, где све одише дубоком чежњом за сигурношћу, миром и вредностима старих, прохујалих времена, упијаних очима, срцем и кожом једног безбрижног и срећног детињства. А, стожер свега тога је – стара, скромна и оронула сеоска кућа. Одавно празна, та усамљена кућа је препуна конзервираног сећања и духова прошлих живота. Свака реченица, речи које бира да би дочарала дирљиве слике видљивих и невидљивих аспеката старе куће, сведоче о безброј емотивних струна којима је ауторка дубоко и асоцијативно за њу везана. Почев од уводног, рекло би се, сасвим спољног – техничког описа старе куће, све је у лирском трептају:

„Усамљена. Изникла из траве попут печурке, покривена хладовином шуме која се простира иза, и грејана сунцем са своје предње стране, она је смерно изнела на светлост свој доклат, своје уско бетонско степениште и својим малим, зеленим прозорима загледала се у свет око себе. Грађа јој је танана, скоро крхка. Њен површински, бели слој креча, подрхтава и при најслабијем дашку ветра...”

Поређења ради, уводни опис актуелнијег породичног дома у причи *Звезде у прозору*: „Има већ осам година како живимо у истом стану. А како све што постоји никада није ни само добро, ни само лоше, тако се и овај стан може посматрати као добар, с обзиром на то да је далеко од градске буке, и не само што је на периферији града, него је и улица у којој се налази једна од оних које постоје једино зарад својих станара...”

Без обзира што је реч о сегментима једне исте аутобиографије и што су писани истом руком, разлика је очигледна јер, упркос труду и списатељској способности ауторке, последњи цитирани опис ипак, остаје у равни информације, не досежући онај, дубокопоетски израз, из увода у причу *Успомена*. Објаш-

њење за ову разлику је врло једноставно, а своди се на различито животно доба у којем су утисци формирани.

С усхићењем говорећи о сопственом детињству на селу, књижевник и чувани српски, културни радник Милан Ђ. Милићевић у својим *Успоменама* од пре једног и по века, то овако објашњава: „Кад се човеку видик будућности сузи, или сужавати почне, онда се он радо окреће у своју прошлост и сећањем онога што је било некад, зачињава крњу садашњост; тада се радије опомиње оног времена које је цело било његово, него да гледа оно које се, често на његове очи, измиче од њега...“

Тачно, тако. Ако није рањено тешким болешћу, или ратом, свако детињство је чаробни ковчежић, препун тајанства и драгоцених чудеса. Колико ће импулса, одсјаја и блеска из тог скривеног трезора успети да падне на каснији, лични живот појединца, зависи и од разних, спољних услова, али на првом месту – од специфичних способности конкретне личности. Ово важи и за прозаична, много „обичнија“ детињства од оног које је обележило и формирало личност ауторке књиге *Шаке пуне дрењина*, Благице Здравковић. У амбијенту фасцинантног сеоског, планинског пејзажа југа Србије, као у каквој капсули конзервираних обичаја и времена, то детињство је морало емитовати веома снажне, чудесне импресије, утискујући их дубоко у свест и подсвест једног осетљивог, радозналост детета, сада већ респектабилне списатељице, која их, као уобличене приче, износи на светло дана.

А грађа готово читаве књиге која је предмет овог приказа, натоплена је посредним и непосредним утисцима из тог, најранијег животног периода ауторке, што чини њену изузетну, непоновљиву вредност. Управо зато је штета што је појављивање *Шаке пуне дрењина*, од изласка из штампе 2003 год., па све до сада, упркос препорукама уважених рецензената (Горан Максимовић и Мила Догановић), остало без одјека на нашој књижевној сцени. Књигу је издао нишки издавач СИС (касније, оријентисан готово искључиво на издавање стрипа), у више него скромном тиражу од 300 примерака и, као што је већ одавно уобичајено за ауторе без јаких леђа – лишену било какве маркетиншке подршке.

У светлу свега реченог, мој приказ збирке *Шаке пуне дрењина*, као неспорно вредне, топле и занимљиве књиге, искрени је покушај њене, апсолутно заслужене, реактуализације.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in a light gray color, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, curved line above and below it representing the eyelids.

Промишљања

Горан Станковић

КУЋА ЗА ПИСЦА

Писац мора имати кућу. Сама кућа, познато је, одражава и реконструише универзум. Истовремено, и поништава га. Знамо добро, и добро је познато, да је спољни свет непријатељ нашем аутономном бићу, опседнутом пролазношћу и самоћом, а што и чини писце оним што јесу. Кућа је ванвременска, или се писцима то тако чини. Не подлеже законима спољњег света, а његов је органски део. Непокретни покретач, рекли би у будизму, иако је њима најмање требао такав простор.

Пишчева кућа одражава писца самог. Подједнако је одраз и опозив спољашњег простора, исто тако је продужетак и недоумица унутрашњег простора, онога у коме писац ствара своју уметност. Кућа је психичка и естетска категорија, најмање архитектонска. Од архитектуре остају само снови. Тако најземаљскија и најстаменија уметност, слична скулптури, постаје замка за снове. Архитектура јесте сан простора, кућа је материјал те трансценденције.

Писац не мора бити архитекта да би саградио кућу, подједнако као што архитекта не мора бити маштар да би саградио аутентични пишчев простор. Писац увек ствара у изолованом простору. Архитекта је ту да изолује тај простор и претвори га у материјално. Писац и архитекта не морају бити једна особа, али морају делити исти простор, унутрашњи или спољашњи, свеједно.

Кућа мора одразити дух свог станара, књижевника или уметника. И обрнуто, уметник мора да допусти да кућа изолује и дефинише његов слободни дух. Јер уметници, књижевници и научници су једини слободни људи.

Иако је илузоран и привремен, тај кућни простор слободе нарушава безличну и претећу монолитност околног универзу-

ма. То су те привремене аутономне зоне, уточишта, приватне утопије, мале реалности. У њима писац слободно и на миру пресипа из једне реалности у другу, меша их и сједињује. Унутра постаје споља, и споља постаје унутрашње. У тим преображајима се приказује истина и лепота.

Куће и пејзажи око њих су део географије у којој су укоревљена многа уметничка дела. Понекад се то јасније види, понекад не. Али нека свако буде сигуран да се у сваком делу садржи и кућа у којој је настало, и пејзаж који је окруживао место на коме је дело настајало. Књижевна и уметничка дела припадају и месту и времену у коме су настајала. Књижевна историја је и историја географије у којој су живели писци и у којима су настајала њихова дела. О томе говори психогеографија, дисциплина која проучава дух места.

Најдубљи израз пишчевог духа је његова кућа, и радна соба у њој. Будимо искрени, говор о кући за писца је говор о његовој радној соби, и управо како је кућа метафора писца, тако је и радна соба метафора његовог писања. Говорећи о пишчевој радној соби, ми заправо говоримо о његовом делу, и то без много теоријског посредовања. Тако мисле писци, тако мисле читаоци, а да ли је заиста тако, није сада најважније.

Као и куће и радне собе могу бити најразличитије, укључујући и оне за које нико не би рекао ни да су куће ни да су радне собе. Све ово је, заправо, књижевна метафора.

Иначе, све што кажем за писце, важи и за остале уметнике. Код других уметника радне собе могу да се зову студији, атељеи, кабинети и како све не. А оно што важи за уметнике, важи и за научнике. Суштина је идентична.

Неколико кућа, широм света, лако могу да се назову кућама за уметнике. Неке су саградили уметници, или неки други који обитавају у унутрашњим просторима света, неке су саградиле архитекте. Неважно је. Једино је битно да су они аутономски простори за уметнике. Уметник мора имати кућу, јер у тој кући он преклапа унутрашњи и спољашњи простор и тиме ствара нове духовне просторе.

Парадигма куће за писца је она Курција Малапартеа.

По мени, она је најлепша кућа за писца и можда најлепша кућа на свету. Смештена на стени 32 метра изнад залива Салерно на острву Капри. Пут до ње је био козја стазица, бар по Курциовој замисли. На равном крову је видиковач под бескрајним небесима. До бескрајног видиковца води степениште са 99

степеника. Кућа је за једног човека велика, огромна, али величина није важна, рекли смо већ. Њен власник рекао је за њу да је његов аутопортрет исклесан у камену. Вилу је завештао Кини, али је након дугог спора дошла опет у руке Италије. Желео је кућу која личи на њега и у томе је успео. Кућа је ремек-дело минимализма, храм једном човеку и ода вечности са степеницама које (као да) воде до неба. У њој су боравили Жан Кокто, Алберт Ками, Алберто Моравија, Пабло Пикасо, Андре Бретон и други.

Неколико фотографија ће вероватно бити довољно за потврду овде изреченог.

Али, не морамо на Капри, иако бисмо волели, сигуран сам. Осврнимо се око себе. Божидар Мандић, свестрани алтернативни уметник, а о чему пише писац и кустос Небојша Миленковић у монографији *Напраг*, појам Куће види као синоним Утопије. „И то не куће као архитектуре – већ Куће као станишта. Аутономног (уметничког) организма. Куће као уточишта. Места на ком ће моћи да се обнове и ревитализују урушене животне и уметничке енергије. Идеја Куће била је она толико тражена снажна, велика идеја, којој се може потпуно и безусловно предати. Која представља генерацијски одговор на конфузно стање историје која је почела да упада у најављујуће миленијумске проблеме“, пише Миленковић.

„Напуштено домаћинство у средишту шуме, окружено са три кристално бистра потока, послао је нуклеус за утемељење еколошко-уметничке комуне засноване на поштовању и развијању екологије, хуманизма и културе“, наставља Миленковић.

На следећим фотографијама је Кућа Породице бистрих потока и Божидара Мандића.

Сада већ можемо почети градњу, још нам само недостају темељи, најпре они невидљиви. Дакле, елементи савршене куће за писца су:

Видик на четири воде
Велико предње двориште
Збркана градња
Унутрашње двориште

А њене функције су две:
Свет је велики и спас је иза угла
Песак и магла.

Кренимо неким редом, најпре од свега око куће.

Неспутани видици на све стране су од несумњиве и огромне важности. Оно што може да се види из куће за писце најпре судније делује на њега, ма шта да ради. Толико су важни нетакнути и бескрајни видици да се њихов значај не може довољно нагласити. Негде ће то бити 64 погледа на планину, негде аркадијска долина. Пустиња може бити и татарска и она где на граници вида нестаје линија воде и неба. Свеједно. Важно је да је видик увек ту, на дохват ока или на корак-два, увек присутан у уму писца, његовој жељи, свесној потреби или непланираном и случајном искораку.

Велико предње двориште је оно место и још више, онај тренутак када писац изађе из своје куће и нађе се у свету, или барем његовој умањеној, врло умањеној верзији. Велико предње двориште је први корак ка великом свету, његово предворје и нагавештај, први тактови и еротска натукница. Затим, велико предње двориште може бити и нека предкомора, узимање ваздуха, телесно прилагођавање и акомодација, исто тако, и последњи отисак при повратку из спољњег света, отресање прашине и стресање капи кише са рамена.

Кућа писца неизоставно мора бити збркано грађена. При томе, та збрканост никако није у било каквој вези са физичком грађом куће. Конфузна је и једнособна брвнара, помодно данас називана кабином, коју је Ла Корбизије себи саградио, или Хајдегерово колиба у шумама Шварцвалда, али и Палата Поштар Шевала, премда овај потоњи не беше писац већ поштар. Али зар писац није и уручилац добрих и лоших вести!

Збркано изграђена кућа писца је неминовна датост. Писац не може и не може да жели другачију кућу. Збркана кућа је савршени одраз конфузије која га прати од како је писац и која узрокује све што га чини писцем. Збрканост нема никакве везе са материјалом, архитектонским плановима, породичном намењеном куће, њеном инфраструктуром или одрживошћу у хабитату. Збркано изграђена кућа не значи ништа друго до лавиринт разних нивоа, пролаза и углова у којима писац живи и пише. Најважнији део збркане архитектуре куће за писца су прозори који гледају на све стране и на различите стварности. Један мора гледати на велико предње двориште, ту органску башту куће, као на једној Балтусовој слици која, од како сам је угледао, спада у моју личну иконографију.

Унутрашње двориште придодаје помало источњачки привук кући писца. Оно је паралела, контрапункт, опозит и компо-

зит спољњем свету. Ограђено је зидовима и грађом саме куће, те је унутрашње двориште на тај начин свет оивичен самом кућом, а не одломак неког света ван зидова. Изазива дубоку меланхолију и замишљеност, поглед који писац усмерава на унутрашње двориште је поглед усмерен ка унутрашњости писца, сагледавање и преиспитивање, трачак сумње и препуштање том трачку да засени поглед и дух писца. Пред унутрашњим двориштем више нисмо ван него у себи, оно нас поунутрашњује, препокрива, удаљује. Ако је писац у унутрашњем дворишту, у врло малој мери је у свету, па ни у кући. Он је у унутрашњем дворишту.

Још мало је остало. Само још понешто о томе како кућа за писца „ради“.

Заиста, свет је велики. Много воде, много мање земље, али ипак довољно за извесну недоступност и удаљеност куће писца од осталих људи, једно пристојно и добронамерно пустињаштво. Кућа писца мора да буде изолована и удаљена, у свету тихом, далеком, усамљеном. Није то лако данас, у овако насртљивој цивилизацији. Иако људско друштво заузима само неколико процента копнене површине Земље, све људске куће и друмови, фабрике и паркиралишта, градови и цевоводи, све то заузима само неколико процената копна, чини се као да се човек протеглао на целу Земљу (па и сву воду). Остало су планине, пустиње, равнице, брда, шуме и тундре, ледени полови... И још толико тога ванљудског, тиме и безсудбинског. Тих неколико процената су судбински, и кућа писца мора бити далеко од тако наметнуте човекове судбине. Не, није то лако, никада није и никада неће бити лако. Кућа писца мора бити далеко од људи, друштва и цивилизације, а опет негде иза угла, доступна посвећенима, невољницима који траже оне важне, судбинске речи или пуким радозналцима. Ту негде, али далеко. На недоступним мраморним литицама, али до које се лако стиже, уском стазом у забрђе.

И све ово нас доводи до пишчеве куће од песка и магле. Пешчана кућа је Борхесов сан, значи сан сваког писца. У маглама смо заједно са писцима увек, и у магли се најбоље скривамо. Кућа у магли је скривени свет пишчев, несталан а непропадљив свет, утишаних звукова, мукле тишине унаоколо. Онда се окрећемо себи и опет је свет гиздав и јак, пун и празан.

Питања

ИНТЕРВЈУ: Проф. др Срето Танасић,
директор Института за српски језик САНУ

ЧУВАЊЕМ ЈЕЗИКА ЧУВАМО НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ

Недостаје нам свест да је познавање српског стандардног језика нужно за напредовање у послу, док ми данас то мислимо о енглеском језику, истиче проф. др Танасић, најпозванији да да одговоре на многа питања о српском језику која нас муче...

Проф. др Срето Танасић

Заступате тезу да је језик најпоузданији чувар историје и идентитета једног народа. Да ли вас, осим превелике употребе речи из других језика, забрињава и драстично сиромашење речника српског језика, поготову код млађих генерација? Било би добро доћи до податка колико је речи у оптицају међу припадницима млађе генерације Срба.

Ту тезу не заступама само ја, може се рећи да је то опште-прихваћена теза, само смо ми то, као и много шта кад је у питању српски језик, били скрајнули. Употреба речи из других језика није нешто само по себи неприхватљиво. Неприхватљива је непотребна употреба речи за оне појмове и ствари за које имамо

у српском језику одговарајуће речи или их језик својим стваралаштвом може дати. Неприхватљиво је кад те речи улазе „на дивље“ у српски језик. Сиромашење речника, како кажете – посебно код млађе генерације, на дуже време може да има за последицу и сиромашење српског језика, али је то актуелни проблем на штету тих генерација. То сиромашти њихове стваралачке могућности, комуникативност – тако битну за успешно сналажење у данашњем свету, у свакој области живота, посебно на послу. Језик и мишљење су у најтешњој вези, одавно је познато. Имамо државне институције задужене за образовање, оне обично имају и доста запослених, само нисам сигуран колико оне схватају шта би све требало да буде међу њиховим обавезама; једно такво истраживање, које помињете, озбиљно и стручно припремљено и обављено, свакако би била обавеза. Често чујемо како у министарствима за неки проблем нико не зна чија је обавеза, да се министарства проглашавају ненадлежним, лично знам да се и за нека крупна питања у вези са српским језиком не може наћи надлежно министарство.

Како се борити против прекомерне употребе страних речи, а како за очување старих, лепих српских речи, које полако ишчезавају? Да и не говоримо о српским речима које су одавно замењене страним, а које је тешко и замислити у савременом језику, попут речи земљопис или гласоудар.

Та брига није орочена на неко одређено време и обавеза само неких институција или стручњака. Брига о српском књижевном језику мора бити брига свих нас. На првом месту школе би морале добити већи број часова српског језика, као што је то случај у већини европских земаља; српски језик би се морао изучавати на свим нивоима образовања – од основне школе до универзитета. Затим, велика је одговорност средстава информисања; данас се питању језика у многим средствима информисања не придаје значај који језик треба да има, знамо колико је лекторска служба скрајнута. На крају, код нас се не поставља питање доброг познавања српског језика као нужног предуслова за било који посао, за било коју јавну функцију. Кад бисмо, дакле, утврдили статус српског језика какав се у другим земљама даје националним језицима, проблеми на које с правом указујете, били би много мање изражени и с њима бисмо се много успешније носили. Ако у земљи није утврђен статус националног језика, ни утврђена стратегија којом се то у стварности и

остварује, онда је разумљиво што се тешко носимо са овим хаотичним стањем.

Колико је у целој причи о очувању језика битна ћирилица, на чему Ви стално инсистирате?

Нема ни једног разлога да се одричемо свога идентитета, напротив – морамо га сачувати. Који други народ другачије поступа? Српски језик и његово писмо – ћирилица леже у темељима српског идентитета. Ако смо на српском језику и ћирилици стварали миленијумску културу, зар треба да то сад оставимо! На ћирилици смо створили културну баштину на коју можемо бити поносни, нека дела улазе у светску ризницу најзначајнијих дела – какво је Мирослављево јеванђеље, и многа друга јеванђеља, дакле свете књиге. Па књиге животописи наших светих краљева, Повеља Бана Кулина, па Душанов законик, па ремек-дело „Слово љубве“ и тако редом. Да нам је културна баштина створена на српском језику и ћирилици безвредна, не би била предмет разних кривотворења, својатања и поткрадања. Ко би се разуман раставио од такве своје културе. А зашто? Низашто. Данашња ћирилица је наш културни и национални симбол – ко се одриче свога идентитета не заслужује, тако и бива, да га други поштују. Затирање ћирилице доприноси затирању српске културе. Кад се потисне култура једног народа, отвара се простор за туђи културни утицај (не за размену културних добара и прожимање култура), а културни утицај отвара врата и за друге утицаје, економске, политичке – све до новог поробљавања. Наша савремена ћирилица, коју је Вук Стефановић Караџић прилагодио потребама савременог српског књижевног језика представља готово идеалну азбуку, где сваком гласу одговара један знак. Још је Бодуен де Куртене, пољски слависта на руским универзитетима – претеча можда најзначајнијег лингвисте двадесетог века Ф. Де Сосира, у једном раду у коме се бавио словенским азбукама, почев од старословенске, рекао да је наша азбука, како ју је удесио Караџић „образац савршенства“. Слична, ласкава признања добијала је на многим странама света. Тачно је – у двадесетом веку смо улажући много шта зарад државног и националног заједништва и сами били понудили ћирилицу на жртвеник. У првој Југославији, у другој Југославији после Другог светског рата, ћирилица је свесно потискивана и поред формалне равноправности са латиницом. Пошто се на крају показало да су то све били пројекти на штету

српског народа, нема никаквог разлога да то жртвовање, самопорицање и даље негујемо. Морамо учинити све да се ћирилице врати статус који треба да има као национално писмо. Ствар је целокупне културне јавности да тако што пре постане. Крајње је време да држава донесе нов закон о језику и писму којим ће се обезбедити статус српског језика и писма у држави Србији, на томе би требало да инсистира свако коме је стало до националних вредности, до националног идентитета, до самопоштовања – у мери у којој је то обичај код других европских народа. Уосталом, нема ни једног европског документа који тражи да се народи одричу свога идентитета. Могу рећи да је питање части данашњих генерација српске интелигенције – враћање ћирилице на место које јој припада.

Шта на том пољу чини Институт за српски језик САНУ, на чијем сте челу?

Институт за српски језик Српске академије наука и уметности је, као што знамо, наша најзначајнија институција у чијем опису је изучавање и неговоње српског језика, како на историјској, тако и на савременој равни. Дакле, пре свега проучавање српског језика, што је, опет, предуслов за његово нормирање, за осавремењавање и усавршавање норме његове. Резултате својих истраживања Институт објављује у својим часописима и другим публикацијама и тако их чини доступним целокупној научној и културној јавности. Добри описи савременог језичког стања и увид у језичку историју представљају предуслов за стварање добрих инструмената српског стандардног језика: граматика, речника и других нормативистичких приручника. У последњим деценијама Институт је издавач, са неким другим значајним институцијама, и појединих дела која представљају такве инструменте. Уз то, Институт се залаже за то да српски језик и ћирилица добију у држави статус какав треба да имају национални језик и његово писмо – почевши од школе, преко средстава информисања, администрације, издавачке делатности, на јавним местима. Такође, залажемо се за већу бригу државе о изучавању српског језика у славистичким центрима у свету – последњих деценија његово потискивање је, и због наше небриге – постало забрињавајуће, те за више ангажовања државе да српски језик не постане заборављен у српској дијаспори. Институт се залаже да наша држава води више бриге о статусу српског језика у другим државама бивше Југославије где је српски

језик као национални у тешком положају. Јер, српски језик је данас, кад је Српство поцепано државним границама, поред Српске православне цркве, најзначајнији чувар националног јединства, јединственог националног и културног простора.

Како би, по Вама, требало поступати при нужном прихватању неких страних речи, пре свега англицизама? Како их можемо прилагодити нашем језику?

Кад у некој сложеној машини треба уградити нови део, то не ради било који грађанин земље Србије, већ се за то ангажује стручњак. Уз сваки лек пише упутство за употребу и често савет: пре употребе посаветовати се с лекаром. Тако у свакој области живота. Само сви Срби мисле да знају боље од спортских стручњака саставити репрезентацију и да из чињенице што су говорници српског језика произилази да ни за шта не треба питати стручњаке за српски језик. У Француској је њихова академија пре неку годину обзнанила Французима да не узимају за један појам из рачунарства енглески термин, јер за то имају погодну француску реч. Дакле, ништа не морамо да смишљамо; потребно је само да видимо како се у свету ради – поштује се мишљење струке. Потребно је, дакле, да лингвисти, стручњаци за српски језик, оцењују је ли нека конкретна реч заиста неопходна у српском језику. А ако је неопходна, онда је нужно да се она граматички уподоби у складу са законима српског језика. И онда нема проблема, онда се не морамо плашити да ће стране речи нарушавати систем српског књижевног језика. Узимање страних речи јесте један од главних путева у богаћењу речника српског језика, само то не може, не сме да буде стихијно, какав је код нас случај. Није то мишљење само нас стручњака за српски језик – србиста. Познато нам је како наш истакнути англиста из Новог Сада Твртко Прћић иступа и против прекомерне употребе англицизама и посебно против дивље употребе њихове – у многим својим радовима и књигама. Дакле, није проблем што и у српски језик улазе стране речи ако улазе са мером, према потреби, и ако се језички прилагођавају законима српског језика. У томе је незаменљива улога лингвиста.

Помињали сте хаотично стање у називима које можемо виђати на улицама наших градова. Да ли се ту нешто институционално и законски може решавати?

Да је држава донела нов закон о језику и писму, то би се могло уредити и хаос протерати са улица. Морало би се дефинисати да свака фирма има бити написана на српском језику и српским писмом – ћирилицом, а после нека пише и на ескимском. Овако имамо ситуацију да је ћириличка табла на фирми у нашим градовима постала атракција. И правдање помодара, наивних, неодговорних да је то ради привлачења странаца – представља смешне приче. Ако странци не знају српски језик, свеједно је да ли је фирма исписана ћирилицом или латиницом, па и ти често смешни страни називи фирми ништа неће помоћи. А то, такви називи, посебно помаже нашим бакама и теткама да се упуте у неку од тих фирми, да купе ту управо због таквих назива њихових. Уосталом, економија нам цвета и захваљујући таквим називима над улазима у радње. Против хаоса се може борити само увођењем реда, што и јесте задатак државе и њеног законодавства. Искуство нас учи да држава зна примењивати законе кад види интерес. Понављам: морамо сви радити на томе да наша држава схвати да брига о националном језику јесте брига државе, да језичка политика јесте саставни део националне политике.

Нормално је да језик живи и да се развија, да се неке ствари мењају, али, да ли је добро када се у једном језику тако често мења правопис као што је то у српском језику?

Добро, Ви као одличан стручњак за српски језик, без икаквог ласкања, знате да правопис најмање регулише језичку структуру, његов задатак је да регулише начин писања. Ипак, и промене у језику на извешан начин се одражавају и на правописну проблематику, рецимо – данас у српски језик долазе речи из језика с целе земаљске кугле. Правопис из 1960. године је проблематику те природе, разумљиво, уже обрађивао. Морам рећи, а тако мисли и човек који је главни редактор издања Правописа Матице српске после 2000. године, да је наш данашњи правопис у доброј мери у дослуху с тим старим правописом из 1960: логика се није мењала. Тако честе измене нису пожељне, сасвим сигурно, знате Ви то из свога искуства. Па и у нашем случају нешто слично је у питању. Тако је Правопис из 2010. претрпео знатније измене у односу на прво издање из 1993. Непуних двадесет година од првог издања било је довољно да се сагледају нека слабија решења. Унесене су заиста корисне измене, правопис је као специјална врста језичког приручника постао бољи и,

што је важно, приступачнији корисницима. Два наредна издања, према уводним напоменама, нису претрпела битнијих промена сем исправљања уочених штампарских и коректорских грешака; често се дешава у издаваштву да нешто промакне у дефинитивној редактури, нешто се накнадно погрешно омакне, па редактор мисли да је у наредном издању то боље исправити, или тако некако. Наравно, кажем – сасвим се слажем с Вама да би идеално било да се правопис уреди тако да се не мења релативно дуго низ година. Надам се да је сада добијен приручник који неће бити мењан за неко дуже време, како Ви с правом рекосте да то није пожељно.

Да ли бисмо језик боље чували и ако бисмо деци у основној школи језички систем некако упростили, уместо што се, такав је утисак, стално нешто усложњава? Да ли ви имате увид у то како се бирају стручњаци који пишу уџбенике из српског језика?

Кад је посреди учење српског језика у школи, залажем се – на првом месту – да се у школама повећа број часова, да се у средњим школама изучава српски језик, а не да се његови часови замењују часовима књижевности, а у дневник уписују језичке лекције; у томе је одговорност државе кључна. Језик се, онда, мора учити на свим факултетима. Сад, језик се не мења тако често, он се развија, али не мења битније у таквим периодима као што је људски век: немамо никавог проблема да читамо на почетку овог века књижевна дела која су написана на почетку двадесетог века – поготово немамо проблема да – кад дођемо под јесен свога живота – читамо оно што смо читали или сами писали у својим младим данима. Дакле, није проблем у језику, проблем је у уџбеницима. Верујем да сте у праву, да се у уџбеницима често ствари представљају на компликован начин, да аутори понекад не разликују научне књиге о српском језику од уџбеника српског језика за ђаке. Имам релативно добар увид у то како се бирају писци уџбеника српског језика, и свих других. Није данас затворен приступ томе послу, али, ето, и поред конкуренције нисте задовољни неким данашњим уџбеницима. Сама околност да постоји по више уџбеника српског језика за исти разред не гарантује, дакле, и квалитет. Чињеница је да се издавачким кућама исплати писање уџбеника, јер се они продају, а добар маркетинг и понешто још што прати одабир уџбеника у школама потискују питање квалитета. За квалитет је, у таквим

условима, опет одговорна држава: морала би преко постојећих институција које се баве питањем уџбеника обезбедити бољи квалитет њихов. Испада да смо имали квалитетније уџбенике док их је издавала једна државна институција. Јер тржишна утакмица, без будне одговарајуће пажње државе, може да буде само изговор да се на лакши начин заради. Зашто ове издавачке куће не ангажују стручњаке да пишу приручнике за српски језик за нашу културну јавност, које ће се продавати према своме квалитету, а не на основу обавезе да се купе за школске потребе.

Шта мислите о сајтовима који се баве српским језиком, а који се неконтролисано рађају на интернету и чија је мисија превасходно описмењавање народа? Колико је то добро, а колико може бити опасно с обзиром на то да није увек проверена стручност? Како би, по Вама, људи којима је стало до правилног говора, требало да решавају своје језичке недоумице? Које изворе треба консултовати?

Сајтове видим као могућност да људи разговарају. И сајтове о српском језику – у разговор се укључују људи са мање или више познавања српског језика, не знам има ли ту утврђен начин да се на крају дискусије дође до тога да се стварно да прави одговор на неко језичко питање, бојим се да нема. Неупућеним читаоцима се понекад може учинити уверљивијим, или из неких других разлога прихватљивијим управо решење које није у складу са важећим нормама у књижевном језику, па и нешто што не одговара унутрашњој граматичкој српског језика. Добро би било кад би се на сајту могло знати са сигурношћу да језичке савете дају људи који имају бар диплому о завршеним студијама српског језика, па и информацију о њиховом искуству на пословима језичког саветника, у лекторским пословима; добар лектор се не постаје одмах са стицањем дипломе професора српског језика. А шта тек рећи за оне који немају ни диплому, а дискутују и дају савете о језичким питањима. Мало образованији њих и препознају, али многи вероватно не. Свима којима је стало до правилности, јасноће и лепоте српског језика саветујем да се информишу преко језичких саветника, тј. језичких приручника који су препознатљиви међу многобројним књигама и који имају рецензенте, да се обраћају лекторима у новинским и издавачким кућама тамо где их има, па професорима српског језика у своме окружењу. И треба разликовати ћаскање о језику, на што имају право сви, од давања језичких савета, што могу са-

мо стручњаци, као и у свакој другој области. Нама у Институту се многи свакодневно обраћају с различитим питањима и ми им одговарамо. Наравно, за крупније недоумице добро је обраћати се и Одбору за стандардизацију српског језика, стручном телу које има највеће компетенције кад је у питању савремени српски стандардни језик. Његово седиште је у Институту за српски језик САНУ. Можда ће доћи време да нека комисија Одбора стекне потпунији увид и сајтове који се баве језичким саветовањима и да свој суд о њима. То би се могло завршити и оценом поузданости таквих сајтова и издвајањем оних који дају поуздане језичке савете. Ето, подстакли сте ме и сад први пут о томе размишљам.

Радите у Нишу, у контакту сте са Нишлијама и говором јужне Србије. Да ли мислите да они, поготову када су интелектуалци, образовани људи, треба да се придржавају акцентуације српског језика и колико је то изводљиво?

Да, са адовољством истичем да двадесетак година предајем савремени српски језик на Филозофском факултету у Нишу. То је обогатило моје професионално искуство, али ме је обогатило и многим пријатељствима. Наравно, мислим да је потребно да образоване Нишлије и сви образовани људи из ових крајева теже томе да се у јавном животу користе књижевним језиком, па и да се придржавају акцентуације српског књижевног језика. Нормално, није то могуће никаквим напором, и жељом, људи учинити већ данас, у кратком времену. Зато бих рекао да је потребно да сви образовани људи теже да се у јавном животу служе српским књижевним језиком, да стално подижу ниво своје језичке културе; резултат ће доћи. Потребно је да се развија свест о томе да је коришћење књижевног језика у јавном животу нужно, да то говори и о човеку; тиме се обезбеђује равноправност учесника у разговору – што је, опет, први услов за успешно обављање посла. Наравно, у последњим деценијама није држава водила бригу о томе, почев од школе, па нам је српски језик запуштен. Не треба мислити да је стање језичке културе у другим крајевима добро. Само се језичка некултура, да кажемо – непознавање српског књижевног језика, огледа у понечему другом.

Да ли мислите да говори различитих крајева чине богатство језика и да их, у том смислу треба чувати? Где је граница од када то може угрозити стандардни језик?

Да, мислим да говори наших различитих крајева представљају језичко богатство. На крају, они представљају ризницу наших знања о историји нашег народа у појединим крајевима Српства, о целокупној материјалној и духовној култури српског народа различитих крајева. Зато их треба и чувати и, посебно, проучавати. Пошто су народни говори и стандардни језик две различите ствари, не мислим да народне говоре треба окривљивати због проблема са стандардним језиком. Ако смо научили српски стандардни језик, ако смо свесни у којим се доменима живота треба служити стандардним језиком, народни говори не представљају никакав проблем. Неоправедно их оптужујемо зато што се нисмо довољно потрудили да научимо и да учимо стандардни језик и зато што наша држава не поклања одговарајућу бригу српском језику. Кад би постојала свест да је за иоле бољи посао нужно познавање српског стандардног језика, те да је језичка култура део опште културе, онда бисмо имали много већи интерес и да овладамо стандардним језиком и тежили бисмо да савладамо и најкрупније потешкоће, као што су акценат и падежни систем – кад су посреди наши говорници из Ниша и његовог ширег залеђа, а неки други проблеми у другим крајевима, уосталом – акценат и у Београду и неким другим крајевима. Кад имамо свест да нам је познавање српског стандардног језика нужно за напредовање у послу, као што данас мислимо о енглеском језику, онда ћемо имати и мотивације и успеха у његовом учењу. Ето, Загреб нам добро показује да српска акцентуација није несавладива – ако послушамо спикере њихове телевизије, радија, па и многе интелектуалце и јавне личности. А Загреб није на терену новоштокавске акцентуације. Дакле, мислим да је потребно да сви људи у јавној употреби користе српски стандардни језик. Такође, није у реду да се само људи Ниша и његовог ширег залеђа прозивају – на свим странама има много проблема данас.

Шта мислите о ставу, превасходно „јужњака“ – да Вук Караџић за основицу књижевног језика није морао узети управо оне говоре које је узео?

Кад је реч о народним говорима као потенцијалној основици за књижевни или стандардни језик, тврдим да је Вук Караџић поступио онако како је у датим околностима једино било могуће. Уосталом, уопште се није ни постављало питање избора

између појединих српских дијалеката, него питање избора између српског (народног) језика и постојећег књижевног језика који за основицу није имао српски већ српскословенски језик, прецизније – славеносрпски; његов добар представник је био Доситеј Обрадовић. Наравно, све битно се не може лако рећи у неколико реченица – о томе су написане књиге, готово све је разјашњено. Поред демографског и географског критеријума, важно је рећи да је на источнохерцеговачком дијалекту била развијена народна књижевност, коју је упознала тадашња просвећена Европа, а што је у то доба у Европи посебно било на цени. Дакле, радило се и о улози критеријума престижности. Данас је таква дискусија више у сфери маште појединаца него што је расправа о нечему што је било актуелно и у време настанка нашег модерног стандардног језика, а данас ничему корисном не води. Има много других важнијих питања у вези са статусом српског стандардног језика, која се и на овај начин помало гурају у страну, а штету имамо сви.

Колико је жаргон дозвољен у свакодневној комуникацији, и да ли се и ви некада, бар понекад, изражавате жаргонски?

У свакодневној комуникацији не морамо говорити увек стандардним језиком; увек бих препоручио својим студентима да не збуњују своје баке и стрине на селу својим „ученим“ језиком. Тамо треба да се служе локалним говором. И у другим приликама, у слободнијем разговору, није нужно држати се строго стандардног језика. Па тако је и са жаргонским изражавањем. Ја? Не знам да ли знам да се служим савременим жаргоном, али могу Вам искрено рећи да се у неким необавезним ситуацијама сигурно послужим неким жаргонизмом; лепо то може доћи понекад. Као што знамо, разговорни језик и подразумева више слободе у изражавању.

Разговарала
Марија Филиповић

ИНТЕРВЈУ: Душан Ђурђевић, директор „Змајевих децјих игара“

НА ТРЖИШТУ ЈЕ ПРОВИЗИЈА ПРЕСУДНИЈА ОД КВАЛИТЕТА

Душан Ђурђевић (алијас Поп Д. Ђурђевић), директор Змајевих децјих игара у Новом Саду, а пре свега јединствена појава у савременом српском песништву за децу и младе, песник који, по нашем суду, није имао узоре, али, за сада, ни следбенике, одазвао се позиву да говори за „Бдење“. За то га квалификује велики број објављених књига и веома угледних признања (награде: „Брана Цветковић“, „Радоје Домановић“, „Гордана Брајовић“, Момчило Тешањски“, „Плави чуперак“, „Маслинов венац“, „Златно Гашино перо“; Повеља Стражилова, Златна значка КПЗ Србије итд). Разговарамо, наравно, о стваралаштву за најмлађе и свему што га прати, о децјим часописима и фестивалима, о будућности књиге за децу, о могућности *културног уздизања* у доба глобализма.

Да ли је и колико књига за децу и младе уопште насушна кад безмало свако дете повазда „нокта“ тастатуру мобилног, „твитује“ и „фејзбучи“, кад се *Алиса у Земљи чуда* и *Ана Каренина* у лектури основца и средњошколаца, сажети на четири-пет страница, лако дозову на екране монитора?

Век, који је већ у својој првој потрошеној деценији, захваљујући пре свега муњевитом развоју информационих технологија, довео у питање или обесмислио готово све цивилизацијске тековине, озбиљно је запретио да разори Гутенбергову галаксију. Књиге више никоме нису потребне. Оне за почетак добијају електронску форму, али и оно што је много погубније – дајцест верзију. Све што је писца чинило писцем: композиција, стил, језик, све бива и биће одбачено, а од дела класичне књижевности за децу остаће само огољени кроки сведен на неколико најтривијалнијих реченица.

Ранији млади нараштаји, чак и Ваша генерација, одрастали су на песмама, причама и романима Змаја, Радичевића, Кочића, Ђопића, Десанке Максимовић, Мирослава Антића, Душана Радовића, Александра Вуча, Гроздане Олујић, Ерића, Ршумовића – да споменемо само неколицину домаћих. Колико је данашњој деци та лектира пријемчива и одговарајућа?

Тешко је то поредити. Од мог детињства прошло је више од пола века, а за то време променио се начин живота, убрзао. Јасно је да свака генерација има своје писце, своје теме и своје књиге. Набројани су били писци моје генерације и нешто млађих од мене, неки други су опет читали серијал о *Хајдуку* Градимира Стојковића или Весну Алексић, а ови нови малишани читају Уроша Петровића и Игора Коларова. Змај је, на пример, написао око 1.400 песама за децу. Данас тешко да пет одсто од тога броја комуницира са савременим дететом. Тако се полако, један по један, са полица библиотека селимо у антикваријате и историју књижевности.

Елем, у 21. смо веку. Последње деценије су, од мобилца и интернета до фејсбука и твитера (о телевизијским програмима да и не говоримо) учиниле истинску револуцију у брзини и доступности комуникације на планетарном нивоу. Све те „благодети“ нашег доба доступне су деци и у селима. На њих се троши силно време. Имају ли она, деца, времена за читање, имају ли уопште жељу и потребу за књигом?

Немају ни потребу ни жељу, јер их од малена томе нико није учио. Родитељи најчешће нису дорасли томе да васпитавају своју децу, а образовни систем одавно је престао да буде васпитни, но није се баш доказао ни као образовни. С друге стране, данашња деца немају ни много слободног времена јер су им одрасли натоварили на плећа бреме обавеза, пре свега зато да би се њима неко други бавио, јер за то најчешће немају времена, а кад-кад ни воље.

Да проговоримо и о часописима и фестивалима намењених деци. Има их у Србији, није да нема, али су, и часописи и фестивали, једни другима слични и годинама се не

мењају. Колико, и једни и други, (не) иду укорак са сензибилитетом ововремене младежи?

Часописи за децу су, такође, болна тачка. Нема данас тог човека који вам поуздано може рећи колико их је у Србији, а самим тим ни каквог су квалитета. Може да их издаје свако ко пожели, а мотиви су различити: или сте добар трговац или часопис постоји да би афирмисао лик и дело свог издавача. Концепцијски они су најчешће више налик радним листовима него часописима, јер прате наставни план и програм, затим су забавног карактера „ружичасте“ садржине и ретко литерарног карактера. Кад је све препуштено тржишту, онда квалитет и није пресудан за тираж који гарантује исплативост издања, колико рецимо провизија. Фестивали су такви какви су и представљају слику једног времена. Ма колико се трудили, ви у неколико фестивалских дана не можете да учините много. За тако нешто вам је потребан новац и талентовани, образовани, паметни људи којих немате, јер се децом најчешће баве они који су најмање позвани да то раде.

Ви словите као авангардна појава у савременој домаћој књижевности за децу (ту бисмо додали још и ретке међу младима: Уроша Петровића, Бранка Стевановића и Игора Коларова). Прочитали смо негде да „немате узора ни, засада, следбеника“. Да сте погодили *in media res*, сведочи и више признања које сте, у последње две-три године, получили. Имате ли одговор на питање у ком правцу би требало да крене модерно стваралаштво за најмлађе да би им било и занимљиво и корисно?

Као што сам већ рекао, свако време мора да има своје књиге. Ствар сваког аутора је да пронађе пут до младих читалаца, што нимало није лако, али и да изгради властити стил. Игор Коларов је пронашао одговарајућу форму – СМС приче препуне нонсенса, Урош Петровић интерактивне мозгалице увијене у литерарне обланде, а ја сам се ослонио на искуства дадаиста, зенитиста, надреалиста и сигналиста. Комбинујући реч и слику, играјући се логотипима, стварао сам своје збирке визуелних песама и друге „слик ковнице“ верујући да су такве књиге примереније и ближе деци времена визуелних медија. Асоцијативни низови треба да подстакну децу на размишљање, јер без повезивања тих поетских и других слика не могу разумети о чему

говорим. Због тога моје књиге траже радознале читаоце, мудрице, спремне на авантуру. Зато сам у поднаслову последње написао „минијатуре за основце са високом стручном спремом“.

Држимо да нећете противречити ако констатујемо да, деценију-две уназад, на песничким фестивалима се са децом друже времешни писци: ретки су испод 50 година старости, а није их мало ни у осмој деценији живота. Где су се „изгубили“ наследници, зашто је премало афирмисаних младих стваралаца, шта их спречава да стану раме уз раме са писцима-доајенима?

Положај писца у Србији данас, а није ништа боља ситуација ни у ближем и даљем окружењу, толико је девалвирао, да неки нови, млади и паметни људи, уз то врло прагматични, немају намеру да се упуштају у ту причу. Тај труд је неисплатив, јер од тога се не може живети. Има оних који пишу из хобија, онако аматерски, па су и резултати такви, а да не помињем буљукескрибомана којима је Змајева поетика идеал коме теже и који нас затрпавају својим безвредним збирчицама. Они старији на којима је наша литература за децу почивала до осамдесет година минулог века, још пишу по инерцији. Да будем конкретан, српска књижевност за децу данас опстаје на упорности групе занесењака, како писаца тако и издавача.

На доброј домаћој и страној литератури су се, деценијама, одгајали наши млади нараштаји. Образовали се, стицали спознаје о свету и животу, развијали самосвест о томе откуда су, ко су и куда ће, уводили нас у европски културни миље. Не чинили Вам се да је, данас, ова улога литературе (књиге) превазиђена, да су многе раније вредности у глобализму просто „поравнате са тлем“?

Креатори новог светског поретка све чине да нас убеде како данас нема сврхе обиље података из опште културе или било чега другог држати у глави, када све то постоји на Гуглу. Зачеци те идеје датирају још с почетка прошлог века. Хенрију Форду, сину сиромашног ирског емигранта, који је у Детроиту конструисао аутомобил и започео серијску производњу чувеног модела Т, замерали су да је необразован. Чак су формирали ко-

мисију пред којом је требало да се провери његово познавање историје и још неких дисциплина. Форд је уз спрдњу прекинуо ту „лакрдiju“ рекавши да му знање из тих области није потребно, јер, ако га баш занима, он може из своје канцеларије притиском на дугме добити одговоре на сва могућа питања од људи који то знају, а његово је да конструише, усавршава и производи аутомобиле. То дугме се данас налази на вашој тастатури.

Најзад, шта и како даље? Шта се може (и мора) учинити да књига опет постане битан чинилац у образовању, културном одгоју и одрастању? Или је, можда, књизи „одзвонило“ и све треба препустити инерцији, случају, тржишту, у духу француске девизе либералне економије – *Laissez faire, laissez passer*?

Када су чикашки радници 1886. године прокламовали своје чувено гесло о подели дана на 3 пута по 8 часова (8 часова рада, 8 часова одмора и 8 часова културног уздизања) и када је то заживело у пракси, држава је водила бригу о томе како да се осмисли и испуни тих 8 сати *културног уздизања*. Пола века после Другог светског рата, код нас је култура имала своје место у друштву, на њу се полагало и у њу улагало. Либерални капитализам је то све обесмислио. Данас, да бисте преживели, морате да радите неколико послова и по 16 сати на дан. Дакле оних осам сати *културног уздизања* више нема, па отуда ни обавезе државе да о њима води рачуна. Према томе, ако се у свету створи критична маса која ће цивилизацију поново вратити из 19. у 20. век, имамо чему да се надамо. У противном, мрка капа.

Разговарао
Бошко Ломовић

A large, stylized, grey eye logo with a thick outline and a spiral iris, centered in the background.

Баштина

ТЕЖИНА

(О ОМАЈАМА, ВАМПИРИМА И ЂАВОЛИМА)

ТРАНСКРИПТИ СА ВИДЕО ЗАПИСА

Питања истраживача *Србијанке Станковић* означавана су знаком звездица *().

Казивач: *Радмила Стојчевић*

Фајл: Radmila.avi: Радмила Стојчевић (1)

(1) *Радмила Стојчевић*: Ја сам Стојчевић Радмила, рођена сам у Горњој Расовачи, у селу Горњој Расовачи, а живим у Прокупљу 43 године... И кад сам била девојка имали смо скуп код једног моста, ту се скупља друштво, цело друштво, увече имамо игранке, седељке има, ту долазе момци, окупљају се старије жене, на прело исто тако, на те седељке и то тако. Тако је било раније, а сад, сад је другачије! И кад сам била као дете, чували смо овце, ишли смо... Чували овце, козе, играли смо се, играли смо неке гуде, неке... Тако... Спремали смо као ручак у пољу...

*(Како се играју гуде?)

Радмила Стојчевић: Игра се са тојаге, са дрвета има... Около се ископа као нека рупа и ту има као камен ту и ко утера у ту, у ту рупу, он победи и после даље играмо... И кад већ се, већ... Придвече, поподне тако, свако тера своје стадо кући и тако... После изађемо мало у друштву... Момци, девојке и то... Не знам...

Фајл: Stojcevic1.avi: Радмила Стојчевић (2)

2.1. Моја бака се звала баба Ана. И она је женила унука и отишла је да зове за свадбу. Понела је погачу, буклију и ишла је, то је било негде поподне. И ишла је, требала је да зове у Мекиш. И то је било већ увече. И били су два пута, на тај један пут је стајала једна девојка сва у бело обучена. И она каже: „Добро вече, 'hero!“ Она је одговорила: „Добро вече!“ „Који је пут за Мекиш?“ Каже: „Бако, овај пут ће да идеш.“ И она је кренула тим путем и како је кренула тим путем она је изгубила контролу и не зна где иде. И почела је, то је био већ мрак, ноћ је био и она је са оне бисаге ишла и причала је све: „Е, кукавица ја, где сад идем ово?“ И оно јој је се понавља, како она прича, тако и оно исто прича.

*(Које оно?)

Радмила Стојчевић: Та девојка... Исто она прича тако и... Све је ишла, ишла, ишла је, цео ноћ је малтене ишла по те њиве, по поље ишла! И кад је већ, онако се свануло, свањува већ и видела је где је дошла близо до Топлице и каже: „Е кукавица ја! Шта ћу сад овде?“ каже. И оно каже: „Е кукавица ја! Шта ћу сад овде?“ И кад се већ расвануло она је кренула где је требала да иде, да зове, али цео ноћ је пробавила по поље. Ишла је тако, није знала где иде! И тако је она ту причу причала, кад сам била девојчица и то ми остало у сећању и то и дан-данас ја памтим те приче тако се то завршило.

*(Значи, та је девојка омајала?)

Радмила Стојчевић: То је била нека, као омајотина. Е тако... И.

(2.2.) *(Је л' постоји још нека прича о омајама?)

Радмила Стојчевић: Па, постоји прича, ја знам кад је причао мој отац, мој стриц је исто причао... Имали смо једну воденицу у селу, то смо близу ми реке и та је воденица близу ту била... И иш'о је, ишли су ту воденичари, ту су млели брашно, млело се... И тако су седели воденичари... И ту ноћу заложу ватру и онај камен меље и они док седе седе, кад не већ легну да спавају, ноћ је, мора да спава. И пошто лежи тај воденичар и дође неко и скида му капу! И он само подигне главу, ал' ништа не сме да

каже. И... Вуче га за ноге, али... И ништа, ћути и ништа не сме да каже шта је и како је. Е зато што је била ту ватра и ништа није могло да му... Да му учини! Он је само ћутао док се свануло, кад се свануло нема ништа! И то је тако, те приче су тако биле...

(2.3.) Увече исто тако... Изађу увече то св... Кажу да то сви коло играју, свирају гајде и то све по имену зову, зову ту близу, које су куће биле близу ту, до те воденице и све по имена зову те људе и то тако... Знам да су причали наши стари.

(2.4.) И увече, имале су, старе куће су биле и имале су та огњишта за кујне те и то... Ватра се наложи и то наседају око оне ватре и то... И кажу кад већ време да иду да лежу она ватра остане да гори и поред те ватре наседају ти ђаволи, шта ја знам?! Око те ватре наседају и греју се, али нико ништа не сме да каже. Само ћутив' и то се пре лежало на рагоже те доле по под, није имало кревети к'о што је сад. И тако се то причало, то су истините приче биле. То сам чула тако. И тако...

(2.5.) Е, иду увече тако, увече у гости се иде по села тако са кола, волови и то и... Увече кад већ да се враћају својој кући и виду да не може да крену они волови, да иду уопште не може! Кол'ко да удриш они су све у зној и не може да иду уопште она кола. Тако се, каже, изначачу на она кола и само бацају капе да, од човека узму капу и бацав му! Али срећа што има понеко парче 'леба и то ништа му не може.

*(Значи боје се хлеба и ватре?)

Радмила Стојчевић: Боје се од хлеба. Хлеба кад има ништа му не може! Само, ето тако, узме капу или накачу се у кола, а они се не виде, али то се осећа, тежи! Пуна кола! И то... То су знали стари, то је имало тад у то време, те ђаволине! И тако... То...

Фајл: Stojcevic2.avi: Радмила Стојчевић (3)

(3) Постоји могућност, кад умре неко, мислим жена или муж, мора много да се води рачун да не би нешто прескочило... Мртвака... Јер ако се прескочи, он се увампири. С тим се деси-

ло, баш тако, једна је жена умрла и нису водили рачуна. И жена се увампире. С тим, како су бепче увече купали у корито и та вода остаје у кућу, унутра и чује се како по води неко шљапка. И то је трајало, богами, доста времена је трајало тако. Она је долазила, свако вече ту, правила је штету, бацала је посуђе, све, све је радила у кућу као кад је била и жива. С тим, истеривала је говеда из штале и ту говеду је терала негде, код неки поток, и ту кад погледају ујутру у шталу, нема стока у штали. И иду да тражу ту, те краве и нађу их у Божурски поток, како су краве истеране, али нису враћене у штали. И то је трајало, богами, негде доста времена, можда има више од месец дана је тако трајало то такво мучење с ту жену како се је подвампирила... И шта ће та свекрва, пита шта да ради, је л' досађује, свако вече долази кући. И она узне једну чарапу и ту њену, сигурно њену чарапу и утопи је у воду. Ту чарапу баци у воду и одатле више нема да долази вампир. И тако се та прича, то је истинита била прича, то се тако завршило. И тако.

Фајл: Radmila.mov: Радмила Стојчевић 4

(4.4.) Е време кад већ, онако кад увече седнемо тако у друштво... Ја, мој, мој, исто браћа од стричеви, рођени брат и то с... Нама причају деда, бабе... А имали смо ту, близу реку смо ми становали, седели, ту нам је кућа, и имала је једна воденица! И они причају како игра коло увече. У ту воденицу. Коло игра, и то гајде свирају и... А ми деца не знамо сад то шта је. И деда прича, каже: „Лепо кажу“, каже, „Лепо зову, по имену зову сви! Који су ту близо, близу воденице. Зову Тозо, Љубо, сви по имену зову“. Али ми деца не знамо, то нас стра' што они причају.

*(А ко зове?)

Радмила Стојчевић: Па, зову тамо ти што играју у... Што гајде свирају. То су, они како ги зову, ђаволи! То ђаволи играју. Не играју заиста људи.

*(А ноћу као?)

Радмила Стојчевић: Ноћу, да!

(4.5.) И ту имао воденичар. И воденичар заложу ватру, чека, меље тамо ово, кукуруз, жито...

*(Добро.)

Радмила Стојчевић: То је тако се млело све с... У... Те поточаре, воденице. И воденичар се ус... Заложу ватру и поред ватру... Легне да одмори мало. Цео ноћ дежуран. И види он како се... Га неко вуче за ноге. Воденичара. А он не сме да... Ништа не сме да... Да мрда!

*(Прави се да спава?)

Радмила Стојчевић: Прави се да спава, ал' он види шта је и како је. И... Ал' види га он како тресе, каже: „Греје се, лепо га“, каже, „Ја видим“. Баш тај мајстор што је мога оца учио, на занат, тај мајстор је баш то причао. Каже: „Видим га ја како он ону браду“, каже, „Тресе браду над ону ватру“, каже, „Ал' ја не смем да, да цвикем док певци не запевају! Морам да лежим“, каже, „Не смем, не смем да устанем, он, све седи поред ватру и само ме вуче за ноге.“ И тако...

*(А то исто неки ђаво?)

Радмила Стојчевић: И заиста су причали ис... То је истина била! И тако.

(4.6.) *(Па, како... А за то коло што си поменула...?)

Радмила Стојчевић: За то коло што сам поменула то су играли ти ђаволи! Играју у... Увече, ноћ је и...

*(И јасно се чује како зову...?)

Радмила Стојчевић: Јасно се, јасно се чуло у наше двориште, то прича, мој деда је причао, да је... И стриц, и мој отац је причао како се чује да они лепо називају по имену... (Показује рукама).

*(По имену...)

Радмила Стојчевић: По имену сви их називају који су ту у близину. И они...

*(А то су ти они причали? Ти то ниси чула? То су они теби причали?)

Радмила Стојчевић: То су истине... То су они мени причали истините приче, то су истините приче биле! Они зову: Тодора, Љубо, Тозо, Живко, Јанко, Марко, све по имену зову који су ту у близину! Ти ђаволи. Али ови се не одазивају. И... Добро, то се заврши и, каже, увече наложимо ватру, у кућу!

(4.7.) Пре су биле куће са огњишта. И ми налаж... Наложимо ватру, каже, и наседамо сви и неко нам гаси ватру!

*(Како?)

Радмила Стојчевић: Лепо. Удри и гаси ватру! Ал' они га не виде! А ватра се гаси. Ал' они знају...

*(Сама од себе као?)

Радмила Стојчевић: Гаси је неко. Има ти ђаволи који, знаш, то, то раде у ноћ.

*(Ахм.)

Радмила Стојчевић: То је ноћ била, у дан нема, само ноћу. И они се сам' погледају и сви ћутив, нико ништа не сме да каже.

*(Па шта раде?)

Радмила Стојчевић: Па шта раде, шта ће раде? Докле то прође, после иду на спавање и то је то! Све док је ватра горела и они око ватру се на... Наређају!

*(Ахм.)

Радмила Стојчевић: Мужи, жене, и то, знаш, друштво, седив, греју се. Ал' дође онај... Тај неки ђаво и гаси им ватру! И он само... Еее.. Под лево колено, знаш, псује га!

*(Како?)

Радмила Стојчевић: Па, (прошапуће псовку) јебем ти под лево колемо, колено! (Смешка се.)

*(Шта значи то?)

Радмила Стојчевић: Па, то знач...

*(А ко то псује? Људи који седе ту или...?)

Радмила Стојчевић: Људи који седе, да! Каже „Јебем ти под лево колено“.

*(Као да га отерају?)

Радмила Стојчевић: Као да га отерају, знаш. И... Ништа. Он, он се измакне!

*(Кол'ко то може да траје?)

Радмила Стојчевић: Па траје неко време и после... Чим певци почну да, да певају...

*(Целу ноћ?)

Радмила Стојчевић: Па није... Има и у... Ноћу певају певци.

(4.9.) Баба Ана се звала. И она... Стиг'о је унук да... Да се жени. И та баба умеси погачу, буклију са ракију, бисаге, пре се... Имале оне бисаге које се на... Метну на раме... И баба се запутити... Па било је, богами, придвече је било кад је пошла у неко село. Да л' је то било Глашинце, да л' је било Мекиш, не сећам се тачно, то је одавно било. И бака иде, и наиђе на неку раскрсницу, а већ је било мрак. То је баш причала тачно, то се сећам одлично. И она пита: „А, бре, ћеро“, каже, „Где је пут за то и то село“, каже, „Идем да зовем за свадбу“. „Па“, каже, „Ето, тај ти је пут“, каже, „Слободно иди!“ (Показује руком). И та бака пође по тај пут где је упутила та девојка, каже: „Лепо обучена“, каже. Лепа девојка, обучена у народну ношњу и тако је она њу вид'ла и... Нестала је девојка! И бака је по... Пошла.

*(Пошла где јој је рекла та девој...?)

Радмила Стојчевић: Где јој је рекла, по тај пут. И та девојка одма' јој се изгледа попела, одма' је осетила бака како је натежује на снагу. И она иде, бака, али никако да стигне у село. И она све тако: „Е, кукавица, где сам ја сад?“ И оно понавља, каже: „Е, кукавица, где сам ја сад?“ Она сад, зна баба шта је... О чему је ствар. То је раније тако било.

*(О чему је ствар?)

Радмила Стојчевић: Па, зна да је то нека била омаја!

*(Да је та девојка омаја?)

Радмила Стојчевић: Та девојка, да.

*(И шта? Је л' јој се она попела на рам... На леђа, где?)

Радмила Стојчевић: Да, као на леђа, то је натежало. А тад...

*(А шта је то? Као, као...)

Радмила Стојчевић: Она, та девојка је, као... Кад је она питала, она је нестала.

*(Нема је?)

Радмила Стојчевић: Нема је девојка.

*(Шта, као да је дух? Авет?)

Радмила Стојчевић: Дабоме. Као да је дух неки.

*(Аха.)

Радмила Стојчевић: И она је, бака, ишла по поље, шетала, близу реке долазила. Али срећа, имала је хлеба у, у бисаге и ништа је није могла! И она се...

*(Због хлеба?)

Радмила Стојчевић: Због хлеба, да.

*(Па, шта је хлеб? Као..?).

Радмила Стојчевић: Па, хлеб је...

*(...Заштита?)

Радмила Стојчевић: ...Заштитиник! Да, парче 'леба је заштитник. И она све тако: „Ееее, где сам ја ово? Е, кукавица ја, где ћу ја, шта ћу овде, онде?“ И оно све понавља како баба каже. Већ свањава, певци певају, баби свануло. Баба цео ноћ ишла по, по поље!

*(...Непозната поља.)

Радмила Стојчевић: По непозната поља. Кад се већ приближила до неко село, певци певају...

*(И њој као да ништа сад...?)

Радмила Стојчевић: И њој као да... Свануло је! Не, нема ништа! Све стоји, каже, на место, и погача, и све је, каже, све стоји, и баби свануло. И отишла баба да зове за свадбу.

*(На крају стигла? (Смејемо се.))

Радмила Стојчевић: На крају стигла у то село, али ујутро стигла. Увече пошла, ујутру стигла. И тако је било, ћерко.

(4.10.) Е, мој деда је причао, и мајка је моја причала исто. Пошли су код мог стрица. Мој стриц је усињен у село Меровишна. У шесн'ес' године су га посинили, 'е л' ти људи нису имали децу. И њега су узели као сина. И моји су, деда иш'о, и мој отац је иш'о, и мајка, ишли су у гости, ишли тамо и кад се већ враћају, каже, отуд из... Из то село. У кола, с колима су ишли са волови. Каже: „Ма, ми идемо“, каже, „Ал' никако да крену она говеда!“, каже. Никако! Они удру, она говеда у голу воду! „А они се“, каже, „Изнакачили у кола“, каже, „То је тежина, сачувај ме, Боже!“ Ал' су ћутали, ништа нису смели да причају. Дип

су имали исто и они нешто ту у кола, које ништа им није могло. 'Е л' знају они за тај јадац!

*(Ко? Твоји отац и мајка?)

Радмила Стојчевић: Отац и мајка, и деда!

*(А и деда?)

Радмила Стојчевић: И деда. И они су знали за... Да то има, то, то време имале то, те ђаволине. И никако да крену кола. „Бијемо“, каже, „Сас бич“, каже, „Ама уопште да крену. А говеда су у голу воду! То су се“, каже, „Накачили. То тежина!“ Да крену, не можев.

*(Исто ноћ?)

Радмила Стојчевић: Исто ноћ. По прече су ишли, кроз поље су имали путеви, пољски путеви. То се тако ишло пре. Кад већ оно да, да... Већ...

*(Сване?)

Радмила Стојчевић:... Пред зору! Тад! Тад се то рашчисти, тад нема ништа.

*(А шта, они ништа не говоре?)

Радмила Стојчевић: Ништа не смев да говору. Не смеш да говориш, само...

*(А што?)

Радмила Стојчевић: Па зато што...

*(Да те не нападне као?)

Радмила Стојчевић: Па неће они да нападно, него ће те шета ко зна где!

*(Као баба Ану?)

Радмила Стојчевић: Као баба Ану ће те шета исто! Али они по исти... И по други пут их одведу, одведе. Није по исти пут! „Ма“, каже, „Овај пут није“, каже, „Рас... За Расовачу“, каже.

*(На погрешан пут?)

Радмила Стојчевић: На погрешан их пут одведу. Док се они расвестили шта је и како је. Кад је већ онако било пред зору, кад већ су се приближили до... 'Е л' су много путовали, целу ноћ путују. Из село, то је близу село, није далеко... Од село до село. Значи, шетало их по цело поље! Да не мож' да дођу кући! Док се не расване мало, док певци не почну да певају. Кад певци певају, тад је готово, рашчишћено, свануло је. Нема! А говеда су у голу воду! У колима...

*(Не могу да повуку?)

Радмила Стојчевић: Не мож' да вучу. Тешко! Каже: „Они се изнакачу“, каже, „Тежина“. Ко зна кол'ко је то! То је истина било. Све. То је истина, то је причала моја мајка, и деда је причао исто то. Те приче. То су истините приче.

Казивање и стил Радмиле Стојчевић

Радмила Стојчевић рођена је у селу Горња Расовача, 27. јануара 1940. године. Завршила је четворогодишњу основну школу. Већ 53 године, од своје удаје живи у породичној кући у Прокупљу, са супругом.

Радмила је мајка моје мајке и од самог почетка је упућена у мој фолклорни пројекат и рад на терену.² Специфичност тог првог снимљеног материјала огледа се управо у нашој блискости и заједничкој „припреми“ за разговор. Моје одрастање у истој кући са баком испраћено је народном песмом и приповедањима о животу на селу и неким давним прошлим временима. Стицајем околности, рестрикције електричне енергије које су обележиле Србију крајем двадесетог века, створиле су и конзервирале у свести истраживача јединствену ситуацију: укућани

² Прикупљање фолклорног материјала на терену за потребе израде дипломског рада из Народне књижевности (Прим. – М. М.).

на крају дана седе у мраку и слушају казивања и певања најстаријих под светлошћу свеће. Неретко би се десило да неко од укућана каже како живимо као наши стари или као да живимо у деветнаестом веку. Бити део једног таквог својеврсног временског за овај истраживачки рад је имало двоструки значај. Најпре, постојала је извесна доза сигурности у поузданост казивача. Истраживач већ зна да је казивач носилац традиционалног знања. Друго, управо та прва ситуација, поред родбинске везе, олакшавала је почетак разговора. Када сам дошла са идејом да забележим фолклорну грађу, бака је показала интересовање да учествује и помогне, али се јавила и бојазан да она необразована не каже нешто погрешно. Требало је да одклоним њене страхове да ће ми својом причом нашкодити на факултету и да је уверим у то да је све што ми казује и све што забележимо вредно. Један од аргумената ми је било и присећање тих ситуација из мог детињства. Подстицала бих је речима: *Само причај онако како си ми причала кад сам била мала. Сећаш се? Под свећом? Све је битно, и песме и приче.*

Упркос томе, у првом разговору се осећа извесна напетост коју покушавам да превазиђем осмесима, климањем главом, честим питањима и, разуме се, пажљивим слушањем. Да би разговор текао природно и спонтано, поштујем њену жељу да прво разговарамо без камере. Те неснимљене разговоре она назива *подсећањима*. Тада ми казује о некој теми, предмету или догађају и инсистира на томе да јој кажем да ли је *довољно добро да се сними*, као и на томе да је у току снимања подсећам или постављам питања. Такође, воли да зна шта ћу да је питам, управо из страха да се пред камером не збуни. Видео записи тих разговора су на тај начин исти, поновљени разговори. Међутим, без обзира на то што казивач зна која питања може да очекује, успевам да избегнем било какво сужавање и ограничавање разговора.

Народна веровања о вампирима и омајама казује по сећању на приче својих рођака (пример је бака Ана). Своје веровање у демонолошка предања поткрепљује реченицама: *Знам да су причали наши стари.; То су знали стари, то је имало тад у то време, те ђаволине! И тако... То...*

Занимљиво је како не успевам да укључим њеног супруга, а свог деду, у разговор. У неколико случајева, он је присутан док снимамо разговор. У једном тренутку покушавамо да снимимо песму коју заједно певају, али им никако не успева да се ускладе – или једно од њих промаши мелодију или оно друго прома-

ши текст песме. Када разговарамо о случају са вампиром и када се бака присећа предања о омајама, деда се укључује у разговор. Међутим, она не може да прихвати његове упадице и шаљива објашњења веровања у омаје и ђаволе,³ па ми тражи да будемо саме у соби када снимамо разговор. Тиме се, између осталог, јасно препознаје став казивача према ономе о чему прича. Она верује у истинитост предања која је чула и која сада сама казује. Велику улогу у прихватању предања као веродостојних и истинитих категорија имала је њена породица. Сва предања је чула од свог оца, своје мајке, деде и баба Ане. Она дубоко верује у то што казује, управо зато што потиче од њених предака: *То је истина било. Све. То је истина, то је причала моја мајка, и деда је причао исто то. Те приче. То су истините приче. То је то.*

У августу 2014. године имам прилику да поново снимам разговор са Радмилом. Када јој кажем да бих волела да поново разговарамо на тему народних веровања, посебно демонолошких предања (њој кажем: „страшне приче, омаје“) она каже да хоће, не припрема се посебно за казивање, пита ме само да ли може да прича „све испочетка“: *Је л' могу ја да почнем од моје детињство? Како сам одрасла, била чобаница? Је л' смем то да кажем? Па онда да испричам и те страшне приче?* Кажем јој да може и она ми, пре снимања, каже да зна за баба Ану да је омајала омаја. *То сам ти можда причала?* Кажем јој да јесте, али да може опет ако жели. У самом садржају њеног казивања нема већих одступања, али постоје. На пример, у варијанти из 2007. године омаја је девојка у белом, у варијанти из 2014. је у народној ношњи. Такође, у првој варијанти је сигурна да је баба пошла у село Мекиш, у другој не може са сигурношћу да каже које село је у питању: *Одавно је било.*

После снимања ми каже како се добро свега сетила. *Добро је испало, нисам ти све ово пре причала! Нисам за ову воденицу, ја мислим.*⁴ – А јесте, и ту можемо да уочимо неке разлике: у првој варијанти има више, па један воденичар; ђаво му скида капу и вуче га за ногу. У другој варијанти зна и ко је воденичар: *Баи тај мајстор што је мога оца учио, на занат, тај мајстор је баи то причао;* у овој варијанти не помиње капу.

³ Деда прича шаљиву причу о младићима који су на путу срили пијаног човека и јахали га на смену.

⁴ Записи из бележака истраживача пре снимања разговора.

У причи о ђаволима који се окупљају око огњишта, такође има одступања. У првој варијанти ђаволи поседају око ватре и ватра се задуго не гаси, а у другој варијанти ђаволи гасе ватру. Овде помиње и псовку којом су ђаволе „терали“.

У казивању Радмиле Стојчевић предања се надовезују једно на друго, али су потребна посебна подстицања од стране истраживача да би се казивање наставило. Занимљиво је то што је њој неопходан увод у причу, најпре мора да казује о себи, о свом одрастању, животу на селу. У току тог казивања, спонтано, она почиње казивање о натприродном. Меморате се тада замењују фабулатама. Најчешће су извори предања њен деда, баба и у једној ситуацији и мајка: *То је истина, то је причала моја мајка, и деда је причао исто то*. Овакав реалистичан увод чини њено казивање занимљивијим, уверљивијим и интригира слушаоца да прати ток причања.

Поред сазнајне и заштитне улоге предања, истраживач истиче и њихову психолошку функцију. Она у себи садрже тешка искуства људи и догађаје који потресају појединца. Када казивач говори меморату увиђамо да се на извештајан начин пропитује и покушава да себи објасни доживљено искуство. Овакве граничне ситуације стварају потребу за причањем. Причајући о томе, казивач изграђује свест о себи и дели своје искуство са другим. Прича доноси катарзично олакшање, без обзира на то да ли онај ко слуша у њу верује. Управо захваљујући овој функцији предања су и данас жива категорија у усменом стваралаштву.

Преузето из рукописа:

Станковић, Србијанка, *Народна предања и веровања у Топличком и Подунавском округу*, ментор др Соња Петровић, Завршни рад из Народне књижевности, Српска књижевност и језик са општом књижевношћу, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд 2014.

Приредила
Милица Миленковић

Славиша Миливојевић
Војислав Филиповић

БРОНЗАНО КОПЉЕ ИЗ СЕЛА ЛАЛИНАЦ

Иако је у протеклих 10 година територија Сврљига била интензивније археолошки обрађивана,⁵ регистровано је тек неколико бронзаних налаза из тзв. *прелазног периода* из бронзаног у гвоздено доба (На А-В по Рајнекеовој периодизацији, од 1200. до 850. године п.н.е.).

Један налаз који је релативно скоро доспео у Завичајну археолошку збирку Центра за туризам, културу и спорт,⁶ свакако заслужује нешто више пажње, с обзиром на то да представља редак тип бронзаног копља из овог периода и допуњује наша сазнања о овом периоду, не само у области Сврљига, већ и у ширем региону источне Србије и слива Тимока.

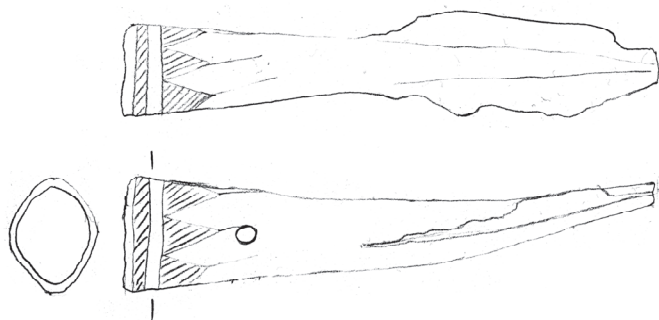
Бронзано украшено копље које ће укратко овде бити приказано потиче са локалитета Селиште у селу Лалинац. Реч је о мањем, донекле оштећеном копљу са нешто масивнијим тулцем који се продужава и чини тање средишње ребро. Копље је благо повијено на месту преласка тулца у лист, а обе стране листа су оштећене. Са великим степеном вероватноће можемо претпоставити да је оригинално копље имало вероватно лист у облику тзв. *ловоровог листа*. На средини тулца налазе се два наспрамна отвора за причвршћивање дрвеног стабла. При дну тулца, копље је украшено са две паралелне траке испуњене косо шрафираним линијама, изнад којих су једнакокраки троуглови који се додирују теменима, такође испуњени косо шрафираним линијама. Од врха троуглова по једна танка коса линија ка листу копља. Копље има племениту глатку тамнозелену патину, очуване је дужине од 11 cm, док је ширина листа 2.5 cm (инв. бр. 1648; сл. 1, 2).

⁵В. П. Петровић, В. Филиповић и С. Миливојевић. 2012. *Сврљичка област у праисторији, антици и средњем веку*. Београд, са комплетном старијом литературом.

⁶Непубликовано. Копље је 2014. године поклонио вишегодишњи сарадник Центра за туризам, културу и спорт Љубомир Стевановић, мештанин села Варош.

Сл. 1.

Сл. 2.

Копља су једно од најстаријих оружја за борбу и лов. Прве металне, тј. бакарне примерке налазимо средином III миленијума пре н.е. у области Егеје, а бронзане око 2000. године пре н.е. У централној Европи, бронзана копља појављују се у већем броју од средњег бронзаног доба. У погледу типолошких карактеристика, осим појединих специфичних, регионалних варијанти, копља су мање-више иста, од обала Атлантика па до Урала и Далеког истока.

Постоје бројне варијанте типолошке класификације копаља, које комбинују разне параметре изгледа, пресека или димензија листа и тулца, али до данас нема ниједне опште прихваћене. Копље из Лалинца припада најраширенијем типу копаља са листом у облику *ловоровог листа*, који је један од најраширенијих типова копаља још од периода Вг В, а такав облик листа остаје омиљен током целог праисторијског периода. Украшена копља свакако не представљају неку посебну карак-

теристику одређене културе или типа, већ само „парадније“ примерке у односу на неукрашене пандане. Сличне украсе као на копљу из Лалинца налазимо на ширем простору централне Европе и Подунавља. Свакако треба поменути примерке из Саранца и Девина у Бугарској,⁷ Костола у Србији,⁸ Муше јаме у Словенији,⁹ Нитре у Словачкој¹⁰ и Мерештија у Румунији.¹¹ На основу додатних продужених линија на троугловима, чини се да је нашем копљу најсличније оно из Костола код Неготина, па би га стога требало и слично хронолошки одредити, тј. у период На А-В.

⁷ Л. Лешаков, 2008. Гравираната украса на бронзовите врхове за копия от късната бронзова епоха в Югоизточна Европа. *SAUS* 4/2008, 8, Обр. 1/–2.

⁸ Р. Васић, 2001. Прилог проучавању бронзаних копаља у Србији. *Зборник радова Народног музеја* 17, 95–99.

⁹ Л. Лешаков, 2008. Гравираната украса на бронзовите врхове за копия от късната бронзова епоха в Югоизточна Европа. *SAUS* 4/2008, 8, Обр. 1/4.

¹⁰ *Ibid.*, Обр. 1/5.

¹¹ *Ibid.*, Обр. 1/6.

Јереј Страхиња Ераковић, парох сврљишки

ДОБРОТВОР ЂОКА ЈОВАНОВИЋ

Црква Светог Цара Константина и царице Јелене постоји у Сврљигу од 1928. године. Неколико лета раније, верујући народ, пре свега тадашњи Сврљижани (око 150 православних домова), сељани Преконоге, Шљивовика, Мерцелата, Жељева и Драинца, храбро и оптимистично су одговорили на позив *Одбора за подизање цркве у варошици Сврљигу*. Да симболика буде потпуна, у недељу (биле су петровске покладе), на сврљишку славу, 3. јуна 1923. године, 35 мушких глава, домаћина, својим потписом, оверили су записник *Правила* црквеног фонда и изабрали, недељу дана касније, 10. јуна, *Управни одбор* који је почео са зидањем цркве. Било је то нарочито важно дело за духовно биће Сврљижана, јер се скоро пола века, за сваки празник, сваку литургију или молитву, морало одлазити у 7 километара удаљену црнољевичку цркву, што је у зимским перидима било практично неизводљиво.

Пре Великог рата постојао је у Сврљигу *Чесмански фонд* чији су чланови прикупљали прилоге и њима обнављали и зидали чесме, изузетно важна места за народно здравље, а њихов делокруг односио се и на црквени живот, то јест на прикупљање прилога за подизање будуће богомоље варошице Сврљиг. Могућности овог фонда биле су скромне – можда о томе најбоље сведочи капелица унутар које је био смештен данашњи *Дервенски крст* (16 квадрата), коју је истоимени фонд подигао пре Првог светског рата. Њени зидови од блата оштећени су 1915. године детонацијом експлозива минираног моста на Тимоку, када се српска војска повлачила пред Бугарима. Уједно, становништво Сврљига и најближих му села се умножило те је формирање сврљишке парохије постајало све извесније. Из свих наведених разлога праву цркву је ваљало што пре подићи.

Неколико километара даље, сељани Драинца су тих година били поносни на свог „нишког зета“, господина Ђоку Јовановића, рентијера и банкара, веома угледног грађанина тадашње Краљевине СХС. Вест о подизању цркве у Сврљигу заинтересовала је овог богатог човека да се одазове и у име своје покојне деце (сина Божицара, ћерки Данице и Десанке) принесе Богу своје дарове.

Ђокина супруга, Драинчанка Костадинка Бранковић – Динка, била је смерна жена, предратна дама и верна сапутница свога супруга.

Ђорђе Ђока Јовановић био је рођени Нишлија из имућне породице. Имао је три сестре те је након њихове удаје, по

ондашњем обичајном праву, наследио цело имање. У младим данима служио је као полицијски писар, касније је постао закупац поште на путу Ниш–Зајечар, пре него што је тим крајевима прошла пруга и из тог времена му је остао нади-мак *Поштар*. Временом, користећи своју добру упућеност у почетке развоја

савременог банкарског пословања, Ђока је ушао у акционарске послове те је врло брзо напредујући умногостручио своје материјалне приходе. У Нишу је имао неколико кућа: две велике на углу улица Вожа Карађорђа и Бучевићеве (данашња Транијеова), преко пута њих су биле две зграде хотела *Европа* и друге (данашња *Главна пошта* и *Банкер*). У Нишкој Бањи имао је велики хотел који се звао *Хотел Ђока Јовановић* (данашњи хотел *Србија* код окретнице аутобуса) и виноград. На ушћу Нишаве у Мораву имао је велико пољопривредно имање. Био је главни акционар у *Акционарској штедионици* и *Трговачкој банци*, а имао је акције и у другим банкама. У тадашњој филијали *Државне хипотекарне банке* имао је улог од милион динара који је наменио за зидање цркве и израду своје гробнице.

Године 1931. Ђока Јовановић постао је посланик у Народној скупштини Краљевине Југославије, на листи демократске странке Љубе Давидовића, а његово именовање није се односило за Ниш, него за Сврљиг.

Своју дарезљивост коју је нарочито истакао у сврљишком крају као да је искључиво чувао и посветио Сврљижанима. Без обзира на изобиље новчаних средстава овог рентијера, сродници Ђоке Јовановића нису се могли похвалити нарочитом издашношћу свог рођака. Опрезан и строг за издати динар знао је ући у оштру расправу, чак и у прекид комуникације на дуже време ако би неко коме је дао новац неблагодарно или лакоми-

слено поступао са истим. Синове свог некадашњег кочијаша Ристића, дао је на школе и касније на Војну академију, док је неке сроднике, због једино њему знаних разлога, за живота искључио из тестаментa.

У сврљишки црквени круг Ђока Јовановић је ушао неприметно. У званичним актима *Црквеног фонда* он се и не спомиње као члан нити као добротвор, али *Књига улога на штедњу нишке акционарске штедионице* његовим рукописом сведочи у *Примедби* на почетку: „Суму од пет хиљада динара улаже Ђока Јовановић закуп. прет. поште којом сумом уписује себе, жену и почив. децу: Божицара, Десанку и Даницу, за добротворе цркве у Сврљигу...“ Његови прилози на рачуну књижице били су чести и издашни. Цркви је пре освећења поклатио величанствени иконостас на коме се уочавају два сликарска рада, највероватније зато што је требало што пре завршити и употпунити све иконе на олтарској прегради, а то није у кратком року било изводљиво једном сликару. Зидање храма почело је у јесен 1926. године, а завршено у јесен 1928. године. Дуборез, као и иконе (уље на платну), рад су искуских, стручних мајстора. Испод иконе Тајне вечере стоји:

Овај иконостас поклатио је Госп. Ђока Јовановић из Ниша

У селу Драинац, својој тазбини, 17. јула 1939. године, уприличио је освећење цркве Светог Архангела Гаврила коме је началствовао Епископ нишки др Јован, десетак свештеника, краљев изасланик и око 4000 душа. Целокупна црква са свим богослужбеним предметима и звонима са звоником била је дар Ђоке Јовановића и супруге Костадинке Драинчанима.

Хроничар је забележио: „Радост сељака села Драинца делио је и наш Архипастир Њ. Преосвеш. Епископ нишки др Јован... Кад се после службе Божије појавио са улазних врата цркве радост је озарила његово лице, јер се пред њим таласала маса света од преко 4000 душа. Зато је и његова Архипастирска реч трајала у заносу читав сахат, а утисак који је она оставила неће моћи ни време избрисати...“ Пре градње цркве, Ђока је помогао драиначку школу куповином школског звона. Многи су знани и незнани дарови овог дивног брачног пара, Ђоке и Динке, Драинчанима, Сврљижанима и Нишлијама.

Колико је само значило у то време што се један христољубиви и вредни црквени одбор могао ослонити на разумевање и благонаклону подршку тога човека сведочи и брзина изградње и завршетка цркве за свега две године. Подсетићу, уз дужно поштовање и уважавање свих дародаваца и добротвора нашег времена, да је рестаурација комплетне цркве и доградња припрате без обнове кровне конструкције, трајала четири године, од 2006. до 2009. године, у време када је Сврљиг био петоструко већи, а по броју становника најмање десет пута бројнији. Све наведено сведочи колико је у ком историјском моменту наш народ полагао на значају изградње богомоља руковођен љубављу према заоставштини предака и нашој православној вери.

Црква, као место нашег сусрета са Богом, овде на земљи док смо у телу „земљаном“, место је почетка освећења наших живота. Она нас води кроз најсавршенију Тајну Богочовека Христа, ка трајном сусрету са Свевишњим. И свако од нас оставља током свог живота траг за вечност, пре свега у свом личном сусрету са Богом и даровима које му приноси, материјалним и духовним. То је добро знао и Ђорђе Јовановић остављајући овоземаљске стечене благодети 31. јануара 1940. године у Нишу. Недуго за њим отишла је и супруга Динка. Оставили су нам своја имена за спомен као траг који нам говори којим путем се стиже у вечност. Да се, помињући њих на Светим Ли-

тургијама, сутра, у непролазно трајућем, осмом дану, дану бесконачном, заједно сусретнемо као пријатељи Божији.

Сл. 65. Освећење цркве 1928. Први ред с десна: Жика Петковић, Поп Брана, владика нишки Доситеј, Ђока Јовановић, Стеван Фуџара и Мика Фраћа са штапом. Иза владике десно: Лаџа Голубовић а лево од владике Милан Ђорђевић; између њих Жика Ђикић; иза Лаџе десно је Војта Николић.

Извори:

Православни календар за 1940. годину Св. Цар Константин, Издање Прегледа епархије нишке

Архива цркве Светог цара Константина и Јелене у Сврљигу

Писмено сведочанство почивше Живке Петковић (до 1924. живела у Сврљигу затим у Нишу и Београду)

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ, КУЛТУРУ И СПОРТ СВРЉИГ,
ОРГАНИЗАТОР ПЕСНИЧКИХ СУСРЕТА
„ДАНИ ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ“,

РАСПИСУЈЕ:

КЊИЖЕВНИ КОНКУРС
ЗА НЕОБЈАВЉЕНИ РУКОПИС ПОЕЗИЈЕ

Право учешћа имају песници који пишу на српском језику. Рукопис, обима до 80 страна, треба да буде потписан шифром и достављен у три примерка. Решење шифре, у посебном коверту, са биографским подацима, адресом и бројем телефона, приложити уз рукопис и послати на адресу:

Центар за туризам, културу и спорт
(за књижевни конкурс)
Улица Боре Прице 2
18360 Сврљиг

Награда је штампање књиге у едицији часописа *Бдење*.

Крајњи рок за слање рукописа је 30. септембар 2016. године.

Више информација на телефон: 018/821-059

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.

Посебне захтеве (латиница, *италик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail:

bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бдења

<i>Димитрије Миленковић</i>	
ДУБОКИ ДАМАРИ ЗЕМЉЕ	3
<i>Бошко Ломовић</i>	
О ГЛУВЕНИЈЕМОМ, ОЦУ АРИСТИДУ И ТАБАКЕРИ	8
<i>Саша Јеленковић</i>	
КАО ШТО ЋЕШ КАСНИЈЕ ПРОВЕРИТИ	16
<i>Мирослав Радовановић</i>	
ГРБАВИЧКИ НОКТУРНО	18
<i>Слободан Лазовић</i>	
СТАРАТЕЉКА СЕНКА	
ЧЕКАЈУЋЕ ТЛО	23
<i>Зоран М. Мандић</i>	
НИСАМ УСПЕО	28
<i>Стана Динић Скочајић</i>	
ДВЕ КРАТКЕ ПРИЧЕ	34
<i>Рашиа Перић</i>	
ОСУНЧАНИ ПЕСНИК	37
<i>Верољуб Вукашиновић</i>	
ПРИЈЕЗДИН СКОК	39
<i>Радош Ракуш</i>	
КЕРОНИКА	42
<i>Јован Младеновић</i>	
СОКОЛ ЗЛАТНИХ КРИЛА	45
<i>Саша Мићковић</i>	
ХИМНА ЖЕНИ	48
<i>Мирјана Трнавац</i>	
ГЛОСНИ ОТПЕВИ	51
<i>Русомир Д. Арсић</i>	
ЖИВОТ МЕ ВИШЕ НЕ ЗАНИМА	55
<i>Милена Дрпа</i>	
ЧЕТИРИ ПЕСМЕ	60
<i>Александар Семакин</i>	
ТРИ СОНЕТА	64
<i>Светислав Феђа Пешић</i>	
МАНАСИЈА	66
<i>Јовица Ђурић Мајор</i>	
ТВРДОСРД	69

<i>Србијанка Станковић</i> ШАХ	74
---	----

Упознавања

<i>Анатолиј Кудрјавици</i> ДВОРЕПКА	82
<i>Маријана Соломко</i> СЕЛО И ГРАД	85
<i>Евгеније Капустин</i> МОЛИТВА ЗА КОСОВО	91

Тумачења

<i>Душан Стојковић</i> ПУТОПИСИ О НЕПОБЕГЛОМ ВРЕМЕНУ ГОРДАНЕ СМУЋЕ	97
<i>Милица Миленковић</i> ЗРНА ВИДЉИВОГ И ЗРНЦА МОГУЋЕГ ПОТОМ	101
<i>Миливоје Р. Јовановић</i> ГРОТЕСКОНО ЛИЦЕ ИСТОРИЈЕ	105
<i>Борис Лазић</i> ГРЧКА ЛОЗА	109
<i>Мирко Иконић</i> ПРЕВОДИ ИЗ МАКЕДОНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ	116
<i>Гордана Влаховић</i> ЗАТОЧЕНИК У ПЕСМИ	119
<i>Љубомир Ћорић</i> ПРИЧЕ О ПОГИБЕЉИ У БОСНИ	122
<i>Пеко Лаличић</i> АСОЦИЈАТИВНА МОЋ У ФУНКЦИЈИ ОСТВАРЕЊА ЦИЉА	126
<i>Милосав Ј. Петровић</i> ЦВЕТНИК УЧИТЕЉА ПЕСНИКА ЗА ДЕЦУ	129
<i>Милијан Деспотовић</i> ЕОНСКИ ГРАФИТИ ЗАПИСАНИ РУКОМ МУДРИЦЕ	133

Сагледавања

<i>Петар Ђуза</i> АНИМЕ РУЖИЋА ЧАРДАКА	136
---	-----

Милан Р. Симић

ЗАШТО НИЈЕ ЛАКО РЕЋИ: ОВО СУ НАЈБОЉЕ КЊИГЕ И
ДРАМА КОЈЕ САМ ПРОЧИТАО?145

Љиљана Наномир

ОСВРТ НА ЗБИРКУ ПРИПОВЕДАКА
ШАКЕ ПУНЕ ДРЕЊИНА БЛАГИЦЕ ЗДРАВКОВИЋ,
ИЛИ: КАКО РЕАКТУАЛИЗОВАТИ КЊИГУ149

Промишљања

Горан Станковић

КУЋА ЗА ПИСЦА159

Питања

Марија Филиповић

ЧУВАЊЕМ ЈЕЗИКА
ЧУВАМО НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ166

Бошко Ломовић

НА ТРЖИШТУ ЈЕ ПРОВИЗИЈА
ПРЕСУДНИЈА ОД КВАЛИТЕТА177

Баштина

Србијанке Станковић

ТЕЖИНА182

Славиша Миливојевић, Војислав Филиповић

БРОНЗАНО КОПЉЕ ИЗ СЕЛА ЛАЛИНАЦ196

Јереј Страхиња Ераковић

ДОБРОТВОР ЂОКА ЈОВАНОВИЋ199

КОНКУРС204

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА205